

Rêwîtiya rewşen

Ji demeke rewşen ku xêr û bereketa barana buharê digihîne tava havînê silavên germ li we...

Leonard Cohen di straneke xwe de gotibû “Derza her tiştî heye û bi vî awayî hundir ronî dibe”. Wisa ye; heçî meriv di nav tariyeke zilmata de be jî, ronahî illeh derzekê dibîne ku tê re bikeve hundir.

Ya rastî tiştê ku geşedana dîrokî ya bi hezar salan a erdnîgariya navbeyna Mezopotamya û Romayê diafirîne jî vê rêwîtiya rewşen a mirovahiyê ye.

Mesela Hefaystosê ‘xwedayê kedkaran’ ê ku di tarîtiya koledar a serdema antîk de bi sind û çakûçê xwe hesin dikuta... Rênîş bû bo kedkarên ku kêr dihatin dîtin; hewl dida nîşan bide bê ka ew kedkar bi hesinên ku dikutin, madenên ku vedikolin, bi agir û ronahiya nava xwe dikarin çî bikin. Doliche jî wisa ye... Ji aliye Romayê ve hate dagirkirin, lê paşê bû navenda baweriya ku artêşa Romayê di bin destê xwe xist. Her çiqas tarîti heyatê li me bike ziqûm jî, ji roniyê re illeh makek peyde dibe.

Aqûbeta tarîtiya hegemonyaya bîrdozî-çandî-polîtîk a ku ji îslamperestiya ‘neteweperwer’ û ‘dewletdar’ û tirkîtiya îslamî pêk dihê ku ji destpêka sedsalê vir ve xeyrîmsliman ji xwe re kir hedef û her ku çû hedefa xwe mezintir kir jî ne cuda ye.

Zirxên zengarî dê hê bêhtir biderizin, dê ronahî bêhtir têkeve hundir, insan dê bêhtir çîk bide.

Pira Deştan a ku bi dînamîtan hatî xirabkirin dê ji nû ve rabe ser xwe; Mihemed Êzûn dê her bi kurdî binivîse; Nîzamettîn Ariçê mişextî yê ku dibêje “Wezîfeya min e ku ez êşa welatê xwe bînim ziman” dê bi muzîka şadiyeke rewşen li cem me be.

Em hêvîdar in ku bi dilê we be...

Işıklı bir geleceğe...

Baharın yağmurlu bereketini yazın güneşiyle buluşturan ışıklı bir zamanın içinden, merhaba...

“Her şeyde bir çatlak vardır ve ışık böylece girer içeri” diyor bir şarkısında, Leonard Cohen. Öyledir; zifiri karanlıkla da kuşatılsa insan, ışık bu, sızacağı çatlağı buluyor mutlaka!

Mezopotamya’dan Roma’ya uzayan coğrafyanın binlerce yılı bulan tarihsel serüveni de, yapan-yaratan insanın bu ışıklı yolculuğunun öyküsüdür aslında.

Antik Çağ’ın köleci karanlığında peşkiri, örsü ve çekiciyle demir döven ‘emekçilerin tanrısı’ Hefaystos mesela... Horlanmış emekçilere; dövdükleri demirle, işledikleri madenle, içlerindeki ateş ve ışıkla neler yapabileceklerini göstermeye çalışıyordu.

Roma’nın teslim aldığı Doliche’nin yine Roma ordusunu ele geçiren inanın merkezi olması da öyle... Hayatı ne kadar felç etse de karanlık, ışığın düşüp büyüdüğü bir rahim mutlaka vardır.

Yüzyılın başından itibaren gayrimüslimlerle başlayıp hedef büyüterek bugüne varan, ‘Milliyetçi-‘devletli’ islamcılık ile İslami Türkçülük’ bileşimi ideolojik-kültürel-politik hegemonyanın beslendiği karanlığın akıbeti de farklı değildir.

Paslanmış zırhlar daha bir çatlayacak, ışık daha çok sızacak, insan daha da ışığıacaktır.

Deştan Köprüsü dinamitlerle yıkıldığı yerden yeniden doğrulacak; Mehmed Uzun Kürtçe yazmaya devam edecek; “Ülkemin acılarını dile getirmektir görevim» diyen sürgün Nizamettin Ariç, bol ışıklı bir mutluluğun müziğiyle aramızda olacaktır.

İyi okumalar...

Yıl: 2 - Sayı: 8 - Mayıs-Haziran 2019
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Cemal Çoban
Sal: 2 - Hejmar: 8 - Gulan-Püşper 2019
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban
Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nûneriya Diyarbekir):
Reşo Ronahî

İletişim: 0543 488 69 96

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 80 ₺ - 12 sayı: 160 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

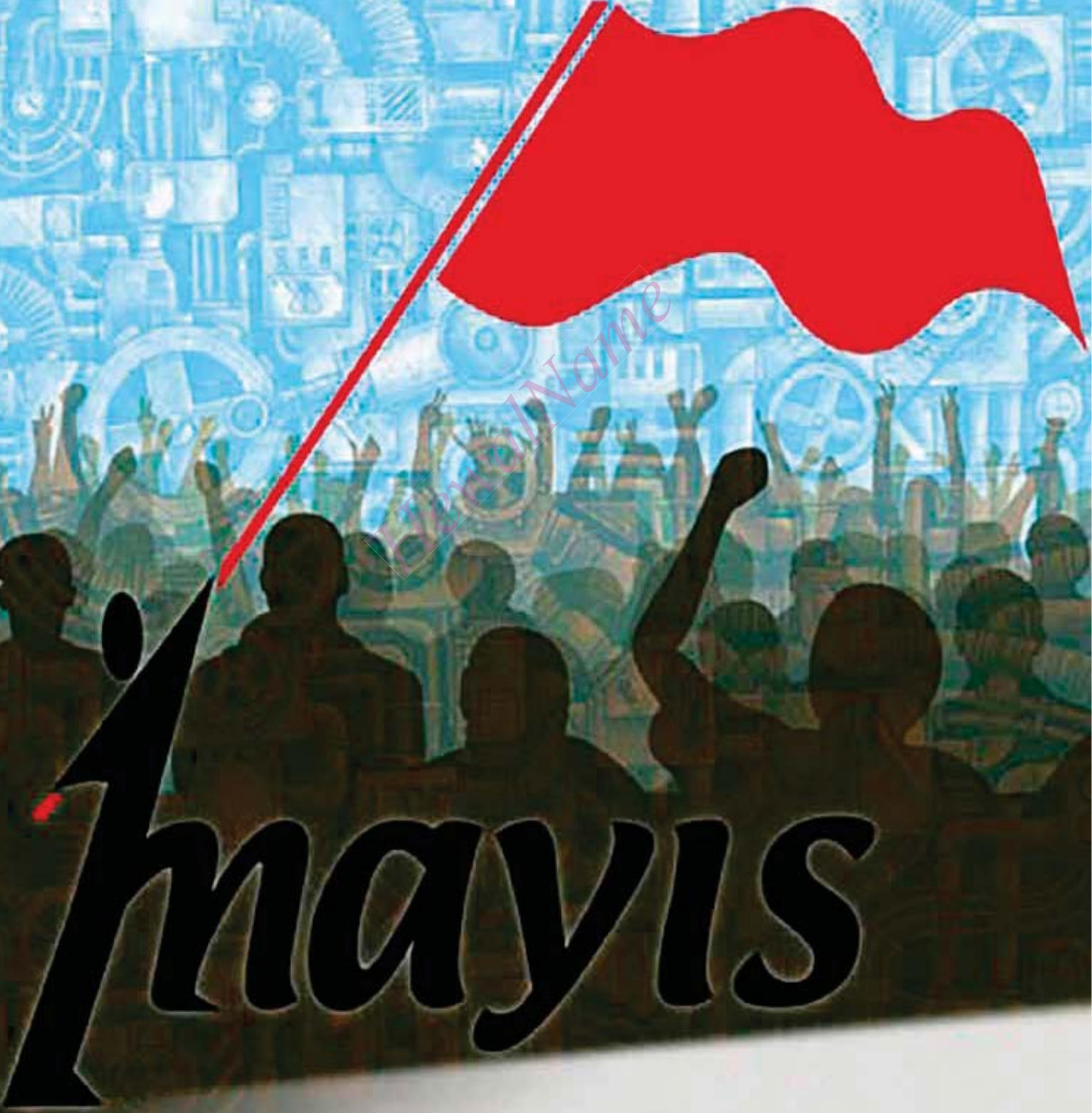
e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Müslüm Üzülmöz Hefaystos ve beşerin kurtuluş baharı
- 7 Cigerxwîn Em ne kole ne
- 8 Receb Dildar Çiyayê Çilsiwaran
- 9 Fewzî Bîlge - Vedat İlbey Deniz gözlü adam...
- 12 Recep Maraşlı Kürtlerde satranç...
- 15 Omer Dilsoz Ew dengê jibîrneçûyî
- 16 Elî Herîrî Ger hûn bibînin narê eşq
- 17 Foti Benlisoy Rumca valize sıgar mı?
- 23 Nîzamettîn Ariç Bingeha muzîka min...
- 41 Ulku Bîngol Rizgan û Çar Rêbîr
- 44 Nurullah Alkaç Gutilerden Karduchilere, literatürde Kürtler
- 47 Mehmet Oncu Meftûne
- 50 Arzu Yılmaz Ortadoğu-Suriye denkleminde Kürtler
- 55 Eşref Keydanî Her kovarek keleheke berxwedanê ye
- 58 Furûx Ferozzad Çûk yanî ye
- 59 Mehmet Bayrak Bir oryantalistin Kürdoloji sevdası
- 62 Qedrî Sipranî Neqeba İlahî
- 63 Adar Jiyan Mirov, gerdûn û heqîqet
- 66 Fatime Tekin Asla bir yere gitmeyiz artık
- 70 Dûrzan Cîrano Ebabîl
- 72 Kejê Bemal Kakailer Dersim'de
- 75 Enver Özkahraman Fotoğrafın Sözü
- 77 Savaş Yadirgi Nezîreyek bo Mahmûd Derwîş
- 78 Barış Avşar Kayadan ve taştan da olsa, hayat durmaz!

TARTIŞMA: Yüksel Genç, Cuma Çiçek, Yusuf Karataş
29-40 Kürt sorunu, sınıfsal dönüşüm ve siyaset -2-

► Demirci Hefaystos ve beşerin kurtuluş baharı

MÜSLÜM ÜZÜLMEZ

Tanrılar ülkesi' **Olympos**'ta oturan Baştanrı **Zeus**, karısı Baştanrıça **Hera**'nın katkısı olmadan, ana-sız Tanrıça **Atena**'yı doğurur. Buna çok içerlenen Hera da, inat olsun diye babasız Tanrı **Hefaystos**'u doğurur. Bir ayağı kısıdır Hefaystos'un. Çok üzülür Hera, çok utanır. Dayanamaz, bir gün onu bacağından tuttuğu gibi Olympos'taki baştanrılık sarayının penceresinden dünyaya doğru atıverir. Ege Denizi'nde Lemnos adasına düşer Hefaystos. Deniz tanrıçalarından **Tetis** ve Denizkızı **Eurynome** korumaları altına alırlar onu. O da boş durmaz; düştüğü adada ve denizin dibindeki kızgın volkan yataklarında, dokuz yıl gece gündüz demeden ter döker ve bulunduğu mağarayı demirci işliğine çevirir. Çekiçle, örs üstünde demir, tunç gibi metalleri döver; demircilik zanaatında ustalaşır.

Hefaystos, işçilerin, emekçilerin tanrısıdır ama tanrılar ülkesinde oturmadı hiç. İşsiz güçsüz, ölümsüz tanrıların haz dolu ve şatafatlı yaşamlarından uzak durdu. Dünyada, ölümlüler arasındaydı. Demir işliğinde, aşkla ateş, demir ve alınterini harmanladı. Doğuştan engelli olmasına karşın tanrıçaların en güzeli **Afrodite**'le evlendi. Karısı diğer tanrılarla kaçamaklar yapıp kendisini aldattı gerçi ama çamurdan yoğurup şekillendirerek bütün güzelliği ve becerikliliğiyle ilk kadını, **Pandora**'yı o yarattı.

Örsü ve çekiçle emekçilerin tanrısı

Hefaystos, dünyayı değiştirecek ve dönüştürecek tek

evrensel gücün çalışmak olduğunu söylüyor, 'Çalışmak' dinini yaymaya çalışıyordu. En iyi ibadet çalışmaktı. Savaş yerine çalışmayı, yıkım yerine yaşamı güzelleştirecek şeylerin üretilmesini istiyordu. Bütün dünyanın horlanmış emekçilerine; örs üstünde dövdükleri demirle, işledikleri madenle, içlerindeki ateş ve ışıkla neler yapabileceklerini göstermeye çalışıyordu. Bu yüzden Antik Çağ'ın bütün emekçileri, köleleri, demirci Hefaystos'a taparlar ve kendilerinden biri saydıkları için ona **Emekçi Tanrı** adını verirlerdi. Emekçiler peşkiri önünde, örs üstünde çekiciyle demir döven bir tanrı olarak algıladılar hep onu. Bu dost tanrı onuruna büyük tapınaklar yaptılar. Bütün işçiler bu tapınakların çevresindeki meydanlarda her yıl toplanıp şarkılı, türkülü, oyunlu şölenler düzenledi. Hefaystos ve Atena da haklarını isteyen emekçilerin bu şölenlerine katılarak onları onurlandırıp yüreklendirdi.

Günümüzde kutlanan **1 Mayıs İşçi Bayramı'nın** menşei sayılabilecek bu şölenlerde meydanları coşkuyla dolduran kadınlı erkekli kalabalıklar, bu emekçi tanrı ve tanrıçasına sevgilerini göstermekle kalmaz, istenmedikçe verilmeyen haklarını da dillendirirlerdi. Demirci Hefaystos ve "**Ergane Atena**", yani "İşçi Atena" da **bayram** şölenlerinde işçilerle birlikte oyunlar oynar, türküler söyler, onların coşkularına ortak olup "beşerin kurtuluşu" için her daim yanlarında olurlardı.

“ Bütün dünyanın horlanmış emekçilerine; örs üstünde dövdükleri demirle, işledikleri madenle, içlerindeki ateş ve ışıkla neler yapabileceklerini göstermeye çalışıyordu. Bu yüzden Antik Çağ'ın bütün emekçileri, köleleri, demirci Hefaystos'a taparlar ve kendilerinden biri saydıkları için ona Emekçi Tanrı adını verirlerdi.

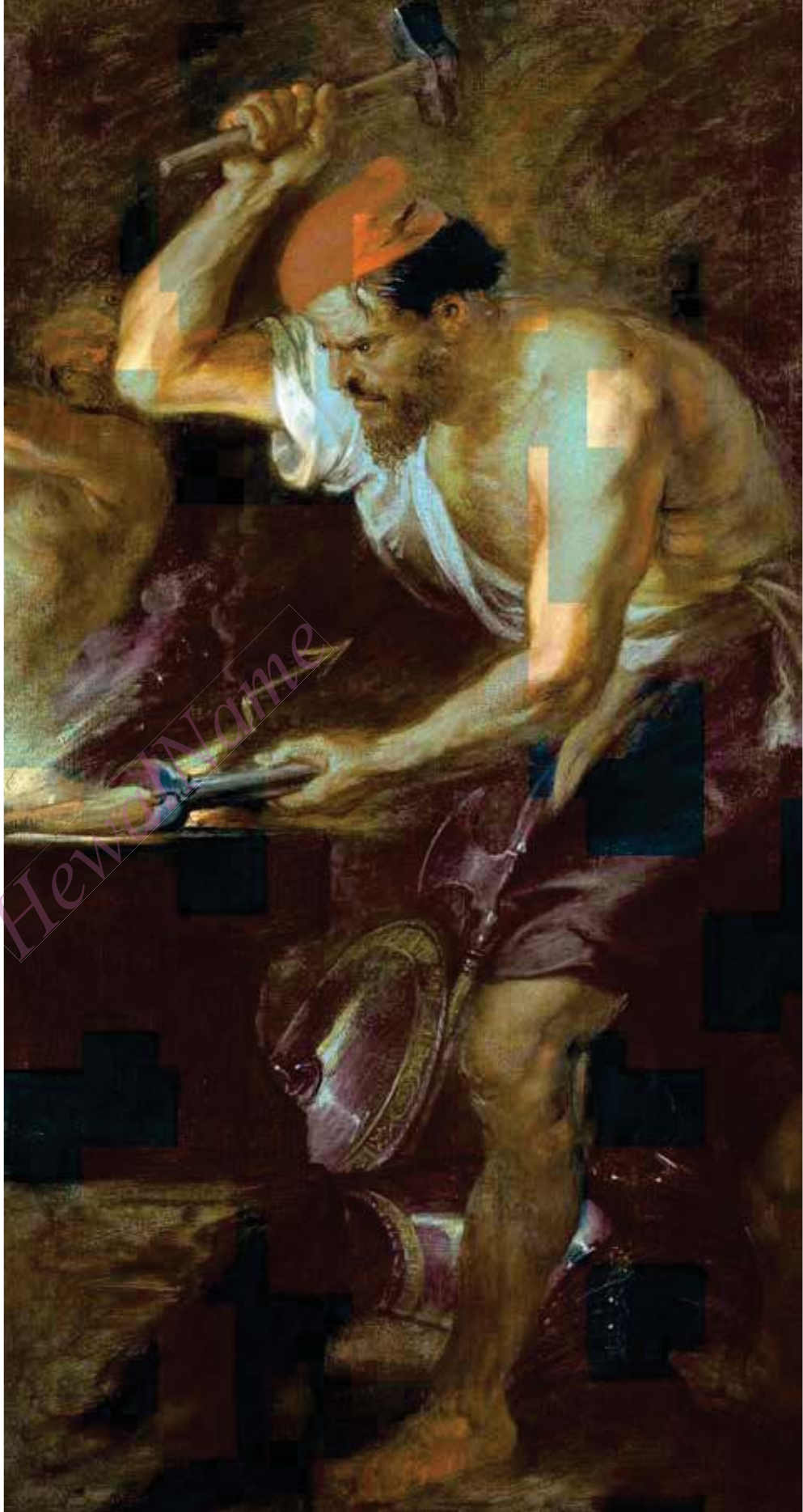
Grekler, tanrıçaları Atena'ya "İşçi Atena" anlamında "Ergane Atena" diyorlardı.¹ Peki, Greklerin "işçi" anlamında kullandıkları "Ergane" sözcüğünün Diyarbakır'ın Ergani/Erxenî ilçesinin ismiyle bir alakası var mı? Ergani/Erxenî, Ergane'nin Türkçe veya Kürtçenin fonetiğine uydurulmuş hali olabilir mi? Tarihî süreç içerisinde Ergani/Erxenî'nin birçok ismi olmuştur, biliyoruz: Çivi yazılı kaynaklarda *Arkania*, Peutinger'in tabletlerinde *Arsinia*, Ermeni eserlerinde *Argani gibi*. Maden, ateş, demir işliği ve işçi, Ergani/Erxenî'ye hiç de yabancı değil. Ergani/Erxenî isminin Ergane'nin uyarlaması olduğunu ve işçi anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Bunu doğrulayacak tarihsel veriler var çünkü elimizde:

Ergane, madende çalışan işçi

- Ergani bakır madeni, dünyada bilinen en eski maden ocağıdır. Harvard Üniversitesi (ABD) öğretim üyesi Prof. Dr. Mehrdad R. Izady yaptığı araştırmalar sonucunda; "İnsan ırkını Taş Devri'nden devrimci Maden (sırasıyla bakır, bronz ve demir) Çağı'na taşıyan kimi ilk madencilik teknolojilerinin gelişimi"nin "Diyarbakır yakınında bulunan 8000 yıllık Çayönü bölgesinde", yani Hilar'da gerçekleştiğini yazmaktadır.² Ergani'ye bağlı Hilar Çayönü/Qoteberçem daha Taş Devri'nde, dün-

1 Yaşar Atan, *Akdeniz Tanrıları*, Evrensel Basım Yayın, s. 83-91.

2 Prof. Dr. Mehrdad R. Izady, *Bir El Kitabı Kürtler*, Doz Yayınları, s. 392.

“Grekler, tanrıçaları Atena'ya "İşçi Atena" anlamında "Ergane Atena" diyorlardı. Peki, Greklerin "işçi" anlamında kullandıkları "Ergane" sözcüğünün Diyarbakır'ın Ergani/Erxenî ilçesinin ismiyle bir alakası var mı? Ergani/Erxenî, Ergane'nin Türkçe veya Kürtçenin fonetiğine uydurulmuş hali olabilir mi?”

yanın başka yerlerinden iki bin yıl önce madencilğe geçmiştir. Tüm çağlarda da önemini hep korumuştur.¹ Birçok araştırmacı, bugünkü Ergani/Erxenî adına temel teşkil eden Arghini adının, maden yeri anlamına geldiğini belirtir. Madenin olduğu yerde işçi olması gerektiğinden, Ergani/Erxenî adı, madenden değil, madenlerde çalışan işçi anlamına gelen **Ergane** sözcüğünden gelmiş olabilir.

- Uygarlık ilk önce Neolitik Çağ'da kuzeyde, Zağros'ta, Toroslarda, yani Kuzey Mezopotamya'da başlamıştır. ABD'li bilim insanı R. J. Bradwood, tarıma ve hayvancılığa ilk kez bu bölgede geçildiğini savunmaktadır. Uygarlığın Neolitik Çağ'da ilk önce kuzeyde başladığının en iyi kanıtı bugün Newala Çori (Urfa-Hilvan), Çemê Xalan (Batman) ve Çayönü/Qoteberçem'in varlığıdır. Uygarlık önce Kuzey Mezopotamya'da gelişmiş, sonra

1 Max-Planck Institute, Çayönü and the Beginnings of Metallurg.

güneye ve batıya yönelmiştir. Doğudan batıya doğru uygarlığın ilerleyişi sonucu; savaş ve üretim araçları, tanrı ve tanrıçalar, yani kültür ve yaşama dair her şey batıda, Batı uygarlığıyla yeniden harmanlanıp biçimlendirilmiş, adlandırılmıştır. Yunanistan'da Gümölcine'de bir köyün Ergani/Yardımlı ismini taşıması gibi. Bu süreçte batıdaki tanrı ve tanrıçalar hem yeni adlar almış ve hem de bu tanrı ve tanrıçalara yeni görev ve sorumluluklar verilmiştir. Eski Yunan mitolojisindeki tanrı ve tanrıçaların birçoğu doğunun tanrı ve tanrıçalarının birer türevidir diyebiliriz. "**Ergane (İşçi) Atena**" ve "**İşçilerin Tanrısı Hefaystos**" da doğu orijini olabilir...

- Ateşin ve madenin olduğu bir yerde **Ergane** yani işçilerin olması gerekir. İşçiler varsa, onların bir de tanrıça **Ergane (İşçi) Atena** ve **Hefaystos** gibi tanrı ve tanrıçaları olmalıdır. İşçi şölenleri olmalıdır. **Demirci Kawa** gibi kahramanlar da olmalıdır. Engels'in dediği gibi, Demir Çağı "**kahramanlar çağıdır**". Sorulabilir; ateş, ocak, maden ve Ergane/Erxenî/Ergani (İşçi) sözcükleri doğudan batıya gitmiş olabilir mi?
- Veya tam tersi olmuştur. Unutmayalım: MÖ 331-323 yılları arasında **Makedonlar**, MÖ 323-140 yılları arasında **Selevkoslar** (Selefkoslar), MÖ 69-MS 53 yılları arasında **Romalılar**, MS 395-639 yılları arasında **Bizanslar** Ergani/Erxenî'de hüküm sürmüştür. Makedonlar, Selevkoslar,

Bizanslar, Romalılar Batı'dan geldiklerinde inanç ve yaşam biçimlerini de birlikte getirmişler ve kaleler, burçlar, tapınaklar, okullar yaptıkları gibi birçok dağa, taşta, ırmağa, köye, kente isimler vermişlerdir. Bu bakımdan, Ergani/Erxenî/Ergane (İşçi) sözcüğü batıdan da gelmiş olabilir.

Kısacası, geçmişin izlerini taşıyan Ergani/Erxenî-Ergane (İşçi) ilişkisi etimolojik açıdan olduğu kadar emek tarihi açısından da ilginç ve önemli sırları barındırıyor. Zaman ve zahmete katlanılıp hevesle araştırıldığında içerikçe zengin bulgulara ulaşılabileceğine inanıyorum.

Beklemekle müftehirim 'beşerin kurtuluş'unu!

1 Mayıs İşçi Bayramı vesilesiyle bilgi, düşünce, mal, hizmet, değer üreten, emek veren ve beklenen "beşerin kurtuluş" baharı/bayramı için mücadele veren tüm güzel insanlara selam olsun!

▲ Yaşar Nezihe

Demirci Hefaystos'un ateşi, günü gelecek, tek bir halkın değil, bütün halkların kenetlenip çevresinde halaya durdukları tek bir ocağın ateşine dönüşecektir.

Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra elde kalan topraklar üzerinde kurulan devlet, TBMM kararıyla 23 Nisan 1923'te yönetim biçimini cumhuriyet, ismini de Türkiye Cumhuriyeti olarak belirledikten bir ay sonradır. Demirci Hefaystos'un yaktığı ateşin taşıyıcılarından kadın şair Yaşar Nezihe (1880-1971), *Aydınlık* dergisinde (Sayı:15, Yıl: Mayıs 1923) yazdığı *Bir Mayıs* şiiriyle doğrudan işçilere seslenir:

"Ey işçi!..

*bugün hür yaşamak hakkı seninken
patronlar o hakkı senin almışlar
elinden*

(...)

Ey işçi!..

*Mayıs Bir'de; bu birleşme gününde
Bîşûphe bugün kalmadı
bir mâni önünde...*

(...)

*boynundan esaret bağını
parçala, kes, at!*

*kuvvetedir hak, hakkını
haksızlara anlat"*

Türkçede 1 Mayıs'la ilgili yazılmış ilk şiirdir. Yaşar Nezihe, *Aydınlık* dergisinin bir sonraki sayısında (Haziran 1923'te) neyi nasıl beklediğini ise şöyle yazar¹:

...

Beklerim; beklemekle müftehirim:

"Beşerin kurtuluş" baharını ben... 🌸

¹ Hazal Halavut, "Yaşar Nezihe'nin Hayatta Kalma Hikâyesi", *Kadınlar Hep Vardı*, Dipnot Yayınları, s. 82-84.

EM NE KOLE NE

*Ey welat em tev li kar in, bende fermana te ne;
Rencberê lawanê te ne, lê ne ebd û kole ne.*

*Em hemî yekdest bira ne, êdî kurd navê sitem,
Serbilind em dê bêjîn tev şah û gavan dem bi dem.*

*Ger nejîn em tev wekî hev, ser xwe najî ev welat,
Rengê kevnare me navê, me divê jîn û felat.*

*Ma nizanî em çima her dem bi hawar û eman,
Tazî û birçî dinalin tim dixwazin kinc û nan.*

*Çol û deşt û lat û şaxên te hemî mişt in ji zêr,
Dijminan ew tev revandin mane em bê xêr û bêr.*

*Wa şiyar bûne kurên te, tim li kar in wek piling,
Çar kenarên te dibazin wek Cigerxwîn qîr û deng.*

Cigerxwîn

Efsaneyeke Diyarbekir:

► Çiyayê Çilsiwaran

Berhevkar: Receb Dildar

Çil siwar bi hev re di-
çin karwaniyê. Gava ji
Diyarbekirê derdikevin
meqbûrî tên di Pira Dehderî re
derbas dibin. Ên diçûn Bedlîsê,
Mûşê, Wanê hemû di vê rêyê
re diçûn. Di qedandina kaş
de, rêya wan di ber kaniyê re
derbas dibe. Kaş mirovan tî
dike. Ji bo tîna xwe bişkînin
her çil siwar diçin ser kaniyê.
Ji bo avê vexwin kîja bi ser
kaniyê ve xwar dibe, di nav avê
de keçikeke ku xweşikbûna wê
nayê ser ziman dibîne. Dilê her
çil siwaran jî dikeve keçikê.
Eger berê rêya siwaran, mehê
carekê di wir re derbas bûbûya,
aniha hefteyê carek rêya xwe
bi ser kaniyê dixistin û her çil
siwaran jî digotin:

"Keçik ji min re ye."

Keçikê jî lavayiyan ji Xwedê
dikir, digot:

"Ya Rebbî aniha dilê yekê tenê
bûna min ê wî mahr bikira, ev
çi sosret bû hat serê min."

Rojekê dîsa çil siwar li ser ka-
niyê digihîjin hevdu. Yek dibê:

"Keçik ji min re ye."

Ê din dibêje:

"Na keçik ji min re ye."

Keçik hema destê xwe dirêjî
Xwedê dike û dibêje:

"Ya Rebî tu vî canî ji min bistînî
û min ji vî halî xelas bikî."

Keçik li ber çavê her çil siwa-
ran di şikefta paş kaniyê de
wenda dibe. Her çil siwar yeko
yeko didin dû keçikê û careke

din ji şikeftê dernakevin. Ji wê
rojê de ye, kesî ne keçikê dîtiye,
ne jî çil siwaran. Û dîsa ji wê
rojê de ye navê wî çiyayî bûye
Çiyayê Çilsiwaran.

Aniha kanî û şikefta li pişt
kaniyê dîsa li dewsa xwe li ser
rêya gundê Kabîyê ye. Gava
meriv Pira Dehderî derbas dike,
di dawiya kaş li jêra rê dimîne.

Li ser kaniyê tim qefleyên keç û
pîrekan hene. Keç ji bo miradê
xwe, bûk ji bo zarokan, pîrek ji
bo nexweşiyên xwe diçin ser ka-
niyê, ji keçika çilsiwaran re dua
dikin û jê alîkariyê dixwazin.

Bajar: Diyarbekir

Gund: Kabî

Nav: Munewer

Temen: 63

► DENİZ GÖZLÜ ADAM; MEMLEKETİNİN BAKİYESİ

VEDAT İLBEY

Derin mi derin bir kuyudan yeryüzüne fırlatılmış gibi...

Bilinmezliklerle dolu gurbetin o ilk adımlarında ruhunu teslim almış *"bir hal gelir mi başıma?"* kaygısı, ürkekliliği, korkusu...

Biraz da kuyudur memleketi; dibi görünmez, yarını bilmez.

Biraz gurbet; dili bilinmez.

Çokça yalnızlık, bitimsiz yalnızlık...

Her daim düşürülmek üzere kuşatılmış bir kale.

Memleketinin bakiyesidir, deniz gözlü adam; kaderi elinden alınmış yalnız memleketinin.

Deniz görmemiş memleketi gibi bakar deniz renkli gözleri, ki denizler de çok derindir, dipsiz kuyular gibi.

Acılar, kaygılar, endişeler, korkular...

Ve evet, yakıştırmak bu ya; geleceğe dair kıyıda köşede kalmış belli belirsiz bir iz, baharın yeşilini gözlerinin mavisıyla sarıp sarmalamış bir çocuğun masum güzelliğidir de o derinlikten okuduğumuz, gördüğümüz, hissettiğimiz.

Fewzi Bilge'nin deniz gözlü adamı, endişe ve tedirginlikle çevresini kolaçan eden ürkek bir güvercindir. Kötülüklerle kuşatılmış hayatında güvenli bir köşede kaygısızca soluklanmaktadır belki de hayali.

Memleketinin bakiyesidir ama...

Küçücük hayallerin bile büyük hikâyesi vardır orada.

Denizler gibi.

Bütün renkleri derin mavisinde saklamış, değişip dönüşen, dalgalanıp kıyılara vuran denizler gibi.

Geçmişin korkulu karanlığını da geleceğin ışıltılı baharını da içinde biriktiren, devinip duran dalgalı mavi gözlerin görüp de anlatamadığı o büyük sır gibi.

Memleketinin sırrı... 🌹

► ZILAMÊ ÇAVDERYA; BERMAYIYA WELATÊ XWE

Wergêr: REŞO RONAÎ

Tu dibê qey ji bêreke bêbinî pijiqiye ser rûyê erdê...
Li xurbeta mişt bi nihêniyan, hêj di gava ewil de giyanê
wî dagir kiriye fikarek, bizdiyaye, tirsiyaye; "Nebe tişte
bi serê min de bê?"

Piçek jî bîr e welatê wî; nedîbar e binê wê, siberoya wê nayê
zanîn.

Piçek xurbet; zimanê wî nayê zanîn.

Tikûtenê, tenêtiyeke bêpayan...

Timî weke kelehê e ku hew maye bikeve.

Bermayiya welatê xwe ye, zilamê çavderya; ya welatê xwe ye
bextreş û tenê.

Weke welatê xwe yê deryanedîtî dinihêrin çavên wî yên reng-
derya, ku derya jî pîr kûr in weke bîrên bêbinî.

Êş, fikar, şayîş, tirs...

Ma ne lihevanî e; ew tiştê ku em ji wê kûrahîyê tê digihin, tê
de dibînin, pê dihîsin şopeke nîvxuya ye jî li taldeyê bo sibe-
rojê, xweşikiya mesûm a zarokê e jî ku keskahiya buharê bi
şînayiya çavên xwe lefandiyê.

Zilamê çavderya yê Fewzî Bîlge, kevokeke bizdok e ku bi fikar
û qilqal derdora xwe raçav dike. Heyata wî bi xerabîyan hatiye
dorpêçkirin û belkî jî xema wî ew e ku li quncikeke ewle bi
bêxemî bêhna xwe vede.

Lê bermayiya welatê xwe ye...

Xeyalên biçûçik jî çîrokên mezin dihewînin li wir.

Weke deryayan.

Weke deryayên ku hemû rengan di şînayiya xwe ya kûr de
veşartine, weke deryayên ku diguherin û vediguherin, weke
deryayên ku pêl didin û li peravan didin.

Ew çav ku leyzok û pêldar in; ew çav ku reştariya bixof a rabo-
riyê jî, buhara rengîn a siberojê jî berhev dikin... Razeke mezin
dihewînin lê nayê gotin...

Raza welatê wî ye, nayê gotin, nayê... 🌹

Kürtlerde satranç ve siyasetteki izdüşümü

RECEP MARAŞLI

“Kale'ye kerkedan-gergedan deniyor olması oldukça ilginç ve orijinal... Çünkü savaş mantığı olarak 'kale'lerin yerinden oynaması mümkün değildir; bunun yerine ancak 'kale' gibi zırlı, korunaklı savaş arabaları ya da hayvanların bulunması oyunun mantığına daha uygundur.

Birçok dilde “Şah-Mat” olarak adlandırılan Satranç oyununun Kürtçe'deki yaygın ismi “Kışık” tir. Satrancın en önemli hamlesi “şah çekme”, Kürtçede “kış!”tır; yani Şah'a “seni kovalıyorum, tehdit ediyorum, kaç veya teslim ol!” demek... “Kışık” adı da buradan geliyor...

Kürt toplumunda da yaygın olarak oynanırdı kışık. Özellikle melleler, medrese talebeleri (Faqiler), eşraf ve beyler, aşiret ileri gelenleri, çarşı esnafı,

öğretmen, memur gibi kesimlerin bildiği; oynanmaktan, akıl yarıştırılmaktan zevk duyulan bir oyundu.

Satrancın Kürtler arasında oldukça eski bir geçmişe sahip olduğuna dair bir çok kanıt mevcut. Taşların da farklı isimleri var; örneğin vezir-ferzin, at-rih, kale-kerkedan, piyon-piyade ya da leşker...

Diğer taş isimleri aşağı yukarı benzer olsa da 'kale'ye kerkedan-gergedan deniyor olması oldukça ilginç ve orijinal...

Çünkü savaş mantığı olarak 'kale'lerin yerinden oynaması mümkün değildir; bunun yerine ancak 'kale' gibi zırlı, korunaklı savaş arabaları ya da hayvanların bulunması oyunun mantığına daha uygundur. Gergedan da böyle bir hayvandır ve gerçekten de satrançtaki kalelerin hareket tarzı gibi dümdüz hareket ederek önünde ne var ne yok siler süpürür...

Günümüzdeki Türk, Arap, Fars dillerindeki eril 'Vezir' yerine hemen bütün dünya dillerinde de 'Queen' (Kraliçe) olarak kullanılan bu taş isminin, geleneksel olarak Kürt satranç oyununda da 'ferzin' (kraliçe) olarak kullanılmış olması dikkat çekici olsa gerek. Şimdi artık Kürtler de 'Wezîr' ve 'kale' isimlerini kullanmaktalar. Türkiye'de değişik yörelerden birçok kişinin satranç oynama tarzlarına tanık oldum. Şimdi

de Avrupa'da bu oyunun nasıl oynandığını yakından izleyebiliyorum. Keza satranca merak sardığımдан beri satrançtaki oyun teorileri, ünlülerin açılışları, yöntemleri üzerine yazılan kitap ve makaleleri de zevkle okurum.

Satranç ve siyaset

Çoğu satranç kurdunun rakibini rahatlatmak ya da eğer yenilirse mazereti peşin kurduğu cümleyle "çoktandır oynamamış olmakla birlikte"; Kürt satrancının, "*Kürt siyasal akıl yürütmesi*" ile kurulabilecek ilişki hakkında bir gözlemi mi paylaşmak istiyorum.

İlk soru, toplumda bu kadar yaygın ve severek oynandığı halde Kürtlerde neden uluslararası güçte satranç oyuncuları çıkmamıştır? Sanırım bunu İran için de sormak mümkün.

Galiba bunun kendine özgü birkaç önemli nedeni var:

Birincisi: Kürt oyuncular satrançta, satranç tahtası dışındaki psikolojik öğelere çok daha fazla önem veriyorlar. Sahaya ve oyuna odaklanmaktan çok, rakibinin dikkatini dağıtmak, acele karar vermeye zorlamak gibi yan faktörlere önemli pay biçiyorlar.

Hamle yaparken kışkırtıcı konuşmalar yapmak, alaya almak, hızlı oynayarak hata yapmaya zorlamakla zaten stres yükü ağır olan oyunu tam bir psikolojik savaşa çevirmek istiyorlar.

Oysa evrensel satrançta tahta dışındaki her oyun, kural dışıdır.

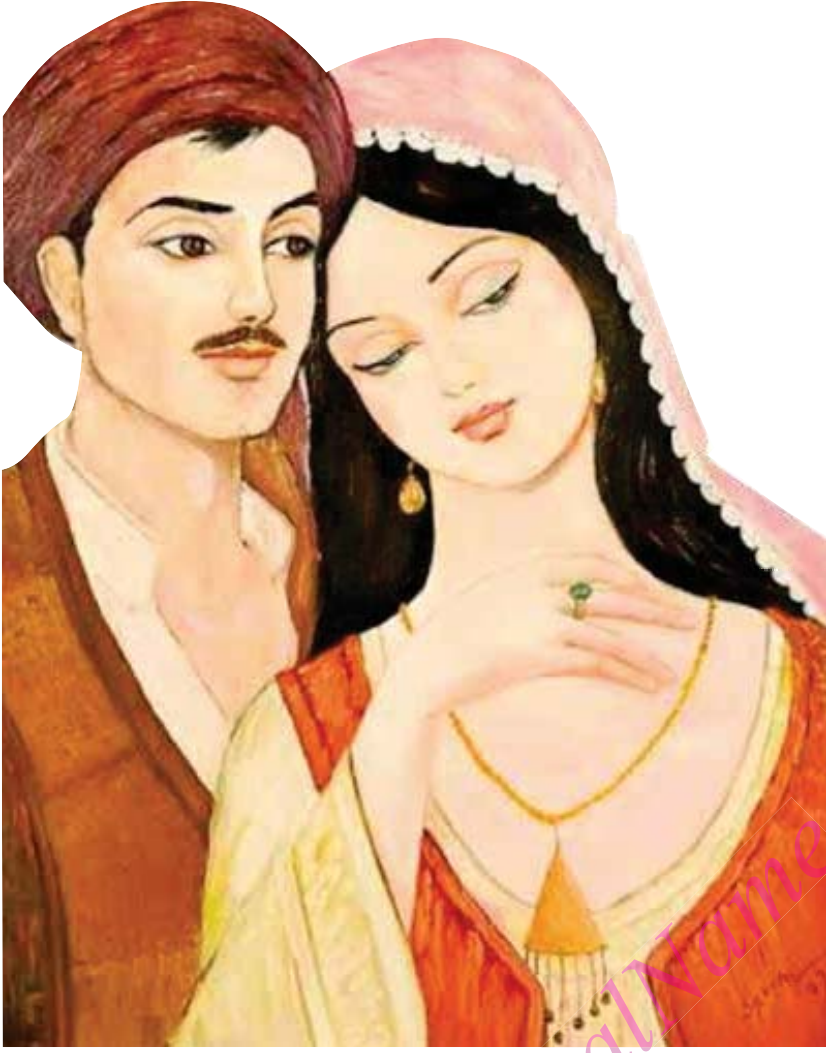
İkincisi: Hamle tekrarının, hamleyi geri alma isteğinin (kavgasının) çok sık görülmesi. Yani bol bol "cıgızlık" yapmak!.. Ardı sıra rakibinin neler yapabileceğini birkaç hamle sonrasına kadar hesaplamaktan çok kendi hamlesine yoğunlaşmak ve bunun da oldukça kısa mesafeli oluşu...

Bunun siyasal yaşamdaki iz düşümü hakkında ise şunlar söylenebilir:

Satranç tahtasında hamlemizin sonuçlarının yanlışlığını fark edip taşı geri almak (küs-barış) mümkünse de; ne yazık ki gerçek hayatta, siyasette, yanlış hamleyi geri almak mümkün olmamaktadır. Yanlış veya doğru hamlemizin sonuçlarıyla yüzleşmekten kaçınamayız. O gelip bizi bulur!

Sonuçta sahadaki güçler dengesine, akıl oyunlarına odaklanmaktan (analiz yapmaktan) çok propaganda, ajitasyon, hitabet,

tezahürat, duygusal ilenmelere, söyleme ağırlık vermek...

Hem rakibinin hamlelerini hesaplamamak, hem de yanlış hamlelerinin bir sonucu olacağını, onları geri alamayacağını görememek...

Mem û Zîn'deki satranç hilesi

Ehmedê Xanî'nin ünlü Mem û Zîn¹ destanında Botan beyi, kızına olan aşkından dolayı öfkelendiği Mem'i konağına davet eder. Önce hüsnü kabul, izzet ikramdan sonra ardından Mem'i düelloya davet eder; "Seninle savaşımız var!" der.

1 Ehmedê Xanî; "Mem û Zîn", Çev. Mehmed Emin Bozarıslan, Gün Yay. 1968, İstanbul

Ama bu düello kılıçla, silahla değil akıl oyunuyla yapılacaktır; "gönül dileği" şartıyla satranç oyunu. Kim kazanırsa onun dileği yerine gelecek. Bey'in amacı aslında Mem'in Zîn'e aşık olup olmadığını sınamaktır. Böylece ona iki yönlü bir tuzak hazırlamış olmaktadır.

Mem, satranç ustası olmakla övünen Mîr'i üç el yener. Bunun üzerine bey, "iki el daha" ister ve imdadına yakın danışma Bekir yetişir; "oyunda kural ve yer sırayladır" diyerek Mîr ve Mem'in yer değiştirmesini sağlar. Böylece Mem, karşıdaki pencereden oyunu izlemekte olan Zîn'in görüş mesafesine girmiş olur. Bekir'in güvendiği de budur, Mem'in dikkatini dağıtmak!

Gerçektende gözü Zîn'e takılan Mem'in aklı karışır; fili ve veziri bedavaya verir, atları piyon gibi sürmeye başlar... Üst üste yanlış hamleler yapar ve sonunda tam altı kez beye yenilir.

Sıra "gönül şartı"nı söylemeye gelince Mîr, Mem'in sevdiği kızın ismini öğrenmek ister ve ağzından ikrar almış olunca da Mem'i zindana attırır.

Burada hem bir aşiret beyinin hem de bir çobanın boy ölçüşecek kadar satranç biliyor olması, bunun bir akıl yarıştırmacı aracı olarak kabul edilmesi, Kürt toplumunda satrancın geleneksel olarak ne denli saygıdeğer ve yaygın bir yeri olduğunu da gösterir.

Ehmedê Xanî kendisi de bir medrese ulemasıdır ve satrancın bu tabaka içindeki felsefik değerine vurgu yapmış olmaktadır, pozitif düşünceye matamatiksel mantığa verdiği önemi yansıtmış olmaktadır.

Xanî, Me û Zîn destanındaki satranc oyunu vasıtasıyla yönetici ve egemen güçlere karşı mücadele akıl ve zekânın kullanılmasının önemine işaret ederken, onların hile ve tuzaklarına karşı uyanık olunmasına dair önemli bir uyarı yapmış olmaktadır. Ve tabii taktik ve stratejik hamlelere duygusallıkla karar vermenin ağır sonuçlarına da dikkat çeker. Mîr'in ağzından satrancın amacını şöyle tanımlar: "Gayemiz mal mülk edinmek değildir; oyundan maksat sırların açığa çıkmasıdır."

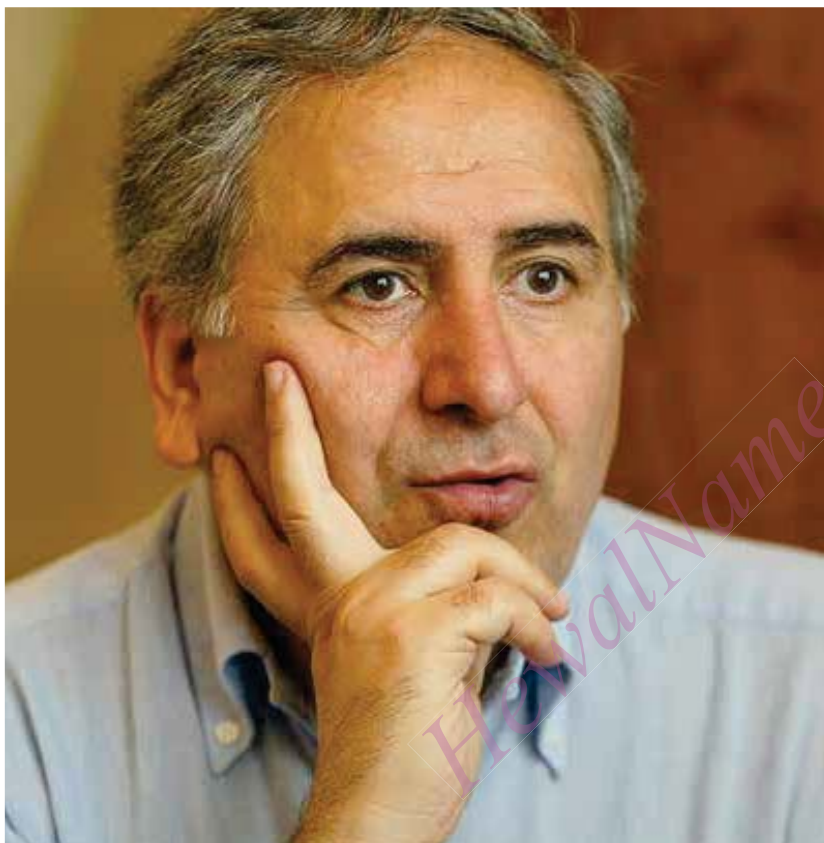
Buradaki sır, rakibinin zekâsını, yeteneği ölçmek; güçlü ve zayıf yanlarını keşfetmektir.

Savaş oyunu bir sınav olarak görülür. 🌹

Bo Mihemed Uzun:

► Ew dengê jibîrneçûyî

OMER DILSOZ

Wê sala ku havînê hêdî hêdî xwe radestî payizê dikir û heyva çardeşevî mîna sêleka zîvîn di ser şaxên Simbiyê pîroz re heta hindava Kilîlan xwe radikêşa, min ewil çav bi dengê wî yê jibîrbûyîyan digeriya, nas kir. Li bajarê navçiya Hekarya-ya mîran...

Wê hingê ez xortekî zîz bûm. Min nû gav diavêtin nav behra kurdîniyê û destê min nûka radigihîşte qelemî...

Megerçî em jî hebûne... Bi vî zimanê me jî qelemgêran bûye û hoste û dengbêjên qelama me jî li vê dîwanê rabûne û li meydanê qebqeb bi alema kelam û peyvê re kirine.

Leca me leceka dî bû; leca dengên jibîrbûyî, yan jî liberji-bîrbûnê, jibîrçûnê...

Serê salên duhezarî bû li welatê me. Bêhna dengê – nebêjin ma bêhna dangan jî heye- ji pesarên kevnewarên Hekarya qepiyabû û xwe dabû ber kezeba Mihemedê me yê

nêçîrvanê dangan. Megerçî, berî xwe bigihîne Hawara Dîc-leyê wî, li Bîra Qederê tîhniya xwe şikandibû û di bin Sîya Evînê de xem û keserên dilê xwe revandibûn.

Hingê min bo cara yekê, rûbirû dengbêjek nivîsê bi çavên serê xwe dît û ji nêzik ve nas kir. Min şerm kir jê re bibêjim, wele dilê min jî ser wan dangan dişewite û ez jî bi qandî "simore û mina xwe" li dû dengên van çel û çiyayên bilind ketime.

Mihemed Uzun, ji bo me wî nifşê nûgiha tîrêjek bû. Me jê feyz werdigirt. Di konferansekê li Bajarvaniya Mezin a Diyarbekirê de me lê guhdarî kir û dengê dilê wî ligel wan dengên ku wî ji beravên dîroka me dane hev, guhdarî kirin.

Ew, evdalek bû di alema nivîsînê bi zimanekî liberji-bîrçûyî û wî di rojek jî rojên Evdalê Zeynikê da rêyeka dirêj û bi kendal dida ber me û em li xwe vardiqilandin: Haho! Rabin û bi xwe bawer bin. Hûn jî temet her kesî hene û qedîmên vê erdê ne.

Paşê merezeka reş lê peyda bû. Pir zû bû... Wê hingê Diyarbekira bûbû Amed, singa xwe li ber wî vekir û ser herdu çavên xwe ragirt. Belkî dîrok cara yekê dibû şahid ku kurdan ji bo kurdekî ku bi kurdî dinivîse paxila xwe vekiribû. Ev ber û berhemê cehd û têkoşîneka

dûvdirêj bû. Mihemedê me,
bûbû stêrkeka geş di edebiyata
miletê xwe da.

Ligel Mihemed Uzun, wê hingê,
li vî welatê me şax û takên kur-
diyê jî radikişyan û zîl û bişkoj
ji xwe çêdikirin.

Me dengê wî, dengên jibîrçûyî
yên bi dilopa qelema wî ji nû
ve geş dibûn, li serê her kujiya
vî bajarî dibihîst. Lê xwezî
piçekî din dakete nava me jî,
guhê xwe bidaya dengên li pey
dengê wî rakîşayî...

Paşê rojekê ew stêrk ji nav me
çû. Niha dengên wî li bîra me
geş û gur in.

Mihemed Uzun, zû çû ji nava
me. Niha sax bûya belkî çend
berhemên dîtir jî bo vî milletî
binivîsiya. Ew ê jî bûbûya şahî-
dê wan du sê salên reştarî û wî
jî dê ji vê şerbeta keserê çend
qurt bi ser hinavên xwe dakira
û belkî ta ebed terka van war û
welatan bikira.

Heman wextê wî jî dê bidîta
ku di etlasi tarî tarîsanê de jî
xemxwir û dilsozên dengê ni-
vîsê li çirûskan digerin û çawa
her ku mîna find û mûmekê
dihelin, ji helîna xwe ronahiyê
çêdikin û derdora xwe geş û
ronî dikin.

Keko, îro dewrana şopgerên
Celadet, dilzîzên Memduh
Selîm Beg û axînen Biroyê
dengbêj e! Zarên vê erda dêm
xwe ji xweliya xwe vedijînin û wî
dengê liberjibîrçûnê yê milletê
xwe digihînin ber stûnên Xanî,
Mela, Bateyî, Herîrî û yê dîtir.
Dilê wan di kûrra vê dinyaya
kambax de mîna nalînên Evdalê
Zeynikê ji ava reş a çavên xwe,
ava ron a jiyane dimeyînin.

Keko, dengê jibîrbûyiyî niha
bilind dibe li burcên kurman-
ciyê û hêj rêyeka dûr û deraz li
pêşya me ye. 🌙

Ger Hûn Bibînin Narê Eşq

Ger hûn bibînin narê eşq
Tenê li bom zarî dikin
Her kes bizanêt halê eşq
Bi hîle dijwarî dikin

Bi halê eşq bexîl bûbûm
Her dem di dem zelîl dibûm
Bê rêh û bê delîl dibûm
Her kes bi xemxwarî dikin

Hûn bar mekin xemên di zor
Le hesreta vardên di sor
Çavê di reş bisk tene dor
'Eniya bi nûr tarî dikin

'Eniya bi nûr zilf tene ser
Rengîn dibin şems û qemer
Reşmar ji perdanê neder
Li 'er'era yarî dikin

Hoş û 'er'era şimşa diket
Teşmîn reva sebr û xîret
Qahû medet, ahû medet
Çeşman çi xubarî dikin

Çavê li rojê bîne kom
Came mey anî ji bom
Emir kir lazim vexom
Mestî ji min jarî dikin

Mest û şerab qendavê
Êsîr û bendêt vê şevê
Ger wesfê yarê ez bibêm
Hûn terkî huşyarî dikin

Elî Herîrî(1009-1078)

RUMCA VALİZE SİĞAR MI?

FOTİ BENLİSOY

Geçtiğimiz yılın 11-21 Ekim tarihlerinde ikincisi yapılan Diyarbakır Karşılaştırmalı Edebiyat Günleri kapsamında bir dizi etkinlik gerçekleştirildi. Dikkate değer bulduğumuz bu etkinliklerden bir kısmını, uygun zamanlarda yayınlamak üzere kayıt altına aldık. Foti Benlisoy'un katıldığı 'Rumca Valize Sığar mı?' başlıklı etkinlik de bunlardan biriydi. Benlisoy, özetleyerek yayınladığımız sunumunda Rumca'nın Türkiye'nin kamu alanından silinmesinden hareketle, Türk milliyetçiliğinin temellerine dair önemli belirlemelerde bulunuyor. Azınlıklaştırma sürecinin bugüne kadar devam eden farklı boyut ve yansımalarına işaret ediyor.

Şöyle başlayayım; Rumca dediğimiz dil, aslında Yunanca. Niye Rumca diyoruz? Kabaca, eski Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanlara, Rum dediğimiz için.

1960'lı yılların ikinci yarısında, büyük siyaset sahnesinin spot ışıklarının altında pek ayırdına varılmayan bir gelişme yaşanıyor: Rumca/Yunanca özellikle İstanbul'un bir kamusal dili olmaktan çıkıyor. Kamusal dilden kastettiğim ne? Rumca, hiç değilse 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve 20. yüzyılın önemli bir bölümünde, '50'lere, 60'lara kadar İstanbul'un kültür, yazın, matbuat hayatının çok önemli parçalarındandı. 1950'li yıllarda bile, Rumca gazeteler önemli okur sayısına sahipti. Haber ve yorumlar dikkat çekiyor, Türkçe gazetelere çevriliyordu. 1960'ların ikinci yarısından itibaren bu durum çok hızlı

▲ 6-7 Eylül 1955 pogromu

biçimde ortadan kalkacaktı. 1960'ların ikinci yarısıyla 70'lerin ikinci yarısı arasında (spesifik bir tarih de belirtmek gerekirse 1974-'Kıbrıs Barış Harekati' sürecinde) İstan-

“ Açıkça konuşmak gerekirse bugün Rumlar, Türk milliyetçiliği açısından "muteber öteki" konumundadır. Yani itibarlı öteki... Türk ulusal kimliği açısından aktüel bir tehdit olmaktan çıkmıştır Rumlar. Yok derecesindedir. Türk milliyetçiliğinin kültürel, toplumsal, iktisadi, siyasi standartlarını tehdit edebilecek ya da tehdit olarak algılanabilecek bir topluluk olmaktan çıkmıştır.

bul'un Rum nüfusunun önemli bir miktarı ülkeyi terk etmek zorunda kalıyor.

Bu göç, hani başlığımıza da giren bavul/valiz, sadece bu on yıl içerisinde gerçekleşmiyor tabii. Öncesi var. İstanbul'daki Rum nüfusu yaklaşık olarak 1920'lerden itibaren yavaş yavaş erimeye başlıyor. Bu erimeye dair çoğu zaman 6-7 Eylül pogromu, 64 sürgünü, Varlık Vergisi gibi büyük tarihsel olaylar aktarılır. Doğrudur. Ama yanlıştır da aynı zamanda. Şöyle ki; Rumların İstanbul'u terk etmek zorunda kalmasının ardındaki esas faktör rutinleşmiş, sıradanlaşmış küçük mini pogramlar, küçük linç vakalarıdır. Yani gündelik hayat içerisinde karşılaşılan, mesela Rumca konuştuğunuz için sokakta gördüğünüz muameledir. İşte 6-7 yaşındaki çocuğu "Makarios piçi" diye

dayak yemiştir mesela. Böyle sıradanlaşmış linç vakalarıdır bu demografik erozyonun arkasındaki asıl önemli faktör.

Tatavla'nın yangınla 'kurtuluşu'!

Dil açısından en ilginç olanı ise 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyalarıdır. Milli kampanyalar dünyamızın müstesna parçalarındandır. Başkaları da var; *Türk'ten Türk'e alışveriş* kampanyası gibi.

'Vatandaş Türkçe Konuş' esas itibarıyla kamusal alanda; otobüste, tramvayda, vapurda, yolda, sokakta, kahvede Türkçe haricinde başka dil konuşulduğu takdirde vatandaşların buna bir sivil reaksiyon olarak müdahale etmesini öngörmektedir. Dolayısıyla Rum, Ermeni, Yahudi ya da başka toplumlardan insanlar Türkçe'den

farklı dil konuşuyor olmaları dolayısıyla tramvaydan atılırlar, dayak yerler, karakola çekilirler. 50'li yıllara kadar sürecek olan bu kampanyalar, Rumcanın sokakta konuşuluyor olmaksızın çıkışının nedenlerinden birisidir. 60'lara gelinceye kadar Rumca, İstanbul'un çok sayıda semtinde esnafın da bir biçimiyle aşına olmak zorunda olduğu bir dildi oysa.

Yine Rumcanın kamusal hayattan silinmesi konusunda Rumca dükkan, tabela, mekân, sokak, semt isimlerinin kaldırılmasını da unutmamak lazım. En meşhuru Tavatla'dır. Tavatla yani bugünkü Kurtuluş, 1940'lara kadar önemli Rum nüfusu barındıran, Küçük Atina olarak adlandırılan bir semtti. Sosyo-ekonomik yapısıyla da ilginçtir, daha çok alt sınıfların yaşadığı bir semttir. Külhanbeyleriyle falan çok meşhurdur. Türk milliyetçi edebiyatına, folklorüne de çok girmiş olan, Türk jandarmasını Tavatla'ya sokmayan Hrisantos gibi figürleri söz konusudur. 1929 başında Tavatla'da çok ciddi bir yangın çıkar. Yangın sonrasında bir kampanya başlatılır. O zamanki Cumhuriyet Gazetesi'nin ifadesiyle *"Tavatla gibi suçla özdeşleşmiş, eski gayri milli hatıraları hatırlatan bir semt olmaktan çıkıp temiz Türk ailelerine açık"* –ifade budur– bir mahalle haline getirilmesidir amaç. Bir tür kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde de "Tavatla'nın kurtuluşu" gerçekleşir! Tavatla ismi Kurtuluş'a dönüşür. Sadece Tavatla değil, çoğu semt, sokak isimlerinde benzer şey yaşanacaktır. Dolayısıyla, mekânda da Rumların ve Rumca'nın izinin

ortadan kaldırılması belli bir süreç içerisinde gerçekleşir.

Yangın meselesini özellikle hatırlatmak isterim. Özellikle Anadolu'da gayrimüslim toplulukların ortadan kaldırılması süreçlerinde çok kritik bir araç olmuştur yangınlar. Ankara'da Ermeni mahallesinin yakılması, İzmir'in yakılması vs. gibi. Yani sadece, belli bir nüfus topluluğunun, tehcir edilmesi, sürgün edilmesi meselesi değil, aynı zamanda onların mekândaki maddi izlerinin de ortadan kaldırılmasında yangın önemli bir araçtır Türk milliyetçiliği açısından.

1960'ların ikinci yarısında Rumca kamusal bir dil olmaktan çıkıyor demiştim. O zamana değin çok sayıda matbaa var, Rumca basın, Rumca kitaplar... Önce imparatorluğun sonra da Cumhuriyetin kültür yazın tarihinin önemli bileşenleridir. Artık Rumca kitap basılmaz oluyor. İstanbul'da çok sayıda Rum okulu vardı. Bunların ders kitapları da İstanbul'da basılırdı. Ben '80'de ilkokuldayken bir tane Fen Bilgileri kitabımız vardı. '60 ya da '61 baskısı. O sınıfa giden her öğrenciye tekrar tekrar verilip iade ediliyordu. Liğme liğme olmuştu. Yeni baskısı yoktu çünkü. İstanbul'da basılmış olan en eski Rumca kitaplar 60'lı yılların hemen başında basılmıştır.

Rumlar; 'muteber öteki'!

Esas mesele, bu azlaştırılmış ve azınlıklaştırılmış toplumun maruz bırakıldığı gündelik korku ikliminin yarattığı sonuçtur. Azlaştırma, malum esas itibarıyla zaten bu azınlık konumu-

Malcom X ona bakarak "tarla zencisi" ve "ev zencisi" ayrımı yapar. Ev zencisi köle sahibinin evi yandığında sahibine koşar "sahip evimiz yanıyor" diye ağlayarak! Tarla zencisi ise sahibinin evi yandığında odun atar mümkünse vs. Şimdi Türk milliyetçiliği bu Tom Amcaları çok sever tabii, Tom Amcalara ihtiyacı vardır.

na geçirilmektedir. Azlaştırılan, azınlıklaştırılan Rum toplumu hakkında, iki hatırlatma yapmak istiyorum: Biri şu; açıkça konuşmak gerekirse bugün Rumlar, Türk milliyetçiliği açısından "muteber öteki" konumundadır. Yani itibarlı öteki... Türk ulusal kimliği açısından aktüel bir tehdit olmaktan çıkmıştır Rumlar. Yok derecesindedir. Türk milliyetçiliğinin kültürel, toplumsal, iktisadi, siyasi standartlarını tehdit edebilecek ya da tehdit olarak algılanabilecek bir topluluk olmaktan çıkmıştır. Bilakis, Türk orta sınıfları içerisinde bir tür nostaljikleştirme eğiliminin konusu olmaya başlamıştır: *"Ah İstanbul ne kadar güzeldi; Ermeniler vardı, Rumlar vardı."*!

İstanbul'u küresel sermaye hareketlerinin cazibe merkezi haline getirme süreçlerinde de merkezi politikanın temel bir öğesidir bu kozmopolitizmin vurgulanması. İstanbul Olimpiyatlara aday olur ve birden bire adaylık tanıtım filminde kiliseler, sinagoglar falan görmeye başlıyorsunuz. Bunun İstanbul'u

satarken vitrine konulması gereken bir malzeme olduğu düşünülür. Kendinizi satarken de bir tür sosyal statü söylemidir. "Rum arkadaşlarım vardı, Rum meyhanesine giderdik..." denilir. Rum meyhanesi de çok eski bir nostaljikleştirme argümanıdır.

Sonuçta "muteber öteki" konumu edinmiştir Rumlar. Bunun ötesinde de bir *muteber ötekilik* biçimi vardır. Bu da azınlıkların, gayrimüslimlerin özellikle Türk milliyetçileri açısından bir kendi kendini övme vesilesi sayılmasıdır. Mesela, Ara Güler'in, Lefter'in cenaze törenlerinde Türkiye Cumhuriyetinin ne kadar da hoşgörülü olduğuna dair özel vurgularla doluydu. Kendi kendini övme vesilesi derken kastettiğim bu. Bir asli sahip var bu memleketin, bir de yabancı var. Asli sahip tarafından hoşgörüyeye mazhar olan, iyi durumda bir yabancından bahsediyoruz...

Türk milliyetçiliği Tom Amcaları çok sever

Becher Stowe'un Tom Amcanın Kulübesi diye bir kitabı vardır. Kölelik karşıtı bir romandır aslında. Ama zaman içinde kölelik karşıtı kurtuluş hareketi içerisinde Tom Amca figürü "itaatkar zenci", "itaatkar köle" ile anlamlandırılmaya başlanır. Yani sahibinin dediğinden çıkmayan, son derece sadık, adeta onun ailesinin bir parçası anlamında... Malcom X ona bakarak "tarla zencisi" ve "ev zencisi" ayrımı yapar. Ev zencisi köle sahibinin evi yandığında sahibine koşar "sahip evimiz yanıyor" diye ağlayarak! Tarla zencisi ise sahibinin evi yan-

“ Türkiye'de dinî milliyetçilik biçimleri tesadüf değildir.

Turancılık, Müslüman dışı bir Orta Asyacılık, Türk milliyetçiliği açısından hiçbir zaman güçlü akımlar olamamış, hep marjinal kalmışlardır. Aynı şekilde İslamcılık açısında da milliyetçi olmayan, milli olmayan bir İslamcılık sözü konusu olmamıştır. Hep milliyetçi ve 'devletli' bir İslamcılık...

dığında odun atar mümkünse vs. Şimdi Türk milliyetçiliği bu Tom Amcaları çok sever tabii, Tom Amcalara ihtiyacı vardır.

Sadık, itaatkâr, Türk milliyetçiliğinin damak tadına uygun azınlıklar tabii ki istenir, sevilir. Türk milletinin ne kadar ezelden edebe hoşgörülü olduğunun delili olarak kullanılır bu *muteber öteki* kısmı. Ama şunu hatırlatmak isterim: *Efendim Rumlar azaldı bitti zaten, bu konuştuklarımızın bir siyasal önemi kaldı mı?* gibi bir soru soracak olursak... Bence var; Türk milliyetçiliği açısından gayrimüslimler, gayrimüslümlük 'kök öteki'dir. Türk ulusal kimliği esas itibarıyla Rum ve Ermenilerle mücadele içerisinde ya da bir tür mücadele deneyimi içerisinde inşa olmuştur çünkü. Somut olarak söyleyeyim 1912-1924 yılları arası Türk ulusal kimliğinin en hararetli inşa dönemidir. O inşa sürecinde esas olarak Türk milliyetçiliğinin bir tür Müslüman reaksiyonu olarak

geliştiğini görüyoruz. Yani "İmparatorluk, devlet parçalanıyor, bölünüyor; bu süreçten de gayrimüslimler kazançlı çıkıyor, dolayısıyla bu süreci tersine döndürmek lazım." Türk ulusal kimliği buna reaksiyon olarak şekillenir. Hatta daha öteye gideyim, eğer milli mücadeleye döneminin metinlerine bakarsanız Türk'ten bahsedilmediğini görürsünüz. 'Anasırı İslamiye'dir ki Kürtler de kastedilir. Çeşitli Müslüman unsurları kucaklayan bir Müslüman milleti tabiri vardır Anadolu'da. Esas düşman, milletin kategorik olarak dışına çıkartılmış olan gayrimüslimlerdir. Tam da bu süreç içerisinde Müslüman milliyetçiliği dediğimiz şey oluşuyor kanaatimce. Müslüman milliyetçiliğinin bir tür evrimi içerisinde oluşuyor Türk milliyetçiliği.

Her Türk Müslüman olmalıdır!

Dolayısıyla kimin Türklüğe dahil edilip edilmeyeceği, kimin Türklüğe asimile edilip edilemeyeceği tartışmasında, halka halka düşünürsek, en dış halkadadır gayrimüslimler. Vatan daşlık kanunu çıkartılacağı zaman, meclis zabıtlarına bakarsanız, tartışmalar sırasında "Rum ile Ermeniyeye Türk mü diyeceğiz, olur mu böyle şey?" gibi tepkiler olur.

Türk ulusal kimliğinin bir temel kabulü de şudur; her Türk Müslüman değildir ama her Türkün Müslüman olması gerektiğine dair bir alt kabul vardır. Hatta Türk ulusal kimliğinin daha seküler temelde tanımlanmaya çalışıldığı 1930'lar 40'lar da dahi böyledir. Mesela

Romanya'dan, Müslüman ama Türkçe'yi hiç bilmeyenler kabul edilir 1936'da. Ama Gagavuzlar kabul edilmez. Gagavuzlar, Türkçe konuşan Hıristiyanlardır çünkü. Kazım Karabekir mektup yazar: *Biz Anadolu'dan gönderdik siz yeniden başımıza Hıristiyan belası açmaya mı çalışıyorsunuz?*

“ Niye bu kadar mezarla uğraşılır? Avrupa'da da mesela Neonaziler Yahudi mezarlarını yağmalar. Faşizm ya da faşizan düşünce, kendi mücadelesinin sadece yaşayanlar arasında değil, ölüler alemi arasında da geçtiğini tahayyül ediyor. Dolayısıyla ölüler de yok edilmelidir.

Azınlıklaştırma, elbette ki gayrimüslimlerle başlayan ama bununla biten bir şey değil. Her azlaştırma ve azınlıklaştırma sürecinde, her ulusal baskı sürecinde arketip ırk diyorum ya, oraya dönüyor, oraya bakıyor. Çünkü; devletin, milliyetçiliğin de bir kolektif aklı, hafızası var. Orada gündeme getirdiği refleksler, orada kullanılmış dil, stratejiler, taktikler güncel aktarılmış oluyor. Dolayısıyla; muteber öteki konumundaki Rumların Türk milliyetçiliğinin bir övünme vesilesi sayılmasına bakmayın. Bu, Müslüman milliyetçiliğinin oluşum sürecindeki temel rolüyle alakalı esas itibarıyla. Müslüman kimliğiyle Türk kimliği arasındaki geçişlilikle alakalı bir şey. Dolayısıyla; son yıllarda karşı karşıya olduğumuz daha İslami renkli Türklük tanımı hiç de yeni bir şey değildir.

Türkiye'de dinî milliyetçilik biçimleri tesadüf değildir. Turancılık, Müslüman dışı bir Orta Asyacılık, Türk milliyetçiliği açısından hiçbir zaman güçlü akımlar olamamış, hep marjinal kalmışlardır. Aynı şekilde İslamcılık açısından da milliyetçi olmayan, milli olmayan bir İslamcılık söz konusu olmamıştır. Hep milliyetçi ve 'devletli' bir İslamcılık... Bu, Türklük ile Müslümanlık arasında, Türk ulusal kimliğinin inşa sürecindeki iç içe geçmişlikle alakalı bir meseledir.

Başta döneyim; dil kuşkusuz önemli ama hedef alınan, dil kadar bu toplumun dinsel kimliğidir de. Hatta, Türk milliyetçiliğinin kuruluş aşamasında önemli olan da dindir. Anadolu'dan mübadeleyle göç ettirilen Hıristiyanların önemli bir kısmı sadece Türkçe konuşmakta, Rumca bilmemektedir.

6-7 Eylül 1955, büyük kolektif linç

Azınlıklaştırma politikalarının bir kurbanı olarak Rumların dinsel, etnik kimliğinin, dilinin ortadan kalkış süreci, sistematik ve toplumsallaşmış bir süreçtir. Yani sadece devlet politikaları değil. Çoğu zaman devlet bir karar verip uyguluyor diye düşünüyoruz ama çok ciddi toplumsal tabanı olan politikalar. En başta "Vatan-daş Türkçe konuş" kampanyalarından bahsettim. Toplumun bir bölümünü seferber eden kampanyalara insanlar devletin gösterdiği saiklerle katılıyorlar. En klasik örneği 6-7 Eylül 1955... Bugün 'olay' diye adlandırılıyor. Biliyorsunuz 'olay'da fail ve mağdur olmaz. Doğa olayı gibi. 'Pogrom' tabirini tercih ediyorum 6-7 Eylül için. Bir tür kolektif linç. 6-7 Eylül, Cumhuriyet tarihinin en büyük kolektif linçlerinden biridir. İstanbul nüfusu herhalde bir milyona yakındır, yüz bin kişinin katıldığı söyleniyor 6-7 Eylül saldırılarına. İstanbul'un hemen hemen bütün semtlerinde aynı anda gerçekleşen, toplumsal bellekte, solcu-demokrat insanlarda bile "Beyoğlu'nda gerçekleşen bir olay" olarak kalmıştır! Çünkü çok sayıda fotoğraf vardır, Beyoğlu'nda dükkanların yağmalanmasına dair. Gayrimüslimlerin Beyoğlu'yla özdeşleştirilmesi, 'Yozlaşmış, gavur Beyoğlu' algısı Türk milliyetçiliğinin arka planında mevcuttur zaten. 'Bizans, Yozlaşmış Beyoğlu' gibi... Oysa 6-7 Eylül çok kitlesel, kapsamlı bir saldırdır. Öldürme olayları,

yaralamalar, tecavüzler, mezar yağmaları...

Niye bu kadar mezarla uğraşılır? İlginçtir, Avrupa'da da mesela Neonaziler Yahudi mezarlarını yağmalar. Faşizm ya da faşizan düşünce, kendi mücadelesinin sadece yaşayanlar arasında değil, ölümler arasında da geçtiğini tahayyül ediyor. Dolayısıyla ölümler de yok edilmelidir.

Neron kompleksi ve katlanan suçlar!

Rum ya da Ermeni nefretinin bu kadar süreklileşmiş olmasını sadece böyle bir tarihsel köken fikriyle de düşünmemek lazım belki de. Albert Memmi'de karşılaştım. 'Neron Kompleksi'nden bahseder. Ondan öğrendim. Sonra da biraz baktım. Neron, bildiğiniz imparator, Roma'yı da yakacak... Aslında kardeşi Britannic imparator olacak ama çeşitli hilelerle onu tasfiye ediyor. Temelde bir gasp var yani. Siyasal iktidarı gaspa,

▲ Neron

bir haksız eyleme dayandığı için sürekli olarak konumunu sallantıda görüyor. Britannic'i iktidardan etmekle kalmıyor, onu hapse atıyor, onun eşine tecavüz ediyor ve öldürüyor. Sonra Britannic'i de öldürüyor. Sürekli bu Neron kompleksi. Başlangıçtaki gasp eylemini kapatabilmek, o eylemi hatırlatabilecek her şeyden uzaklaşmak, her şeyi ortadan kaldırmak için suç sürekli büyüyor. O gasp eyleminin nedeni olan Britannic hanedanından hiç kimse kalmayana kadar. Bu milliyetçilikte de olan bir şey. Farklı bir bağlam kuşkusuz ama Rumlar gibi bir toplumun azlaştırılmasını/azınlıklaştırılmasını sürekli olarak haklı çıkarmak gerekiyor. Bunun için de bir takım efsaneler uydurulması gerekiyor. Rumların nasıl Türkleri arkadan bıçakladıkları gibi. Mahmut Esat Bozkurt'un deyimiyle, onların nasıl 'Türk tarihinin nankör çocukları' olduğuna dair sürekli hikâyeler anlatılması, onların mekândan izlerinin silinmesi gerekiyor. Yani öyle nesiller yaratmak gerekiyor ki kiliseyi gördüğünde "Aa burada kilise mi varmış?" ya da Rumca, Ermenice bir isim duyduğunda "Hangi ülkeden-siniz, yabancı mısınız?" vs. gibi tepkiler verecek nesiller yaratmak gerekiyor.

Ve elbette dili ortadan kaldırmak zorunlu. Tabeladaki dili, gazetedeki dili, kitaptaki dili, sokakta konuşulan dili ortadan kaldırmak gerekiyor ki o kökteki gasp eylemini hatırlatacak her şey bitsin, gaspçı da rahat edebilsin. Ama bir suç başka bir suçu getirecek ve o asla tahtında rahat edemeyecek. 'Neron Kompleksi' belki bu. 🌙

▲ Nizamettin Ariç

Bingeha muzîka min rihê muzîka kurdî ya hezar salan e

Hevpeyvîn: MEHMET GÜLTEKİN

Mamoste, piştî ku tu li Almanyayê bi cih bûyî, guhertina herî mezîn û bingehîn di muzîka te de çi bû? Karê te bi çi awayî berdewam kir?

Nizamettin Ariç: Ewropîyan ji bilî mûzîka gelêrî ji xwe re mûzîkeke pirdengî çêkirine. Ji bo bikaranîna profesyonelî ya vê mûzîkê jî divê meriv bi xwendina wê perwerde bibe, yanê muzîk bûye beşeke

zanistî. Kesên wek min ku tên Ewropa, ew mûzîka pêşketî nas dikin û heyran dimînin. Lê belê ger ew ji vê muzîkê sûd wernegirin, jê hîn nebin ew sûcê wan e. Min li vir di serî de dest pê kir ku hunera xwe bi disîplîn, sistematîk û di çarçoveya zanistiya muzîkê de pêşde bibim, ji tecrûbeyên civakên pêşketî feydeyê werbigirim. Ez gelekî û bi hûrgilî bi muzîka pirdengî re mijûl bûm, pê re jî min

kêmasiyên xwe sererast kir. Ev muzîka pirdengî dikare kêmasiya di muzîka me serrast bike. Bi rastî jî em ji kok nêzîkê Ewropîyan in û zimanê me jî Îndo-Ewropî ye. Sê sed sal in pêşketina Ewropî bûye pêşketina hemû dinyayê. Muzîka ku ez çêdikim, ji bo min û civaka min gelek pêwîst bû. Divê em realist bin û xwe nexapînin. Muzîka me gelek xweş e, qedîm e, lê belê tê de pêşketineke

bi zanistî û sistematîk çênebûye, ew ji aliyê dagirkeran ve hatiye bindest û talankirin. Berî her tiştî divê em ji bandora muzîka dagirkeran dûr bikevin. Ger em piçek jî di bin bandora muzîk û civaka Ewropî de bimînin, wê ji bo me û muzîka me gelek xweştir be. Ji ber ku pêwistiya me bi her alî de bi civakên pêşketî, asteke bilind, pirdengî û pirrengî ya huner û jiyana zanistiya civakên azad heye.

Hunermendên wê serdemê ji yên îroj azadtir bûn

Gelo tu cîhê muzîk û stranbêjiya kurdî di dîrokê de çewa dibînî? Wek mînak gelek zanarên roavayî yên ku di sed sala 19an de çûbûn Rojhilata Navîn û Kurdistanê vê hunera kurdî li hember ên milletên cînar zêdetir diecibînin, qala kevneşopiyek ji kûraniya dîrokê û dengên baş ên stranbêjan dikin, pesnê kilam û destanên wan ên epîk dikin. Tu vêya çewa şîrove dikî?

Guhdarîkirin û kêfxweşbûyîna gerokên roavayî bi dengbêjen me re min ewqas ecêbmayî nahêle. Ji ber ku strandina kilaman bi resîtatîv e, kilam dirêj û berfireh in, pêşkêşkirina wan bi sê disîplînen di nav hev de, bikaranîn û pêşkêşkirina wan bi awayê muzîkal e, xwedî teknîka bêhnildanê ne. Pê re jî saziyên hewce yên ji bona fêrbûna van taybetiyan, saziyên me yên heyamên berê balkêş in bona wan.

Resîtatîv ango dengbêj, muzîk û şîroveya kilaman bi rehetiyê gelek kûr a bi rîtm distirên, bi ser de wisa rehet distirên çewa ku ew pê re bi rîtm û bi

melodiyan va dileyîzin. Ez vê rehetiyê û hostatiyê hema li bal hemû dengbêjen profesyonel dibînim. Hostadên axirzemîn ên vê hunerê jî dengbêj Kerem û Şakiro bûn, mixabin ku ew huner bi çûyîna wan û gelekên weke wan re bi dawî bû. Hünermendên ku niha kilamên dengbêjan distirên hemû jî şîrovekar in, stranbêj in.

Ez bawer dikim, ji ber ku ew gerokên Ewropî şîroveyan bi serhatiyên wisa dirêj ên muzîkal bi tenê ji operayên welatên xwe nas dikirin, ev jî yek ji wan sedeman e ku baldarî û hijmekariya wan ji bo dengbêjan ewqas zêde çêbûye. Bi ser de kilam û stran, di navberan de salixdayîna wek şanogerekî hostad û pêre dîsa vegera bi ser strandinê. Û dema mirov dibîne ku ew tê de teknîka nefesê jî bi zanetî bikartînin, wê demê tev naverokê va mîmariyêke şaheser a muzîkal derdikeve pêş me.

Yek jî divê em lê binihêrin ku deng û ziman çewa tê bikaranîn. Dengê dengbêjen zîlam bi piranî tenor in, bi serde hinek ji wan sopran, ango di asta ziravdengê jinan de ne. Ji ber ku ew xwedî berfirehiya dengên li dora didu û nîv-sê oktavan in. Ev yek wê qabiliyet û baweriyê dide wan ku ew bikaribin bi dengê xwe akrobatîka bi gewrî û melodîk ên bi her awayî pêk bînin.

Dengbêj ew hünermend in ku zimanê kurdî û fonetîka wê perfekt bikar tînin. Bi gotinek din zimanê me kurdî hemû bedewiyên xwe di kilamên dengbêjan de nîşan dide. Ji lihevhatina dengbêjiyê wek

klasîka gelêrî û zimanê kurdî tahm û harmoniyêke gelek xweş peyda dibe. Ev jî yek ji wan dîyardayan e ku ev hunera me çewa ji kevneşopiyê qedîm a bi xwedî dezgeh û di wextê xwe de pêşketî hatiye.

Em werin serdema rêwiyên ji roavayê. Ez li ser wê baweriyê me ku di wan serdeman de rewşa civaka Kurdistanê û dengbêjen wê li hember a îroyîn bêşik gelek baştir bû. Ji ber ku berê nîzameke runiştî ya li gor me hebû û her kes nikaribû bibe dengbêj. Ji bona ku karibin bibin dengbêj jî, divê ew ji perwerdeyê taybet derbas bûna.

Li gel xweşiktiya dengê wan civaka me di dengbêjan de bendewariya dîksiyoneke paqij, hişmendiyek derbarê muzîkê de, meyl û baldariya bo fêrbûnê, zanebûna dîrok û civaknasî, wêjekariyêke bi fantaziya xurt bû. Ji bona ku ew bi vî awayî têgihîştî bin dengbêj mecbûr bûn hîn di temenê xwe yê ciwan de perwerde bibin.

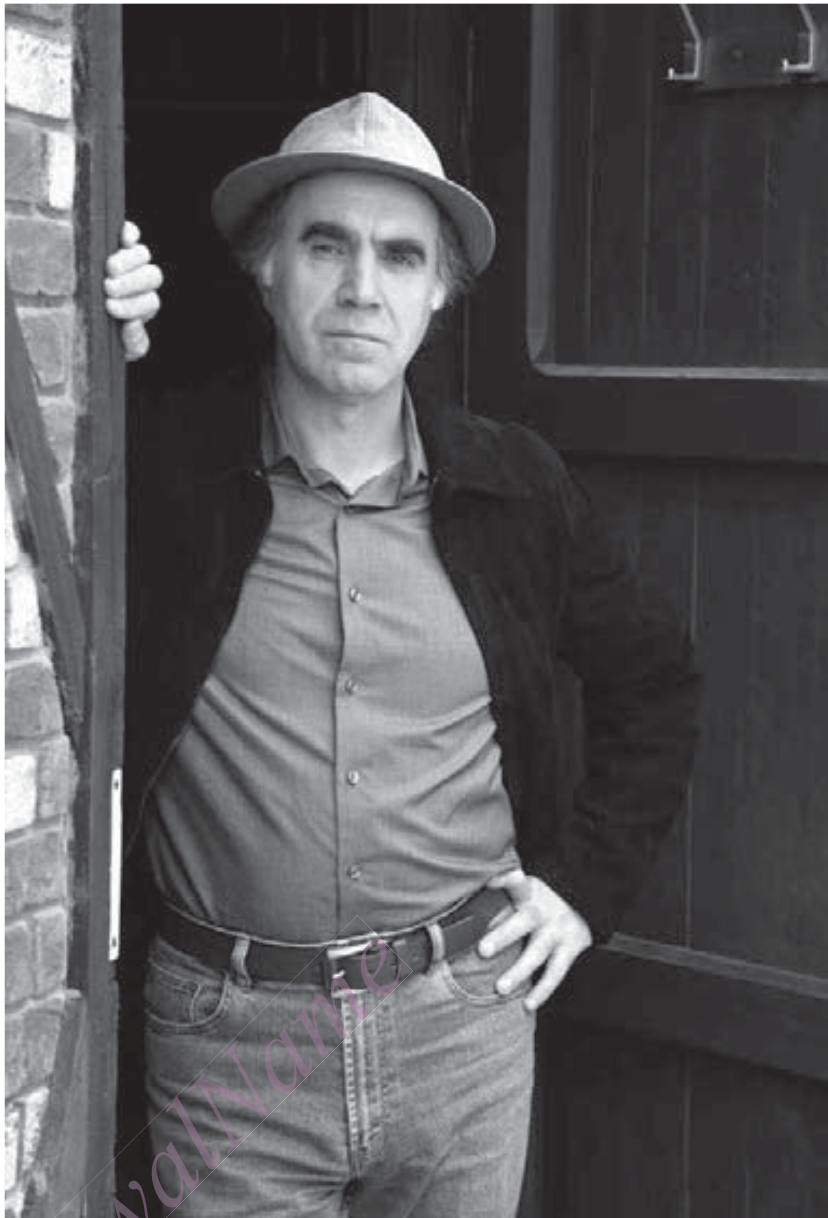
Xaleke din a ji wê serdemê ku tîkiliya wê rasterast bi muzîka me re heye: mîr û aristokratên kurd li ser dengbêjen ku di bin baskên wan de hunera xwe dimeşandin ferz nedikirin ku tenê li ser wan kilamên pesndayîne amade bikin. Bi ya min hunermend û civaka me ya wê heyamê di vî mijarê de ji yên îroj hindekî azadtir bûn. Ji ber ku rêwiyên roavayî derfet dîtine û dengbêjen me yên xwediyê van taybetiyan nas kirine û guhdariya wan kirine, di bin bandora wan de mane loma jî hijmekariya xwe anîne ziman. Ji bona hunermediya dengbêjiyê ya wê serdemê li Kurdis-

tanê dezgehek pêwîst bû. Lê piştî ku hêzên dagirker ji salên 1840an pê ve dest bi hilweşandina mîrektî û desthilatdariyên kurdan, sazî û dezgehên civakî û dengbêjiyê kirin, me pey der pey dezgehên xwe yê dengbêjiyê, hunermendên xwe ango ev çanda xwe ya qedîm ya ji tecrubeyên gelek sedsalan windakir mixabin.

Te di herdu albûmên xwe yê "Kurdish Ballads" de sê stranên Dengbêj Kerem Şirove kiribû, bi awayekî cuda û nêzikî operayê. Tu çihê dengbêjiyê di muzîka kurdî de îroj li ku dibînî û gelo stranên dengbêjan dikarin bandoreke çawa li muzîka kurdî ya nûjen bikin?

Beriya her tiştî divê ez bêjim ku muzîkvanên kurd çiqas di bin bandora mûzîka kurdî de bimînin ewqas baştir e. Dengbêjî yek ji êkolên herî xurt a di dîroka çanda kurdî de ye, bi hezar salan di nav civaka me de jiyaye, xwe parastîye. Dengbêjan civaka xwe baş naskirine, hemû bûyerên wê yê evîni, civakî û berxwedanan baş şopandine, derbarê wan de lêkolîn kirine û bi wî awayî destan afirandine, kilam û meqam çêkirine.

Muzîka min helbet berhema xebata min e, lê di bingeha wê de rihê muzîka kurdî ya hezar salan heye. Ez ji rih girêdayî mûzîka gelê xwe me û ez çî berhemekê çêbikim jî, mûzîka kurdî di afirandina min de îlham û çavkaniyeke gelek hêja û bi qedir e ji bo min. Jixwe ya herî girîng ew e ku divê her bestekarê/a kurd ji muzîka xwe re stîleke, ekoleke taybet peyda bike.

Dengbêjî dikare bi rengên xwe, bi meqam, rîtim, bi bikaranîna deng û melodiyên xwe tahmeke xweş bide mûzîka kurdî ya nûjen. Ev yek jî di destê bestekar de ye. Loma ez dibêjim bestekar mûzîka kurdî çiqas baş nas bike û di bin bandora wê de be, ew derece jî muzîka nûjen di bin bandora rengên kurdî de dimîne, wisa jî xweştir û balkêştir dibe. Divê civaka me, siyasetmedarên me, stranbêj, estrumentalist û hunermendên me li çand û mûzîka me ya taybet û xweş xwedî derkevin. Gelo di civaka Kurdistanê de di perwerdekirina zarok û ciwanên me de rola muzîk û zimanê kurdî wê çawa

bibe? Pêwîst e em li ser vê pirsê girîng di paşerojê de kûr bin û nîqaş bikin ku rêyeke herî baş ji bo muzîka kurdî û civaka xwe bibînin.

Em bi destpêka Helebçe ve li gelek berhemên te guhdarî dikin. Bi piranî jî yê van salên dawîn ku ew wek vîdeoklîp belav bûn, mijarên tekst û muzîkên wan qewmînen civakî ne û dîmenên wan jî gelek nêzikî belegefilman in.

Ev 40 sal in ez li dervayî welatê me dijîm, çiqas bûyerên ne xweş ên ku hatine serê gelê me min şopandin, derbarê wan de bi hûrgilî lêkolîn kirin û bi vî awayî jî min li ser wan muzîk û stran amade kirin. Dêrsim, Ge-

liyê Zilan, Serê Kaniyê, Şengal, Kobanî, Efrîn û yên din... Belê, ez wek hunermendekî gel û welatê xwe êşa milletê xwe bi hunera xwe tînim ziman. Ew jî parek ji jiyana û hunera min e, ez vî karî li ser milê xwe wek wezîfe dibînim.

Carina jî em dibînin ku tu hin qewmînan tenê bi enstrumental amade dikî; wek mînaka Helebçe û Roboskî..

Hinek bûyer ewqas mezin û giran in ku tenê wisa, bi muzîk dikarim bînim ziman. Li bajarekî 6 hezar mirov dijîn, bi carekê de tofana çekê kîmyayî li ser wan radibe, di nava çend deqeyan de hemû mirov dimirin, jiyana diçilmise. Li Roboskî carek weke gelek caran zarok li ser sînora barkêşiyê dikin, di orta zivistanê de, ne ku ji kêfê yan jî bo macerayê, lê ji xizanî û neçariyê. Bi carekê de wan ji jiyana qut dikin, malbat perîşan dibin, dilê miletekî diêşe, birîn kûrtir dibin, safîkirina wan birînan jî hîn diwartir... Asta hestiyariya hunermend a herî bilind ev dem e; dilê tengbûyî ye, peyv têrê nakin. Kîjan peyv û gotin dê karibe vê êşê, ewqas hestên kûr û piralî bisêwirîne? Loma jî ji bo min nivîsandin û çêkirina muzîkên enstrumental gelek girîng in.

Ez li helbestên herî xweş digerim

Mamoste, heta niha bi tevayî te çend besteyan çêkirine?

Bi rastî bêjim min heta niha qet nejmartiyê. Ger demek were ku ez ji karê muzîkê re bêjim êdî bese, wê demê ez ê rûnê û hesab bikim, lê ez bawer im zêdeyî hezar stran in.

Di çêkirina stranên de, bi taybetî jî di ya vîdeoklîpan de çî zehmetî derdikevin pêş te?

Dîtina helbestan ji bo min a herî dijwar e. Ji ber ku ez li helbestên herî xweş digerim ku li ser wan bikaribim muzîk binivîsim. Wek tu jî dizanî barê min piçek giran e. Ez him bestekar im, him aranjor, him entrumentalîst, him stranbêj im û ev çend sal in qeydkirina li studyoyê yanê tonmeisterî, montaja dengên jî ez bi xwe çêdikim. Di kişandina klîpan de derhênerî, kamera, montaj jî dîsa ji destên min derdikevin. Evana hemû karên min gelek giran dikin. Ez hin rojan 14-15 saetan li studyoyê dixebitim û kar dîsa jî xilas nabim. Lê belê karê hûnerî wisa ye. Di civa-ka kurdan de hûnermendî ne hêsa ye. Lê belê çiqas giran be jî dîsa jî bo min wisa baştir e. Ji ber ku ez çawa dixwazim, berhemên xwe wisa çêdikim. Çawa ku her stran bi helbest, heşt, çîrok, rîtim û bi muzîkên xwe va taybetmendiyê xwe heye, heman tişt jî bo çêkirina klîpan jî hewce ye. Çawa ez besteyê xwe taybet çêdikim, klîpên li ser stran û bûyeran jî pêwîst e wisa taybet çêbikim. Loma jî klîpên min wek stranên min ji yên her kesî cudatir in. Çîroka sedema wê jî gelek dirêj e...

Gelo di çêkirina stranên de, tu bi piranî giringiyê didî kîjanê; muzîkê an gotinan? Di stranên de têkiliyê çawa di navbera herduyan de heye?

Pir caran di derketina muzîkan de helbest roleke mezin dileyize. Ez hez dikim li ser helbestên hazir muzîk binivîsim. Ji ber ku bi vî awayî bandora

helbestê li ser min û li ser muzîkê zêde dibe, ez ji wê hez dikim. Ji aliyê din jî divê bêjim, di kûraniya her helbestê de melodî, rîtim û hesteke veşartî heye û tespîtkirin û derxistina wan jî karê min e. Lê belê bê helbest jî ez muzîk dinivîsim. Dikarim bibêjim ku bi kêmasî du rojan carekê berhemeke nû ji destê min derdikeve; yan muzîkek ji bo stranekê yan jî yeka enstrumental. Piraniya wan jî bê helbest in, ji ber wê ez pir caran ji bo muzîkên ku min amadekirine li helbestan digerim. Ez bi xwe wêjeya kurdî bi piranî jî helbestên kurdî dişopînim, dixwînim, ji wan hindekan ji bo muzîka xwe dibijêrim. Hin caran jî hevalên min rastî helbestên balkêş tînin û wan bo min pêşniyar dikin. Her helbesta ku ez dibînim û li ser muzîka wê dixebitim bi kêmasî jê re 3-4, carna 5-6 varyantan amade dikim. Piştî demekê ez ji bo vatyantekê biryara xwe didim û ew bi wî awayî dibe stran. Wan varyantên mayîn jî carina diparêzim, carina jî davêjim diçe. Wek mînak min ji bo strana Serê Kaniyê di destpêkê de 5 varyantên cuda amade kiribûn. Piştî min ji wan mîksek çêkir û ew strana Serê Kaniyê ku îro tê nasîn wisa pêk hat. Di karê min de ev jî heye.

Te beriya gelek salan jî helbestên Cegerxwîn pir beste kiribûn û niha jî te albûmek tenê ji helbestên Cegerxwîn belav kir. Balkêş e ku te tê de bo muzîka xwe gelek helbestên Cegerxwîn yên evîni û felsefîk bijartine, anga bi muzîk û dengê te aliyekî gelek lîrîk ê şairê me jî derketiyê pêş.

Belê, ez hez dikim bi piranî wek proje kar bikim. Lê belê bo vê jî wextên dirêj û mesrefên giran divê. Ji aliyê din ve jî derfeta çêkirin û belavkirina berheman bêtî alîkariya civak û dezgehane mimkun e. Gelek projeyên balkêş û xweş ên amadekirî di destê min de hene, lê belê derfeta min tune ye ku ez wan projeyên xwe bibim serî, diyarî civaka welatê xwe bikim.

Xebata bernameya Kurd Îdolê

Em werin ser xebatên te yên di çarçoveya Kurd Îdolê de. Ev di civaka me de û her weha di jiyana te ya hunermendiyê de gaveke nû ye. Ji her aliyên Kurdistanê hunermendên ciwan seferber bûn û di Kurd Îdolê de beşdar bûn. Ev ji bo te tecrûbeyeke çewa bû?

Ez dikarim bêjim ku ew bi her awayî tecrûbeyeke gelek xweş bû. Min hîn di destpêkê de dizanibû ku bandora vê bernameyê li ser kurdên me wê ji yên welat û miletên din zêdetir kelecânî, hest û hişmendî peyda bike. Her wisa vê bernameya televîzyonê û formatê her roj bi mirovên me mezinahiya welatê me, bedewî û rengîniya zimanê me û gewhera verşartî ya di ciwanên me de destnîşan kir. Divê ji bona wan ciwanan sazî û rewşeke hewcedar bîn amadekirin. Her weha ji bona ciwanên me platformeke profesyonel ku ew bikaribin qebiliyeta xwe pêşkêş bikin hat amadekirin, beşdariya wan a tê de kêfxweşî û baweriyekê dide wan û dibe sedema peydabûna hest û ruhiyeteke xweş da ku ew ê di siberojê de bi zimanê xwe hunera xwe amade bikin.

Belê, mirov ku bi tevayî binirxîne, fahm dike ku bernameya Kurd Îdolê a ku me pêşkêş kir çiqas hewce, pêwîst û giranbûha ye. Ez nikarim kelecana di dilê hunermendên namzedên ciwan ku ji hemû aliyên Kurdistanê û cîhanê hatibûn bînim ziman. Bifikirin ku dema ciwanên me yên ji Hewrmanê an jî ji Hewlêrê tev ciwanekî me yê ji Dêrsimê bi zaravayê me yê soranî distirê, stranbêjekî me yê ji Sineyê tev ciwanekî me yê ji Kobaniyê di jiyana xwe de cara pêşîn bi kirmanckî (zazakî) kilam dibêje. Him di ciwanên me de û him jî di jurî û amadekarên bernamê de ew hest peyda dibe ku em bi hev re yek in, bi hev re xurt û delal in. Belkî aliyê wê yê herî xweş jî ev bû.

Di wê demê de diyar e ku te pêre amadekariya videoklîpekê jî kiriye. Mebesta min jê klîpa Zembilfiroş e ku niha derket; bi beste û şeweyeke nû, bi ser de tev hersê hunermendên navdar, Bijan Kamkar, Adnan Karîm û Kanî Xan yên ku di he-man demê de endamên juriya Kurd Îdolê jî bûn. Fikra vê xebatê çewa peyda bû?

Piştî ku kek Çekdar ê amadekarê bernameya Kurd Îdolê ji başûrê Kurdistanê tîlefona kir û derbarê daxwaza hatina xwe ya bo hevdiîtina bi min re ez agahdar kirim, hîn beriya ku ez bi wî re peymanekê daynim û biçim Silêmaniyê min xwest ku di dema xebata Kurd Îdolê de di destê min de projeyên din jî hebin. Bi vî awayî min dest bi xebatan kir. Piştî ku ez çend rojan fikirîm, min dest bi xebata Zembilfiroş kir. Jixwe hîn berêv de di serê min de hebû ku ez ji bo wê besteyeke

nû amade bikim. Min metna berhevoka Zembilfiroş a di pirtûka Prof. Qanatê Kurdo de (Tarix a Edebiyata Kurdî 1) ji xwe re kir bîngeh û dest bi nivîsîna muzîka wê kir.

Ez bawer dikim, ev cara pêşîn e ku bo destaneke epîk a kurdî ji ya gelêrî cudatir muzîkeke nû hat amadekirin. Te ji bo muzîkek nû çima bi taybetî destana Zembilfiroş hilbijart?

Ji ber ku tê de qerekerî jinê ji ya mêr gelek xurttir û balkêştir tê şirovekirin û vê jî zêdetir bala min dikişand. Mehmet can, wek tu jî baş dizanî, destana Zembilfiroş wek ya Mem û Zînê ji dema nivîsandina xwe gelek kevntir e û ew yek ji wan destanan e ku di nav gelê me de pir belavbûyî û navdar e. Gelek destanên me ji sedsalên navîn şûnde ji aliyê klasikên me de wek berhemên menzum hatine nivîsîn, ew bi rêya baweriyaya olî di bin bandora motîfên Erebiyê de mane. Ji ber wê dibêjim, xwazila di destên me de metneke Zembilfiroşê ya bêtî bandora erebî habûya, wê balkêş bûya. Ez bawer im, bi vî awayî me dikaribû baştir fahm bikira, çewa cihê jinê di civakê de xurttir bû, rol û diyaloga jinê di nav civakê de wêreker û eşkeretir bû. Me yê pêre ji bo wê serdemê cihê jinê yê di nav civaka Kurdistanê de û tîkiliyên wê yên bi mêran re baştir fahm bikira.

Mamoste, ez gotina te bi şêkir dibirim bo ku pirseke xwe lê zêde bikim. Min di lêkolînên xwe de destnîşan kir ku gelek pisporên muzîkê û civaknasan kurdan weke mîletekî ku destanan afirandiye şîrove dikin. Gelo em ê vêya çewa fem bikin?

Ya rastî, ev pirsên te pir kompleks in û ji wan re lêkolîn û şîroveyên kûr divên. Mixabin ev bi du-sê hevokan nabe, lê dîsa jî ez hewl bidim ku fikra xwe bi kurtasî bînim ziman.

Tu were, ez vêya bi çend pirsan bo te şîrove bikim. Niha ev demek dûr û dirêj e ku tu li goveka Ewropayê dijî û dibî şahidê wê yekê ku Ewropî destan û mîtolojiyên xwe çiqas bilind digrin, bi awayê opera-yeke payebilind pêşkêş dikin. Meriv çewa nebe heyrana van pêşkêşkirinên tekûz ên destanan, Memo can? Tu were, em li rewşa destanên xwe jî binihêrin. Dema tu wek ronakbîrekî berhevdanekê bikî, gelo muzîkên destanên me yên ku heta niha di destê me de ne, li gor dilê te ne? Nîn in, ne wisa? Wê demê ew ê çewa min dilnîya bikin. Mesele jî ev e.

Destanên me ji aliyê edebî de her yek şaheserek in. Kêmasiya me ew e ku em wana bi hindik notayan û dubare bi he-man melodiyên distirên. Ev jî monotoniyekê, bi ser de bêtaybetiyekê peyda dike. Bi kurtasî bêjim; muzîkên destanên me nikarin hogiriya naverok û kalîteya wan a edebî bikin. Ji ber vêya, ger derfetên min hebûna, minê komek ava bikira û ji nû va dest bi nivîsandina muzîkên destanên me bikira.

Bi rastî di destan û efsaneyên me de bi sergirtî rexneya hukimdariya pederşahî heye. Jin bi bahaneya zembîlan bang li zîlamî dike û pêra jî daxwaza xwe ya eslî tîne ziman ango tev zembîlfiroşê ku kêfa wê pê re hatiye razê û jê kêf û zewqê hilîne. Bo vê yekê xwebaweriyê xurt pêwîst e û ev tev-

ger bi têra xwe daxwazeke provokatîf e. Ev yek ji alîkî va toleransa di civaka me de û ji aliyê din de jî hêz û xurtaniya di jinên me de destnîşan dike. Ya rastî vî aliyê destanê bandorek gelek xurt li ser min hişt.

Zembîlfiroş hîn beriya 500 salan mijara wêjeya me bû, ne wisa ye? Wê serdemê di gelek welat û bajarên Ewropayê de jin bi sedemên cuda weke pîrebok, weke kesên ku qaşo li gor dêrê tevnedigeriyan û gelek sedemên wisa yên tewş dihatin hesibandin û li meydanan li ber çavên her kesî dihatin şewitandin. Wek min li jorê jî got, wê demê jinên kurd jî wek mêran wêrek û xwebawer bûn, daxwazên xwe bi dest dixistin û xwedî gotin û raman bûn.

Lê belê çi bû ku cihê jinê di nav civaka de nizimtir bû, em ji nîrx û bingeha xwe ya civakî hatin qetandin, ji ruhê kurdî hatin bidûrxistin û ketin vî halê niha?

Wek tê zanîn, di zargotina me de Zembîlfiroş her tim bi melodiyên eyan va hatiye pêşkêşkirin û ji aliyê bi dehan hunermendên me ve hatiye stran. Her ji ber çî be, heta niha ti bestekarekî kurd ji bo vê metna delal besteyek çêneki-riye. Dema min besteya nû ya Zembîlfiroşê amade dikir, hewce bû ku ez bersiva pirseke din jî bidim: Divê berhema ku min dinivîsî ew çend xurt û xwedî rengekê be ku bikaribe barê beşdarbûna hevalên min ên hûnermend jî hilgire. Bi gotinek din, divê di nav berhemekê de girêdanên cuda, naxmeyên navber, şan, beşên koroyê û dewlemediyê ji aliyê ritm û meqam hebin ku ew bi kêmasî

ji bo çar stranbêjan têr bikin. Yanê barê min giran bû. Ya rastî min xwe hîn kiriye ku ez rojê 14 heta 16 saetan kar bikim. Dîsa jî di amadekirina vê berhemê de ez ji hin dijwarî û tengasiyan re derbas bûm. Ji ber ku dengên zîlam (Adnan Karim, Bijan Kamkar û ez) hema hemû Tenor in, dengê hevala me Kanî jî Metzopran e. Diviya min rêyêke lihevhatî bi qayîlbûna wan bidîta. Lê belê ez pêre hatim ser wê fikrê ku hevala me Kanî di leyîstin û strandina beşên Xatûnê de ne wek stranbêjêke hunermend lê bi dengeke normal a jineke kurd bistrê wê rasttir be û min ev yek ji wê re jî şîrove kir. Malî ava Kanî Xan jî wek daxwaza min ew bi serkeftî pêşkêş kir. Ji ber ku dengê mêran nêzîkî hevdu bûn, min ew ji eslî bi oktavek kêmtir da stran da ku hogiriya me û ya hevalê me yê solo di beşên koroyê de tenê rengekê tev lê bike. Ev ji bo wê yekê bû ku dengê solo li pêşde be û bikaribe karê xwe rehetir pêk bîne. Dema min bingeha wê ya muzîkal bi giştî bi prensîba pirdengî nivîsî, ez fikirîm ku ew ê baştir li hev were ger ku beşên dengên solo û koro bi Unisolo bînan stran.

Derbarê kişandina vîdeoyê de jî ya rastî min di serê xwe de seneryoyek amade kiribû. Lê belê ji ber zêdebûna xebata Kurd Îdolê û nexwaşiya birayê me Bijan Kamkar di wan rojan de min dît ku ez nikarim sener-yoya di serê xwe de bikişînim. Ji ber wê jî min konseptê xwe guhert û jê re rewşeke cuda ya niha li hev anî.

Ez spasiya te dikim.

Spas xweş. Her hebî. 🌸

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA SINIFSAK DÖNÜŞÜM ve SİYASET

2

Yüksel Genç (SAMER Koordinatörü)

Cuma Çiçek (Siyaset Bilimci)

Yusuf Karataş (Evrensel Gazetesi Yazarı)

KENT YOKSULLARINI MERKEZE ALAN BİR GÜÇ PAYLAŞIMI YAPILABİLECEK Mİ?

Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezinin (SAMER) 2-6 Kasım 2018 tarihleri arasında 16 Kürt ilinde yaptığı araştırmada "Sizce Türkiye'nin en büyük sorunu nedir?" sorusuna, katılımcıların yüzde 46.3'ü "ekonomi ve işsizlik", yüzde 16.4'ü "Kürt sorunu", yüzde 10.4'ü "demokrasi", yüzde 10.3'ü "çatışma ve şiddet ortamı" yanıtını verdi. Kürt illerinde yapılan bir saha araştırmasında ilk kez ekonomi ve işsizliğin Kürt sorununun önüne geçtiğini gösteren bu verilerin siyaseten okunması da bir zorunluluk durumunda.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz girdabının burada önemli bir etkisi olduğu açık. Ama sadece bu mu?

Kürt coğrafyasındaki sınıfsal değişim ve dönüşüm, toplumsal dayanışma ağlarının çök(ertil)mesi, sınıfsal değişimin Kürt siyasetine ne ölçüde yansıdığı, çokça anılan orta sınıfın siyasette yükselen yeri, vb bir çok sorunun yanıt aradığı dosyamızı ikinci bölümüyle bitiriyoruz.

Özellikle Kürt sorununu ve Kürt siyasetini yakından izleyenler için, yararlanılabilecek çok önemli tespit ve vurguları okuyucuların dikkatine sunuyoruz...

Fotoğraflar: Sertaç Kayar
Deşifasyon: Reşo Ronahî

Yusuf Karataş: Tartışmaya şuradan devam edelim. Ulusal bir sorundan ve ulusal bir hareketten söz ediyoruz. Kürt sorunundan, Kürt coğrafyasından ve burada siyaset yapan aktörlerden... Dolayısıyla bu aktörlerin sınıf karakteri hareketin taleplerine ve çözüm perspektifine öyle ya da böyle yansır. Hareketin sınıf karakteri de politik söyleme yansır elbette. En azından bir Marksist olarak benim savım bu. Orta sınıfın egemen olduğu bir siyasi aktör, Kürt yoksulunun sorunlarına temel bir çözüm üretemez. İsteddiği kadar söylemde eşitlikçi olsun, pratikte onu üretemez. Bunu üretecek olan Kürt yoksulunun, işçisinin, köylüsünün kendisini bir siyasi aktör olarak da var etmesine bağlı. Kürt yoksulunun, emekçisinin kendisine siyasi alan açabileceği bir mekanizmanın ortaya çıkabilmesi bakımından bir darlık var. Sizin de ifade ettiğiniz gibi, dünyada neoliberal saldırının emekçi sınıfları, sendikaları çok yönlü parçalaması, bölmesi ve esnekleştirme gibi bir sürü olumsuz gelişme var. Cuma Çiçek'in kitabından ben şöyle bir şey hatırlıyorum; Kürt hareketinin bir muhalefetinin olmamasının en önemli eksikliklerden biri olduğunu belirtiyordu. Bugün Kürt hareketinin daha dinamik olmasını engelleyen şeylerden biri budur belki. HDP'nin demokrat, ilerici yönü,

mücadeleci karakteri bakımından bir tartışma yürütmüyorum. Ama eğer siyaset orta sınıflaşırsa emekçilerin taleplerini daha görünür kılacak bir muhalefet gerekiyor. Parti de olabilir bu, bir sendikal hareket de olabilir ya da başka türlü bir toplumsal örgütlenme biçiminde de kendisini var edebilir, daha görünür olmak için. Emekçinin siyasete müdahale edeceği araçları yok. Parti de olabilir. Kürdistan'da bir işçi partisi, bir emekçi partisi... Mevsimlik tarım işçilerinden kentlerdeki işsizlerin toplumsal hareketine kadar birçok farklı unsuru kapsayacak bir hareket...

Burada bir parantez açayım. Kentlerde edindiğim gözlemler bakımından söyleyeyim; 'Çözüm süreci'nde sınıfsal taleplerin çok daha fazla dile getirildiği bir tablo vardı. Van'dan Hakkari'ye, oradan Batman'a kadar çeşitli yerlerde sendikalaşma ya da çeşitli çabaların küçük de olsa ortaya çıkmaya başladığı bir süreçti. "Normalleşme" emekçilerin kendilerini sınıfsal talepleri yönünden var etmelerinin önünü de açıyordu. Bugünkü durumda hem neoliberal saldırganlık, hem de Türkiye'deki rejimin bu coğrafyaya dair özel politikasının da durumu zorlaştırdığını da unutmadan söylüyorum bunu. Ama en

başta döndüğümde, Yüksel Genç'in de sahada gördüklerini belirttiği gibi, emekçiler yani halkın büyük kesimi çok daha muzdarip hale geldi. O zaman mesele bu muzdarip olduğu duruma dair sözünü söyleyebileceği bir alan yaratma meselesi aynı zamanda...

En yoksul beş kent Bölge'den

Yüksel Genç: Hareketin ortaya çıkış ve paradigmal ihtiyaçları bakımından sınıflar arası bir denge gözetme ihtiyacı var. Sınıflar arasındaki uçurumu azaltmanın en önemli yollarından biri ulusal talepler, ulusal birlik üzerinden ortaya çıkan şey. Buna ister yapıştırıcı, ister motive edici güç diyelim ama bir şekilde sınıflar arasındaki uçurumu dengeleyici bir pozisyon kurabiliyor. Şimdiye kadar bunu yapabildi. Örneğin "Kürt neden yoksul olsun?", "Kürt yoksulunun çalışma ve yaşam koşullarını düzelterek olanakları işveren neden yaratmıyor?" dediğinizde işveren hemen buna yönelebiliyor. Bu, tabii ki çok devrimci bir şey değil. Bunu liberal bir iyileştirme bağlamında söylüyorum ama sonuçta birikimini alt ile paylaşma söylemini kolaylaştıran bir şey ulusallık söylemi. Bugün ulusal söylem, yarın başka bir ortaklaştırıcı söylemle uzun va-

deli bir karma ekonomik formun dönüşümünün hedeflenmesi söz konusu ama çok somut değil henüz. Yani onun formülasyonları, araçları, ne tür bir ekonomik form üzerinden yürüyeceğini somut ayrıntılarıyla belirlemek henüz zor.

İkincisi, şu çok doğru; eğer bir yerde sınıfsal farklılıkları azaltarak daha özgürleştirici bir süreç kurarsak bunu çoğunluğu oluşturan ve mücadelenin ana dinamiğini kuran yoksulların söz ve karar süreçlerine daha yoğun katılabildikleri pozisyonlar kurmak gerekiyor. Söylem tümüyle bununla ilgili olsa bile söz ve karar süreçlerinin ortaya çıktığı alanlar eğer bürokratikleşir ve ayrılmaya başlarsa, dediğimiz gibi o kriz alanlarının kendisi doğal olarak ortaya çıkıyor. Bu konuda yasal Kürt siyasetini yürütenlerin ağırlıklı olarak mücadelenin esas yükünü taşıyan yoksul çoğunluğun karar süreçlerine daha yoğun katılabilecekleri bir biçimde elindeki kurumsal mekanizmaları yeniden dönüştürmeye, yeniden paylaşmaya, yeniden düşünmeye ihtiyaç var belki de.

Bir başka şey; az önce saha üzerinden sorduğunuz soruyla da bağlantılı olarak söyleyeyim. Bizim ekonomik kriz üzerine bir araştırmamız vardı son olarak. İktidar, yaşananın bir

▲ Cuma Çiçek

kriz olmadığını, bir kesimin söylemi olduğunu tartışıyor. Halkın buna nasıl baktığını sahada araştırdığımızda –bu bir dar bölge çalışmasıydı– şunu gördük; insanların yaklaşık yüzde 88'i yaşananın ekonomik kriz olduğunu söylüyor. İktidarla buradan ayrışıyor. Ayrıca ekonomik kriz sürecinde, örneğin son bir yılda kendisi veya ailesinden birinin işsiz kaldığını söyleyenlerin oranı yüzde 52. Yine bu araştırmada "Aylık gelirim ihtiyaçlarımı karşılamaya yetiyor" diyenlerin oranı yüzde 17 sadece. Geriye kalanlar bu konuda sorun yaşıyor. Bu örnekleri niye anlattığımı sonra söyleyeceğim. "Son bir yılda alım gücüm düştü" diyenlerin oranı yüzde 95. "Bu kriz benim gündelik hayatımı etkiliyor" diyenlerin oranı yüzde 93,5. "Bu kriz aile ilişkilerimi etkiliyor", "Ya ben, ya eşim depresyundayız", "Mutsuzluğumuz yoğunlaştı" diyenlerin oranı yüzde 58,6. Yine yaptığımız araştırmada hiç geliri olmayan, yani 0 ile 500 TL arasında bir geliri olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 8 dolayında. Katılımcıların yüzde 20'si kayıt dışı, hiçbir güvencesi olmadan çalıştığını belirtti.

Bu verileri tamamlamak için bir de TÜİK verilerini paylaşayım. TÜİK'in son raporunda krizin en çok etkilediği, alım gücünün en fazla düştü-

ğü kentler sıralamasında bölge kentleri ilk sırada yer alıyor. Listenin başını da Diyarbakır ve Urfa çekiyor durumda. Yani bütün o ara süreçlerin ortaya çıkardığı orta sınıflaşmaya rağmen hâlâ krizden en çok etkilenen kent Diyarbakır. Bölgenin en önemli ve en zengini olarak görülen kent. En yoksul kentler sıralamasında, ilk 5 sırada bölge kentleri var. Bölgenin diğer kentleri de yakın bir profile sahip zaten.

Bu rakamları niye veriyorum? Bugün Kürt siyaseti konusunda politika üreticilerinin açığa çıkmış olan bu ekonomik profil ve yaşam kurma biçimlerine ilişkin daha güçlü, daha stratejik, daha somutlayıcı politikalara ihtiyacı var. Kürt siyaseti içerisinde yer alan ya da buna bir şekilde inanan, bununla hareket eden, bununla görüş paylaşan sermaye sınıfının da aslında toplumun bu yoksullaşma haline dönük bir şekilde dönüşümünü sağlayacak politikalar gerekiyor. Bir diğeri, hani siz mevsimlik işçilerle ilgili bir örnek verdiniz ya. Kürt ağasından, Kürt toprak sahibinden değil de kamudan olan topraktan paylaşımına gitti dediniz. Bunu yapmak daha kolay geldi muhtemelen. Tabii ki bir ikna süreci, bahsettiğiniz şey. Sınıflar arası ikna sürecini

güçlü kılmak ve güçlü söylemler ve bazı vaatler gerektiriyor.

Cuma Çiçek: Tezimi hazırlarken bir iş insanı şöyle demişti; bölgedeki en büyük toprak ağası devlettir.

Yüksel Genç: Evet, oraya gelecektim. Dediğim gibi, birincisi, sınıflar arası ikna sürecinin sıcak ve canlı tutulması gerekiyor. İkincisi ve bence en reel olduğunu düşündükleri için, eğer yerel yönetimlerde iktidar iseniz ve tasarrufta bulunacağınız kamu alanları mevcut ise bu kamu alanlarını yoksullar lehine paylaşmanız ya da geçici istihdamlara dönüştürmeniz çok daha kolay. BDP, HDP ya da DTK'nın formülasyonu da bununla ilgili. Diğeri için yerel iktidar olsanız bile yasa yapma yetkiniz yok. Yerele kaynak aktarmayla ilgili karar alma pozisyonunuz sınırlı. Bu bakımdan daha reel olduğu için belediyelerin tasarrufunda olan kamu arazilerinin yoksullar lehine ya da onların istihdamına dönük kullanılması ve buna karar vermek hem yasal çerçevenin sunduğu bir şey, hem de daha kolay muhtemelen. O yüzden bunlar yapılıyor. Özellikle yerel yönetimlerin yeniden istenmesinin nedeni de bu yoksullaşmış büyük kesimin kendisinin hayatını kolaylaştıracak kamusal kaynakların paylaşım sürecine en azından müdahil olmakla ilgili.

Emekçilere, yoksullara dair bir model yok

Yusuf Karataş: Ulusal hareketin kendi sınıfsal karakteriyle çelişen bir durum değil ama bir model yok burada. Belirttiğiniz yerel yönetimlerin de yaşadığı bir sürü zorluk, yasama-yetki sınırlılıkları var. Buna karşın sosyal yönü belirgin bazı adımlar da attı belediyeler. Mesela çamaşır evleri, kadınlar için sığınma evleri kuruldu... Çeşitli şeyler yapıldı. Ama asıl olarak bu bahsettiğimiz sınıfsal çelişkileri giderecek ya da sizin deyiminizle uzlaştıracak, yoksullardan yana bir model 20 yıllık pratikte yok. Toprak için, toprakların kullanımı bakımından da öyle. Geleneksel belediyeciliğin ötesine geçtiği yönleri var. Ama emekçileri, Kürt yoksullarını söz konusu ettiğimizde ortada bir model yok. Söylemin karşılık bulmadığı alan bu. Pratik bir deneyim yok bu coğrafyada. En azından siz biliyorsanız açıklayabilirsiniz. Şu kentin şu

modeli ya da uygulaması burada bize farklı bir yol gösterdi ve buradan ilerlenebilir diye. Bunun altını çizmek lazım. DTK'nın teorik anlamda bunu tariflemesiyle bunu uygulamaya geçirebilecek bir alan olan belediyelerin pratiği arasında bir makas olduğunu da belirtmek gerekiyor. Yoksa belediyeler üzerinden mevcut eşitsizliği bir biçimde sosyal alanda dengelemeye çalışmak, yoksulların lehine bazı düzenlemeler yapmak önemsiz şeyler değil.

Genel kaynak dağılımını sorgulamak lazım

Cuma Çiçek: Biraz ulusal ölçekte kaynakların dağılımını da konuşmak gerekiyor. Bugün batı yakasının gelişmişliğiyle buranın geri kalmışlığı arasında bir ilişki var. Aradaki mesafe, buranın kaynakları sayesinde oldu. Buranın kaynaklarının hem maddi anlamda, hem insani anlamda sürekli batıya kaymasıyla oldu. Kişisel görüşüm, Kürt hareketinin eksik bıraktığı nokta bu. Bir takım çıkışlar oldu ve çok sert tepkiler de aldı. Mesela 2008 yılında GAP'ta enerji payı yüzde 85, sulama payı yüzde 15 idi. Aslında burada vatandaşın destek alacağı şey sulama projeleri idi. Batıya akan kısım yüzde 85'leri bulmuşken bölgede kalan kısmı yüzde 15'lerde idi ki GAP'ın geçmişi 1970'lere kadar gider. 40 yıllık bir hikâyeden bahsediyoruz. Türkiye'de bu sınıfsal eşitsizliğin giderilmesini eşit kaynak dağılımı üzerinden konuşmamız lazım biraz da. Örneğin, biz özerklik meselesini daha çok Kürt sorunu, Kürtlük, kimlik üzerinden konuştuk. Ama aslında kimlikten öte tam da bu sınıfsal dönüşümü gerçekleştirmek için Diyarbakır'ın kaynaklara ihtiyacı var. Diyarbakır'ı kaynaklarla yönetebildiğinde belki yerelde bu sınıfsal ayrışmayı giderecek politikalara da müdahil olunabilir. Dolayısıyla bu kaynak dağılımı ve yönetimine dair daha eşitlikçi bir tahayyül için aslında Kürt meselesini konuşmak lazım. İşin bir boyutu bu.

İkincisi, siz eğer bir yerde norm koyamazsanız bunu yapma şansınız çok yok. Aşağıdan, yazılı olmayan normlar da üretirsiniz. Bunu göz ardı etmiyorum. Ama buradaki "yerel yönetimin" norm koyma yetkisi olmadığı sürece ve bu norm koyma ekonomik sahayı da içerecek şekilde geniş olmadığı sürece, Kürt meselesini de kimlikten öteye düşünmek, bu sınıfsal me-

seleyi çözme şansınız yok. İşin açıkçası ben söylemde de bunun biraz açıkta kaldığını düşünüyorum. Belki şöyle bakmak lazım; ortalama bir Kürt yoksulu "Biz burada özerk olsak ne olacak?" ya da "Benim hayatım nasıl değişecek?" sorularının cevabını görmeli belki. Birkaç çıkış oldu. Osman Baydemir'in, Gülten Kışanak'ın çıkışlarını hatırlıyorum. Kıyamet kopmuştu. Bu kıyametten korkmamak lazım. Diyarbakır'daki yoksulluğu başka türlü kurtarma şansımız yok.

Yüksel Genç: 2014 yılındaki manifestolarda ve özellikle bazı planlamalarda kaynak paylaşımına dair talepler vardı. Yine İçişleri Bakanlığı nezdinde ortaya çıkan tartışmayı hepimiz takip ettik. Kaynak paylaşımının aslında çok daha önemli ve sistem kurmada çok değerli olduğunu yerel idareler de çok iyi biliyor. BDP döneminde yerel idarelerin bu konuda talepleri oldu, açıklamaları oldu ama bunun pratikleştirme süreçleri işleniyor. Bunun birçok nedeni var.

Cuma Çiçek: Kalkınma ajanslarını duymuşsunuzdur. Türkiye 26 bölgeye ayrıldı ve her biri için bir kalkınma ajansı kuruldu. Ben Bitlis'te bir seminere katılmıştım, oradan hatırlıyorum. Bitlis'in ortasında bir nehir vardır ve ben gittiğimde nehir hakikaten berbat haldeydi. Ben ajansın sekreterine sordum; sizin bu nehri yönetmeye dair bir planınız var mı? Bir kent düşünün evlerin altından bir nehir akıyor. Kentin bütün simasını değiştirecek olan bir kaynak ama çöpten geçilmiyor. Bu işi yürütmek bütçede limitlerimizi çok aşan bir şey dedi. Bir kalkınma ajansı bir kentin nehrini rehabilite edecek kaynağa sahip değil yani. Belediyeleri, seçilmişleri geçtim merkezi hükümetin, kalkınma bakanlığının yereldeki bir uzantısı olan bir ajansın bile ekonomik bütçesi o kadar sınırlı iken... Ajanslar 2002 tarihli yasayla 2004'te kurulmaya başlandı. 2008'de bütün bölgelere yayıldı. Kürt siyasetinin ajanslara dair bir siyaseti var mı? Nasıl olmalı? Yapısı ne olmalı? Gücü ne kadar olmalı? Arka plana bakarsanız ulusal planlamanın daha bölgesel ölçekte desantralize edilmesi üzerine çıkmıştır ajanslar.

Yusuf Karataş: Ama sermaye merkezli olarak çıktı onlar da.

Cuma Çiçek: Aslında tam da Kürt meselesine dair hassasiyetten kaynaklı, kalkınma ajanslarını yerel kalkınmayı, yerel planlamayı sağlayacak bir birimden ziyade Kalkınma Bakanlığı'nın ye-

reldeki şubeleri olarak planladılar. Genel sekreterini bakanlar kurulu belirliyor. Çünkü korkuyor. "Yetki verirsem yarın öbür gün başım ağrır" diye düşünüyor. Peki Kürt hareketi ajansları böyle formüle edebilir mi? Yani bölgesel kaynakların daha adil, daha eşit dağılımı için bir kurumsal araç olarak... Örneğin bu ajansların bir koordinasyon kurulu var, başında valiler var. Belki belediye başkanlarının, seçilmişlerin bu kurullara liderlik etmesi yerelin hassasiyetini daha fazla gözeten bir yapıya dönüştürebilirdi. Bildiğim, bu meseleye dair çok da tartışamadık.

Yusuf Karataş: Ben bu ajansların daha çok neoliberal müdahalenin bir yansıması olduğunu düşünüyorum. O yüzden sermayenin ihtiyaçları temelinde gündeme getirilmiş olan bu yerelleştirme projelerine olumlu bakmıyorum.

Cuma Çiçek: Ben şu anki halini kastetmiyorum. Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı 1960'ta kuruldu. 50-60 yıllık bir merkezi planlama deneyimi var Türkiye'nin. İlk defa bunu Ankara'dan çıkarıp 26 bölgeye yaymak gibi bir imkân doğdu AB sürecinde. Buradaki muhalefet bu imkânı değerlendirebilseydi başka bir şeye dönüşebilirdi belki. Ama müdahil olunamadığı için merkezi hükümet kendi isteğine göre, kendi ihtiyacına göre bir ajans örgütlenmesi yaptı. Bütçesi sınırlı, bürokrati merkezden atanmış bir yapı inşa etti.

Yüksel Genç: Hatırlarsanız, özerklik tartışmasında 26 bölge esprisi de buna dayanıyordu.

Oradaki düşünce şuydu; madem ekonomiyi bölgelere ayırabiliyorsunuz o zaman neden idareleri bölgesel kılamıyorsunuz?

Cuma Çiçek: Ajansların kendisi 26 bölge. Şuan 30 büyük şehir var. Belki iyi yönetilebilseydi 26 büyükşehirin ya da 26 bölgenin ekonomik olarak önünü açıp aslında idari olarak bölgesel ademi merkezizliğin adımları atılabilirdi. Ama bu mesele büyük oranda ulusal hassasiyetler üzerinden yönetildi. Ben şahsen Kürt hareketinin bu imkânı değerlendiremediğini düşünüyorum. Sonuç alamayabilirdi ama ciddi tartışılmadı. Sınıf meselesine, kaynak yönetimine tam da alan açabilecekken çok da gündeme gelemedi.

Kalkınma ajansları ve kaynakların entegrasyonu

Yusuf Karataş: Hem DTK'nın 26 bölgeye dayalı modelinin, hem Kalkınma Ajansları üzerinden ortaya konan modelin sorunlu olduğunu düşünüyorum. Kürt sorunu siyasi bir sorun. Anayasal eşitlikten federasyona ya da ayrı devlet kurmaya kadar gidebilecek bir sorun. Sonuçta siyasi bir meseleden bahsediyoruz. Dolayısıyla bugün bir çözümden söz edeceksek 26 bölgeli idari yapıdan çok Kürt coğrafyasını kapsayan bir bölgesel özerklik daha gerçekçidir. Öte yandan kalkınma ajansları yerel kaynakların uluslararası sermaye tarafından daha rahat emilebileceği model. Size ekonomik yatırım olarak görünen de, aslında buradaki kaynakların ulusal-uluslararası sermayeye entegre edilmesi.

Cuma Çiçek: Ben burada bir itirazda bulunayım. Entegrasyon daha önce de vardı. Daha önce bu entegrasyonu merkezde bir yapı yönetiyordu. Aslında Türkiye ekonomisi 1950'den bu yana dünya ekonomisine zaten entegre olmuş ve o entegrasyona göre pozisyon almış durumda. Mesele bu entegrasyon sürecini Ankara'daki merkez mi yönetecek? Zaten entegrasyon dışında bir seçeneği tartışmıyoruz.

Yusuf Karataş: Ama böyle bir seçenek tartışılabilir diye düşünüyorum.

Cuma Çiçek: Tartışılmaz demiyorum ama önümüzde bu 50 yılı yöneten bir merkezi yapı var. Bütün yetki orada. Bu yetkinin 26 bölgeye paylaştırılabileceği bir imkân doğmuş. Bu imkânı değerlendirmek sizin dediğiniz seçeneği dışarda bırakmak anlamına gelmiyor. Yerel dinamiklerin söz sahibi olduğu bir yapıya kavuşturma imkânı... Örneğin toprak reformu gibi meseleleri tartışabileceğimiz bir imkân olarak da değerlendirebilirdik. Ama ne oldu? Devlet neoliberal politikaya entegre olma ve Kürt meselesini idare etme bağlamında bütün dizaynı yaptı. Böyle olmak zorunda değildi. Başka bir sosyo-ekonomik yapılanmayı ve Kürt meselesini beraber düşünerek ajansları kurabilirdiniz. Bunun zemini olabilirdi. En azından buna dair bir toplumsal rıza üretebilir, siyasetini yapabilirdik. Kürt hareketi bunu değerlendiremedi.

Örneğin GAP bölgesini biliyorum. Urfa ile Diyarbakır'ı bir araya getirmişler. Merkez Urfa. Niye? Kalkınmada Urfa 73. Sırada, Diyarbakır 63. sırada. Diyarbakır "daha gelişmiş" bölge. Diyarbakır'ın kentleşme oranı yüzde 70'lerde, Urfa'nın yüzde 47. Hükümetin tek derdi ekonomi değil çünkü. Uluslararası havaalanını Diyarbakır'da

 Yusuf Karataş

değil de Urfa'da yapıyor. Ulusal ölçekte neoliberal politikalara entegre olmuş bir ekonomi ama aynı zamanda Kürt meselesini idare etme kaygısı baskın.

Fransa modelini biliyorum. Fransa'da bu bölgeler dizayn edilirken Bask coğrafyası parçalanarak yapıldı. Biliyorsunuz Bask bölgesinin bir tarafı da Fransa'da kalır. Aslında Bask bölgesini daha büyük bölgeler içinde eritmeyi amaçladı Fransa ve kültürel meseleyi ekonomik meseleyle idare etmek istedi. Çok benzerini hükümet burada da işletti. HDP'den daha geniş bir kesimi katarak söylüyorum, neoliberal değil de daha toplumcu bir ekonomi ve Kürt meselesinin siyasi çözümünde bir kaynak olarak görülüp tartışılabilir.

Yusuf Karataş: Benzer şekilde, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na dair kaygı da esas olarak Kürt sorunundan kaynaklıdır. Eğer Kürt sorunu olmasaydı sermayenin ihtiyaçları merkezli bir yerelleşmeyi amaçlayan 'Şart'ı bugüne kadar çoktan uygularlardı. Ekonomik ihtiyaçlar dayatıyor ama bunun siyasi sonuçlar çıkarabileceği kaygısı uygulamayı engelliyor. Bu bakımdan bir itirazım yok ama bu bahsettiğimiz modelin idari bir model olduğu ve siyasi bir sorunu çözme kapasitesi olmadığını göz ardı etmeden tartışmanın önemli olduğunu düşünüyorum.

Burjuvazinin sınıfsal kaygısı ne kadar belirleyici?

Cuma Çiçek: Ben bir mücadele alanı olduğunu söylüyorum. Bu modelin nereye evrileceği siyasi aktörlerin siyasi gücüne göre belirlenir elbette.

Yusuf Karataş: Türk burjuvazisi bakımından aslında en kaygı duyulan noktalardan biri. Siz de ifade ettiniz. Kaynakların paylaşımı gündeme geldiğinde hemen bir karşı çıkış... Hatta ben hatırlıyorum DTK taslağında kaynakların kullanımı vurgusu olduğu için "*Bu Stalinist bir modeldir*" diye tepkilerin geldiğini. Kendi kaynaklarını bu halkın ya da temsilcilerinin kullanabileceği bir model olarak sunulmasının yarattığı bir kaygı vardı burada. 90 yıldır buraya hükmeden bir devlet ve bunun egemen sınıfının kaygısının çakıştığı bir noktadan bahsetmek mümkün. Hatırlıyorum Ümit Boyner TÜSİAD başkanı iken gelip burada Osman Baydemir ile Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çekti. Türk burjuvazisi kaynakları paylaşmayacağı bir çözümünü ister. Çünkü böylesi bir çözümün bu coğrafyayı kendisine daha fazla entegre edeceği hesabı var. TÜSİAD'ın bu meseleye dair zaman zaman devletle ayrışır gibi görünen yaklaşımı bundan. Kimliksel bir çözüm ve buranın kendisi için daha fazla kullanabileceği bir pazar haline dö-

nüşmesi... Bu AKP döneminde bölgenin Çinleş-tirilmesi politikası biçiminde gündeme getirildi. Daha çok emek yoğunluklu ve kirliliğin buraya taşınması, Batman başta olmak üzere bazı kentlerin tekstil kentleri olarak dizayn edilmesi... AKP çözümü bile düşünürken Türk burjuvazisine entegre olacak bir Kürt burjuvazisi ve buradaki kaynakların bu burjuva sınıf tarafından Kürt emekçilerin daha fazla sömürüleceği bir modelle oraya bağlanması gibi bir şey öneriyordu. Dolayısıyla çözümü bile tartışırken sınıfsal karakteriyle tartışıyor. Yani mesele nasıl bir çözüm ve bu çözümün hangi sınıfsal çıkarlar üzerine oturacağı meselesi.

Cuma Çiçek: Orada da çok lineer bir hattın olduğunu düşünmemek lazım. Ben bir örnek vereyim: Türkiye'nin 2002'de dış ticaret hacmi 87 milyar dolar idi. 2011'de bu rakam 375 milyara çıkmıştı. Bir başka kritik veri bunun içerisinde İslam ülkelerinin payı yüzde 10'dan yüzde 20'ye çıkmıştı. Ama bugün baktığımızda AKP'nin bütün bölge ekonomisiyle (Mısır, Suriye, Irak) kurduğu ilişkilerde çok ciddi bir gerileme var. Burjuvazinin gözünden baktığımızda; bugünkü Suriye politikası rasyonel mi, Irak politikası rasyonel mi, Mısır'da İhvan'ı destekleyip oradaki bütün sahayı kaybetmek rasyonel mi? Ben rasyonel olduğunu düşünmüyorum. Bu noktada sürekli bir rasyonel aklın işlediğini ve çözüm ürettiğini düşünmeyin. Aslında Kürt meselesinden kaynaklı olarak bu rasyonel aklın çok da işlemediğini düşünüyorum. Wallerstein'ın tabiriyle Türkiye *"batıdan mal alan ama doğuya mal satan bir ara merkez"* ülkeydi.

Yusuf Karataş: Son dönemde krize bağlı olarak iç ekonomide bir daralma olsa da dış satımda ciddi bir düşüş yok.

Cuma Çiçek: 2000'den 2011-2012'ye kadar ciddi bir trend vardı. Bölgesel ekonomik güç olmaya doğru gidiyordu Türkiye. Ama aslında izlenen siyasi politikalar ekonomik çıkarlara uygun muydu? Ben çok öyle olduğu kanaatinde değilim. Kürt meselesi, beka meselesi vb.'den dolayı aslında ekonomik çıkarlarına, burjuvazinin çıkarlarına uymayan ama başka kaygılardan dolayı başka bir aklın işleyebildiğini de görebiliyoruz.

Yusuf Karataş: Ben, sınıfsal kaygıların burada egemen olduğunu düşünüyorum.

Cuma Çiçek: İşte ben de buna itiraz ediyorum. Türk burjuvazisinin sınıfsal kaygısı merkezde olsaydı ben Suriye politikasının böyle olacağından emin değilim. Irak politikası böyle olur muydu? Irak'ta koca bir pazarı var Türkiye'nin. Yayılma imkânı vardı. Aslında bütün Kürt coğrafyasının ekonomisini kendisine entegre etme şansı vardı. Ya da Rojava'yı düşünelim. Örneğin Türkiye Rojava'da Kürtlerle iyi bir ilişki kursaydı ve Suriye'nin inşasında bir aktör olma şansı olsaydı... 350 milyar dolarlık bir rakamdan bahsediliyor Suriye'nin yeniden inşasının pazarı için. Sızca Türkiye Kürtlerle Rojava'da iyi bir ittifak kursaydı olası Suriye inşasında daha büyük pasta elde etmez miydi? O rasyonel akıl çok da işlemiyor.

Yusuf Karataş: Bugün gelinen yer bakımından doğru ama Erdoğan iktidarının 2011 yılındaki Suriye'ye müdahale politikasının, yayılma emelleri ve bölgesel liderlik bakımından Türkiye burjuvazisinin önemli bir kesimini arkasına aldığı düşünüyorum. Elbette bugün başta Kürt sorunu gibi açmazları var. İktidar bütün burjuvaziyi arkasında toplayan bir iktidar değil elbette. Bu bakımdan burjuvazinin kendi içindeki çelişki ve açmazlarını yok sayarak tartışmıyorum. Ama mesela hatırlayın, Musul'u tartışırken bile *"A, B, C, D planımız var"* diyen -bunu yapıp yapamadığı bir yana- fakat bu yayılmacı emeller üzerinden Lozan Antlaşması'nı tartışmaya açabilen bir iktidar vardı ve bu politika Türk burjuvazisinin belli kesimlerinin iştahını kabartıyordu.

Cuma Çiçek: 2013 Newroz deklarasyonu mesele... "İslam birliği"ne bile açıktı. Neydi? *"Türkiye sen Kürtlere ağabeylik yap burada, Suriye'de ve Irak'ta. Sen de kazan biz de kazanalım."* Bu kazanmanın bir boyutu da ekonomikti. Buna rağmen işleyemedi.

Yusuf Karataş: Elbette bir sürü açmazından bahsedebiliriz. Ama *"Bu Türkiye burjuvazisinin veya tekellerinin politikası değil"* derseniz ben de aksine önemli bir kesimin bu noktada birleştiğini söylerim. Örneğin Musul'u ele geçirme isteği... O zaman plaka kodu bile verildi Bahçeli tarafından Musul'a. Evet, bu çok milliyetçi bir refleks. Ama öte yandan Türkiye burjuvazisinin buralara egemen olma isteğinden bağımsız değil. Türk ordusunun Ortadoğu'nun en güçlü ordularından biri olması, Ortadoğu'nun en

güçlüsü olma isteği... Bunları kabaca bir devlet refleksi diye düşünemezsiniz. Erdoğan'ın tek adam rejiminin, burjuvazinin belli kesimlerinin –en saldırgan kesimlerinin– politikalarıyla örtüştüğünü düşünüyorum.

Yeni sermaye grubuna alan açılıyor

Yüksel Genç: Bu konuya dair iki şey söyleyeyim. Normal koşullarda burjuvazi yeni kaynak alanları ortaya çıkarsa tercih eder. Kapital gücü elinde bulunduranın yaklaşımı budur. Bir savaşı destekliyorsa emin olun orada yeni bir yayılma alanı, yeni bir kaynak vardır. Bu nedenle iç savaşlar sanıldığı gibi burjuvazinin işine gelmez, uzun vadede işine gelmez. Dönemsel mobilizasyonlarda işe yarar ama onun dışında stratejik olarak işine gelmez. Türkiye normal koşullarda bir mantaliteye sahip olsaydı bu kadar uzun süreli bir Kürt meselesi ve bunun getirdiği çatışmalı sürecin kendisi sermaye tarafından durdurulmak istenirdi. Çünkü yeni kaynak alanı yaratamadığı gibi aksine bloklayan, kendi iç sermayesini tedirgin eden bir pozisyon çıkıyor.

İkincisi, az önce söylediğimle bağlantılı olarak sermaye yayılma ve kaynak arttırma söz konusuysa her türlü çatışma ya da gerginlik politikasını destekler. Dönemselidir. Hedef o kaynağa erişimdir. Fakat Türkiye özgülüne baktığınızda evet, Türkiye sermayesi Ortadoğu'da yayılmacı bir Türkiye ister. Çünkü muazzam bir kaynak alanı söz konusu. Ama rasyonel bir burjuvazi akıllı olsaydı bunu yapmanın koşulunun Kürtlerle işbirliği olduğunu bilirdi ve bunu yapmak için gayet ısrarcı olurdu stratejik olarak. Ya da Türkiye'deki iç kaynakların sağlıklı kullanımıyla ilgili olarak Kürt sorununun çözümü için çaba sahibi olurdu. Ama işte Cuma'nın da söylediği biçimde Türkiye'de normal yürümüyor. Buradaki sermayenin akıllı batıdaki sermaye akıllı gibi çalışmıyor. Milliyetçi refleksler çok kilitleyici. Kendi lehlerinde olmadığını bilse de o milliyetçi reflekslerin kuşatıcılığıyla rasyonel tavrın içerisine de giremiyor sermaye. Bugün Türkiye'deki sermayenin kaçmak zorunda kalmış olmasının nedeni milliyetçilik bagajına yenilmiş olmasıdır. Bir yanı bu.

Diğer yanı, eğer bir yerde çatışma çok uzun sürüyorsa ve rasyonel akıl işlemiyorsa bu çatışmalı alandan beslenen yeni bir sermaye sınıfı

oluşuyor demektir. Az önce sermayenin parçalılığından bahsettiniz. Türkiye'de bu ikincisi oluşmak üzere. Güçlü değil henüz. Çok fazla devlet endeksli. Daha doğrusu devletleşen yeni iktidar endeksli duruyor. Ama çok güçlü olmasa da mevcut gerilim politikalarına bağlı olarak yeni bir sermaye grubuna zemin oluşmaya başlıyor Türkiye'de. Kürt sorununun bu kadar uzun sürmesinin bir yanı milliyetçilik refleksleriyle ilgili olsa da diğer yanı da giderek yeni sermaye gruplarına alan açıyor olmasıdır. Bu ikisini birlikte düşünmek gerek. Sermaye sınıfının bölgedeki müdahaleye katılma ya da katılmama biçimlerini belki de bu pozisyon içinde görmek gerekiyor. Türkiye'de hem milliyetçilik reflekslerinin oluşturduğu çerçevelenmeye yenilmiş, basılanmış bir sermaye kesimi var. Ama öte yandan bundan beslenerek alan kurabilmiş yeni bir grup var. Mevcut iktidarın başarısına bağlı olarak da köklenip kalacak ve 60 yıldır duyduğumuz o sermaye gruplarının yerine bunları daha çok konuşuyor olacağız. Sermaye grupları arasında ortaya çıkmış bu rekabetin akıbetini de Kürt sorununun bölgeselleşmiş halinin sonuçları ve belki de Ortadoğu politikası vesaire belirleyecek. Böyle bir süreç yürüyor Türkiye'de.

Cuma Çiçek: Başka bir yerden okursak; aslında Kürt meselesinin bu kavgada bir araca dönüştüğünü de söyleyebiliriz.

Yüksel Genç: Elbette, araç da olabilir, aynı zamanda Kürt siyaseti bunu değerlendirebilir de.

Devlet yeniden inşa ediliyor

Cuma Çiçek: Ben Türkiye'deki durumun özellikle 2010 referandumundan bu yana bir devlet krizi olduğunu düşünüyorum. Bu devlet krizindeki çatışmalı durumun aktörleri, tarafları çoğu zaman Kürt meselesini araçsallaştırdılar. Yeri geldi barış sürecinde biraz demobilize ettiler, yeri geldi çatışma sürecinin biraz önünü açtılar. Ama asıl sorun olmadı hiçbir zaman. Esasen Ankara'da bir güç dengesi, güç kavgası vardı. Devlet yeniden inşa oluyordu. Bitmiş gibi konuşuyorum ama devam eden bir süreç bu. Yani esasında Kürt meselesi tarafların pozisyonunu güçlendiren bir araç olarak değerlendirildi. Bunun bir yansıması da ekonomik sahada. Aslında bölgesel ölçekte çok rasyonel gelmiyor size ama eğer mesele merkezdeki kavgaysa, farklı

kesimler arasındaki kavgaysa, merkezi güç olma adına bölgesel şeylerden de vazgeçilebiliyor. Türkiye'de 2010'dan bu yana bütün devlet yeniden inşa oluyor. Örneğin medya sahasına bakın. Kaybedenler oldu, kazananlar oldu. Akademiden olduğum için biliyorum; kaybedenler oldu, yeni akademisyenler var. Toplumun bütün alanlarında kaybedenlerin ve kazananların olduğu bir süreç yaşıyoruz. Burada en önemli kesim belki de sermaye grupları.

Yusuf Karataş: Buna katılıyorum. Yüksel Genç'e itiraz ettiğim nokta şu; milliyetçilik zaten bir burjuva ideolojisi. Yani milliyetçilikten dolayı buralara geldi ya da çözülüyor meselesine geleceksek milliyetçilik zaten bir burjuva ideolojisi. Batıdaki emekçiyi de idare etmenin bir aracı aynı zamanda.

Cuma Çiçek: Milliyetçiliği yalnızca ona indirgeyemezsiniz.

Yusuf Karataş: Hayır, indirgemek için söylemiyorum. Demek istediğim milliyetçilik ideolojik olarak devleti yönetmenin bir aracı zaten. Bu, sadece Kürt ulusuna karşı kullanılmıyor, batıdaki emekçiyi de aslında iktidara ya da devlete bağlamanın argümanlarını büyük oranda oluşturuyor. Tüm bu eksen içinde milliyetçiliği

düşündüğümüzde burjuvazinin ne kadar akıllı davranıp davranmadığı değil tartışma. Öte yandan Cuma Hoca'nın dediği de doğru; Kürt sorununun iki klik arasında araçsallaştırması durumu da var.

Yüksel Genç: Kastettiğim o. Milliyetçilik, iç çelişkiler içerisindeki Türkiye'de en kullanışlı araçlardan biridir. Kürtlük üzerinden kurulmuş bütün o dışlayıcı söylemler terbiye edici ya da baskılayıcı bir unsurdur. Yoksa genel anlamda milliyetçilik elbette bir burjuva ideolojisidir.

Sınıfsal dengeyi yoksullar lehine kırabilmek

Yusuf Karataş: Artık toparlayalım isterseniz. Sadece Türkiye'de değil, Ortadoğu'da siyasetin yeniden dizayn edildiği bir süreçte Kürt hareketinin sınıf karakterine ve Kürt coğrafyasında sınıflar arası güç ilişkilerine dair bir tartışma yürütmeye çalıştık. Bu coğrafyada daha az görünen, daha arka planda kalan ama ihmal edildiği oranda da aslında birikenin artık kendisini ifşa ettiği bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemek gerekiyor. Nihayetinde siyasetin yeniden dizayn edilmesi sürecinde sınıf mücade-

lesinin daha görünür olduğu/olacağı bir gelecek bizi bekliyor. Buna dair son sözlerinizi alalım.

Cuma Çiçek: Kürt siyasetinin geleceğini belirleyen birkaç dinamikten bahsedilecekse muhtemelen biri de bu olacaktır. Ben şahsen Kürt hareketinin bölgedeki gidişatına dair okumalar yaparken bu sınıf meselesinin çok belirleyici, kurucu bir unsur olduğunu düşünüyorum. Muhtemelen alt ve orta sınıfa ait olma özelliği devam edecek. Ama bunun güç dengesi böyle devam edebilir mi? Ben çok emin değilim açıkçası. Kişisel kanaatim şu anki eğilim devam ettiği takdirde bunun bir krize dönüşeceği yönünde. Kürt hareketinin bu dengeyi nasıl yöneteceğini göreceğiz. Kent yoksullarını merkeze alan bir güç paylaşımı yapabilecek mi? Bunu yapamazsa muhtemelen kent yoksullarından daha büyük bir itiraz görecektir.

Yüksel Genç: Kürt siyasal hareketinin ve politika üreticilerinin bölgedeki yoksullaşmaya müdahil olabilecek, kendi olanaklarını bu anlamda

geliştirebilmesine olanak sağlayacak bütün kanallara dahil olması gerekecek bundan sonra. Bu konuda biraz daha somut bir yol alması gerekecek. Sınıfsal ve ulusal söylemin birlikte yükseldiği bir zaman dilimini yaşamamız peki mümkün. Ulusal talepler üzerinden kurulmuş siyasetin kendisi aslında başından beri sınıfsal karakteri taşımış olsa bile bugün giderek sınıfsal dengeleyicilik karakterini kurabileceği alternatif modeller konusuna daha sağlıklı, daha somutlayıcı tartışmalar ve mekanizmalar kurması gerekiyor. Yeni politika alternatifini de biraz buradan kuracak gibi. Cuma'nın da söylediği gibi yoksul çoğunluğun kendisinin yürütmediği bir siyaset zaten alternatif bir siyaset kuramaz. Yoksul çoğunluğun kendisinin kurduğu bir siyaset de o bahsettiğimiz sınıfsal dengeyi yoksul lehine kırabilmesinden geçiyor.

Yusuf Karataş: Bu tartışma için ikinize de çok teşekkürler. Önümüzdeki dönem belli ki bu konuları daha fazla tartışacağız.

QIROK

HewalName

► Rizgan û
Çar Rêbîr

ULKU BÎNGOL

Lengo: Birêz Şemar, Rizgan kî ye? Mirovekî çawa ye?

Şemar: Axx Rizgan... Aaxx Rizgan... Birayê min e Rizgan... Habîlêmin e Rizgan...

Lengo: Nexwe te çima em anîn xistine kozika birayê xwe yê Rizgan?

Şemar: Li bajarê kelebestê min Rizgan nas kir. Li wê agirgehê, li wê medreseyê, li wê kêniştê, li wê dêrê, na na li wê fêrgehê, li wê agirgehê min Rizgan nas kir (Şemar wek bi xwe re dipeyvî).

Şemar: Em li wir şagirtên seyda bûn. Seyda spêdeyê berî ku deng bi çivîkan bikeve û berêvarkê diket silûkê. Piştî ku ji silûkê derdiket li bin dara tuyê, li ser devê bîrê rûdinişt û em jî li dor seyda û bazinêwê bîrê rûdiniştin. Em li bende kankilên silûka wî diman... Bi salan seyda nepeyiviya û li wir rûniştiba em ê jî bi salan li bende bimana. Seyda her ku ji silûkê derdiket wek rêwiyekî bi sal û zeman di rê debe û gelek serborî dîtibe û westiyabe xuya dikir. Bi saetan dipeyvî û her ku dipeyvî wek peyvên xwe, ji bîrên zemên bikişîne xwêdan dihat eniya wî û me çola hiş û rihê xwe her roj dida ber van peyvên ku seyda ji bîra axirzmanan dikişand. Carekê tê bîra min destê xwe dirêjî dara ku li binî rûniştîbû kir û go:

"Dara tûyê salê du caran tûyan dadiweşînê erdê. Carekê kal di nîsanê de dikeve, cara din gihiştî di meha gulanê de dikeve."

Lengo: Li vir jî ku hewşek hatibe gerandin bîr hatiyê kolandin û dara tûyê wek perestgehekê hatiyê çandin di hewşê de.

Devdas: Rast e, berî ku min xwe bigahanda we û tevî we bibim li wê Xanxezalê şevêkî mam. Li hewşa wê xanê jî darek tûyê bi rastî jî wek perestgehek mezin û şên hebû. Bîrekê jî li bin wê darê bû. Li ser devê bîrê kevirekî pahnî biqulp hebû. Êvarek xweş bû. Heta derengê şevê li hewşa xanê rûniştim.

Hinekan cêrê şeravê bi ser gewriya xwe de dikirin. Hinekan hesp û deveyên xwe dadixistin goma xanê bo alif û tîmarê, hinekan li bilûr û erbanê dixistin... Zeman bi awayekî din dihate rêsandin li vê xanê.

Şemar: Nizanim belkî seyda ew agirgeha, ew medreseya wek dara tûyê didît. Dema ku ji silûkê derdiket û dipeyvî wek ji me bêtir bi xwe û Rizgan re dipeyvî.

Gopal: Nexwe loma te em anîn xistin kozikê li ser rêya Rizgan. Loma te got Rizgan Habîlê min e.. Lê bi stûyê min neketiye ev. Ez vê şevê bo wê bilûra zêrîn hatime hinda vî aşê avê, li bin keleha bajarê Omidê.

Lengo: Birêz Şemar tu ji ku zanî Rizgan wê di vî derî re têkeve nav bajêr û biçe agirgeha zincîrê. Belkî di deriyê bajêr ê paşîn re têkeve nava bajêr.

Şemar hinekî bi hêrs go: Rizgan ne diz e ku deriyê paşîn re têkeve nava bajêr. Derwêş e, zana ye Rizgan!

Devdas, ji nişka vefanosa bi dîwêr ve daliqandî girt destê xwe yê çepê bi dengêkî nizim û bi xof go: Divê em jî îşewek wî rêbirrê bi nav û deng doşegeg hesinî çê bikin li vir û Rizgan bixin vê doşega hesinî û dest û lingên wî di vê doşegê de qeys bikin.

Gopal: Dîsa hovitiya di jêrhişiya te de şirşalî zimanê te bû! Golgeniyek hovitiyê ye jêrhişiya te. Niqutek jî ji wê golgeniya jêrhişiya te ku biniqute ruyê erdê, wê erdnigariyek hezar salan bi xwînê were şûştin, dê dinya bibe doşegek hesinî. Birêz Devdas, çima em nikarin kindirekî bi dara tuyê ve lidarxinin? Rizgan pê ve daliqînin? Çima em nikarin di vî çemî de bifetisînin?

Lengo bi dengêkî dilovanî:

Yan jî bi derbekê xencerê kezeba wî biteqîne! Yan jî bi yek guleyekê qapaxa serê wî hilîne. Bi qeyskirina dest û lingan mû li canê min bû şûjin birêz Devdas!

Devdas: Birêz Kabîl tu dibê çî? Em çawa Rizgan bikujin!?

Şemar: Em ê bilûra zêrîn jê bistînin!

Bi vê gotina Şemar, hersêyên din destê xwe dan ber devê xwe û kenyan.

Wek Şemar gotibû piştî şev pîr bibû peşkên baranê avêtibû, Rizgan xwe li deriyê bajêr ê pêşîn girtibû û derî hatibû qefaltin... Dev, Dest û Lingên Rizgan girêdayîbû li erdê.

Gopal (Bilûra zêrîn di destê

çepê de bû): Bilûrek di dest

min de ye lê em çar in! Ya rastî bilûrek zêrîn di dest min de ye lê em çar in!

Devdas (Bi kenekî hireboq) : Tifing jî di dest min de ye lê em çar in!

Şemar: Aş bibe hinekî Devdas! (Bi destê rastê lûleya tifinga di dest Devdas de, ji devsînga Gopal da alî)

Lengo ji nav şûtika li pişt

xwe dewançeyek derxist û li

lûleya dewançê nihêrt û go:

Min tu carî piştê xwe bi kesên

ku rext û tifing pê re ye girê nedaye!

Şemar: Aş bibin hinekî!

Gopal: Lê ew ê çawa bibe? Em heta niha hew li ser çawaniya xilaskirina bilûra zêrîn ji dest Rizgan peyivîn. Axx! Bobelatek mezin e, ez çawa nefikirîm? Devê Rizgan vekin. Belkî ew zanibe em ê bilûra zêrîn çawa li hev parve bikin.

-2-

Li gorî hesawê hîvê yekê nîsanê bû. Ewrê baranê wek jinek di ber barê gedeyan de biqîre gurijî, brûskê her ku veda zikê asîmên bi tîrêjên birûskê yên wek şûrekî zîvîn qelişî û şilopeya baranê şidandê.

Şirrîna baranê bû. Rizgan ber bi mal ve bazda. Rizgan wek rişmeya hespekî di dest de be herdu destên xwe li ber zîbera xwe hişk xistibû kulm û bazda. Heta xwe gihand pêş deriyê apardûmanê di bin baranê de şil û pil bibû. Helkehelka wî bû, wek barekî giran li piştê wî be û wek ji doşegê hesinî filitîbe dihelkiya, wek sedsalek westiyabe di canê wî de.

Niha bes dixwest biçê mal û bi dengê baranê re têkeve xew. Lê ji nişka ve hişê Rizgan xerîbê her tiştî mekan bibû. Wek zarokekî berşir li vê rasta bajêr û li ber vî derî mabû. Fikirî lê kir û nekîr tiştek nehat bîra wî. Ev deriyê ku şanzdeh sal bû tê re derbas bibû û jê derketibû dê niha çawa vekira. Wek mirov navê tiştekî ji bîr bike lê navê wî tiştî li ser zimanê mirov be, bi qasî wê jibîrkirinê, jibîrkirinek ne kûr bû ev jibîrkirina Rizgan. Lê dîsa jî xerîbbûna ji mekan xofek xist dilê wî. Berî kêliyê jî, berî şilopeya baranê bişidandê wek her êvar Rizgan derketibû meşê. Her êvar mixurbe

derdiket heta eşaya dereng dimeşiya. Îşev bi şirrîna baranê ber bi mal ve baziyabû.

Lê li ber deriyê apardûmanê lê hay bû ku nizane dêrî veke. Çend caran tahn da dêrî lê derî venebû. Cara ewil bû ku tiştekî wisa bi serî wî de hatibû. Ji vê rewşa xwe hinekî tirsîya. Guman kir ku gelo şevgerî buye. Loma herdu çavên xwe miz da bi her du destên xwe. Lê na şev bû, şirrîna barana buharê bû li kuçeyê. Kesên din jî wek wî bo ku şil nebin baz didan, lampeyên wesayîtan veketibûn. Fikirî; gelo ta girtibû? Destê xwe yê çepê avêt poçaxa xwe. Wek janek ji zemên pîrtir şiyar be êşekî tîr kir di serê wî de.

Ji nav van fikaran bi dengê dergevan xelas bû û wek ro lê hilê kêfa wî hat:

Dergevan: Birêz qey tu li ber dêrî mayî? Ma te mifîta xwe wenda kirî? Çi bûye?

Dergevanê kinik bi vê gotinê re bi destê rastê sîwana xwe ya wek kon kişand û girt. Ev sîwana mezin ji ber bejna dergevan mezintir xuya dikir.

Bi vê gotinê re dergevan ji nav gurzê mifteyên di dest xwe de, mifteyek di qufleyê dêrî de gerand û derî vekir û go: Birêz ez ê jî derkevim qata te. Dîsa kurmê şeravê hatiye cîranê te. Ez vê şevê şandim şeravê! (Şerava di dest xwe de nîşanî Rizgan da)

Kêfa wî bi derketina dergevan a qata wî re hat û wek nû lê hay be: A vaye ha mîrata mifteyê! Cîranê min kî?

Dergevan biken go: Cîranê li kêleka te Mişûrê Şeravxwur?

Dergevan jî wek serê wî xweş be hê dawî li gotinê neanîbû bi hirehir dikeniya. Devê xwe wek beqan ji hev dikir û dikeniya.

Dergevan piştî deriyê apardûmanê pêda da ber bi asansorê ve çû û Rizgan jî da dû. Dergavan tiliya xwe li bişkova li kêleka rastê ya deriyê asansorê da û piştî xirtinê ji deriyê asansorê hat deriyê asansorê vekir û go: Fermo birêz!

Piştî ku herdu ketin asansorê dergevan vêca tiliya xwe li bişkova ku şeş lê dinivîsî da.

Rizgan bala xwe xerîb xerîb dida hemû van kirinên Dergevan û di dilê xwe de digo ku îro dergevan, li min neqewimiya ez ê çawa derketima heta vê qata şeşan.

Dergevan wek bavekî bû û Rizgan wek zarokekî nezan bi dû vî bavî ketibû.

Piştî ku li qata şeşandergevan deriyê asansorê vekir, Rizgan mifteya di dest xwe de wek dergevan di qufleye deriyê xwe de gerand û li kêleka xwe ya çepê zivîrî û ji dergevan re go: Şevbaş Birêz!

Dergevan: Şevxweş birêz!

Rizgan derî pêda da. Dengê Mişûrê serxweş dihat digo: "Tu li ku may Ret Kîr! Saeteke li benda te me!"

Rêwarê ku Mişûr navê Ret Kîr lê danîbû bi ken digo: Birêz Mişûr baran û şilope ye li derve. Loma ez dereng ketim. Ez hatim waye cîranê te li ber dêrî maye, ez û wî bi hev re derketin! Kerem bike. Noşî can be. Şevbaş.

Rizgan di dilê xwe de digo ev Ret Kîrê wek beqê avê nebe bi vê rewşa min bikene. Na, wî fêm nekîr ku min vekirina dêrî ji bîr kiriye. Belkî berê jî wisa dikeniya lê dibe ku min bala xwe baş nedabê.

Rizgan xwe deverû avêt ser doşegê. Li derve şirrîna baranê bû. 🌧

► Gutilerden Karduchilere, literatürde Kürtler

NURULLAH ALKAÇ

▲ Cuti kelimesinin geçtiği tablet (MÖ 2130). Louvre Müzesi

“Ksenefon (MÖ 430-399) da, MÖ 400'de yazmış olduğu On Binlerin Dönüşü/Kyros Seferi/Anabasis isimli eserinde, Aras'ın güneyinde, Van'ın batısında kalan Kardukh (Καρδούχ) ülkesi ve halkı hakkında bilgi veriyor.

Tarihçi Polybius da MÖ 220 yılında Medya ülkesinde yaşayan 'Kurti' halkından bahsetmektedir.

Bugün Türkçe'de kullanılan "Kürt" kelimesi, İngilizce'de "Kurd", Fransızca'da "Kurde", Almancada "Kurdisch", İspanyolcada "Kurdo", İtalyancada "Curdo", Danimarka dilinde "Kurderne", İsveççede "Kurdisk", Fince'de "Kurdi", Çekçede "Kurdštine", Portekizcede "Curdo", Slovakçada "Kurdskaj", Latince'de "Kurdica", Romence'de "Kurdă", Kürtçede "Kurd", Arapçada "el-Ekrad", Ermenicede "Kurdêbî", Gürcücede "Kurdêbî", Farsçada "Kord" şeklinde yazılmaktadır. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de her halk kendi dilinin fonetiğine göre Kürdleri adlandırmıştır. Tarihsel süreç içinde "Kürt", bölge halkları tarafından farklı şekillerde anılmıştır: Sümerler ve Akadlar "Qutu/Qurtu, Kur-ti-e", Babiller "Garda ve Karda", Ârâmiler "Bes-Kardü", Grekler "Kurdienne, Kardukh, Gordukh", Ermeniler "Korduh, Gortaikh", Persler "Gurd, Kurd", Süryaniler "Kardu, Kurdaye", İbraniler ve Keldaniler "Kurdaye", Arap yazarları "Bakarda, Karday, Kurd (çoğul Ekrad)" ve Türkler "Kürt"...

MÖ 5. yy'da, Targumlar adıyla bilinen ve Babil'deki işgalden dönen Yahudiler için yazılan Aramice yazmada, Hz. Nuh'un gemisinin Qardu Dağları'nda

(Cudi, Kürdistan'ın Ağrı civarındaki dağları) olduğu dile getirilmektedir. Ksenefon (MÖ 430-399) da, MÖ 400'de yazmış olduğu *On Binlerin Dönüşü/Kyros Seferi/Anabasis* isimli eserinde, Aras'ın güneyinde, Van'ın batısında kalan Kardukh (Καρδούχ) ülkesi ve halkı hakkında bilgi veriyor. Tarihçi Polybius da MÖ 220 yılında Medya ülkesinde yaşayan 'Kurti' halkından bahsetmektedir. (H. Baračkılıç, 2013:396). Strabon (MÖ 65-MS25), *Geographika/Coğrafya*'sında Babil ve Asurlarla birlikte, bugün Muş-Diyarbakır arasında bulunan ve Sarisa, Satalka, Pinaka şehirlerinin bulunduğu 'Gordion'dan söz ediyor. Strabon ayrıca '*Persis Güneybatı İran Kurtioileri ve Armenia Kuzey Kürdistan Mardiarı aynı ismi kullanmaktadırlar ve aynı karaktere sahiptirler*' ifadelerini kullanıyor.

'Kürtlerin ataları' kim?

Roma Devleti'nin MS 297 yılında Sasanilerden ele geçirdiği bölgelerde oluşturduğu eyaletler içerisinde "*Carduene*" de (Van civarında) bulunmakta. Ermeni tarihçi Moses Khorenatsi (MS 410-490), *Ermenilerin Tarihi* adlı eserinde,

Partların Ermenistan'a hâkim oldukları zamanda ülkeyi eyaletlere bölerek yönettiğini ve "Korduats'i (Korduk, Korçek)" Eyaleti'nin aynı adı taşıyan beylik tarafından yönetildiğini yazıyor. Hamdullah Müstevfi (1281-1340) de *Tarih-i Güzide* eserinde, Sasani Kralı Tahmares'in ülkesini yedi eyalete ayırdığını ve bunlardan birinin de "Kürdabad/Kürdistan" olduğunu belirtiyor. 11. asırda Ermeni yazar Matt'eos Urhayec'i (ö. 1138 veya 1144), Ermenice *Zamanakagrut'iwn* isimli yazma eserinde Diyarbakır (Amid) ve Urfa (Sewerak) arasında bulunan bölge için "K'rdstanac/Kürdistân" tabirini kullanıyor (Urhayec'i, Matt'êos *Zamanakagrut'iwn*, Haz: Melik'-Adamyân Erivan, 1991). 1200 tarihli başka bir Ermenice yazma eserde ise "K'rdstanac/

Kürdistân" ibaresi yer alıyor (A.S. Mat'evosyan, *Hayeren jeragrerî hisatakaraner*, V-XII, Erivan 1988).

Car Rosenmüller ve Nathaniel Morren'in 1837 tarihli *The Biblical Geography of Central Asia*, (C:2, ss:139) müşterek çalışmasında "Gordionlular ve Karduçilere dayanan Kürdlerin topluca Ekrad (Acrad) olarak" isimlendirildiğinden söz edilmektedir. 1854 yılında Londra'da yayınlanan *Illustrated* gazetesinde, Kürtlerin atalarının Karduchiler olduğu şu şekilde belirtiliyor: "MÖ 400 Xenophon zamanında Karduchilerin büyük kralın egemenliğine karşı, korkusuzca direnerek, On binlerin geriye çekilmelerini engelledikleri gibi, modern Kürtler de, Osmanlı tabasına karşı başkaldırmış ve Sultan'ın paşaları

da onların bağımsızlık ruhu ve savaşçı yapılarından dolayı hep sorun yaşamışlardır."

Medyalıların torunları...

Kürdistan (1898-1902) gazetesinin 24. sayısında Evdirrehman Bedîrxan (1868-1936) Kürtlerin kökenini 'Karda'lara bağlıyor: "Tarihlerde, Asurîlerin düşmanları meyanında 'Kardu' ismiyle bir millete tesadüf olunur ki, bunların bugünkü Kürdler olduğu, Acem desatîr-i kadîmesiyle de isbat olunur. Acem desatîr-i kadîmesinde Kürdler, 'Kardik' ve 'Kardyen' namıyla müştehirdir. Gerek 'Zend' lisanında ve gerek bu lisanın maderi bulunan 'Sanskrit'te 'Kardu' ve 'Kardyen' kelimeleri, bugünkü 'Kürd' lafzının aslıdır; 'kahraman' ve 'bahadır' manalarına delalet ettikle-

rinden, bu milletin şecaat-ı fitriyeleri miras-ı ezeli olduğu-na, mezhûr kelimelerin vech-i resmiyesi büyük bir delildir."

1907 yılında ilk basımı yapılan *Atlas of Ancient and Classical Geography (I: 1907, 10:1928)* isimli eserde Pers İmparatorluğu'nda (BC. 525) 'Carduchi (Kurds)' ve Roma İmparatorluğu egemenliğinde (MÖ 330) 'Gordylene' Eyaleti'ne yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 1329/1912 yılında ders kitabı olarak hazırlanan *Tarih ve Coğrafya-yi Osmanî Atlası* haritaları içerisinde yer alan 'Ber 'Atıkanın Şark Kısmında Meskun-ı Milel Ekvam' haritasında; Hattuşaş'ın/Van'ın altında bulunan 'Kardoşî' Eyaleti ve 'Rusya İmparatorluğu'nu gösteren haritada da ise, 'Kardoşî' yerine 'Qorduenî Eyaleti'ne yer veriliyor.

Kurdîyê Bitlîsî, Fransız tarihçilerinden Henri Mathieu'nin *La Turquie Et Ses Différents Peuples* adlı kitabın Kürtleri anlatan kısmını çevirmiş ve *Jîn* (1918-1919) dergisinin 13. sayısının "Kürdler Üzerine" başlıklı yazısında yayınlamıştır. Yayınlanan kısımlarda Kürtlerin kökeni ile ilgili olarak Ksenefon'un "Korduchi", Strabon'un "Kyrti" adıyla söz ettiği ve "eşkiyalığa alışık bir kavim" diye nitelediği belirtilir. Tit Liv'in "Curti", Pelin'in "Corduani", Batalmus'un "Gordeni", Sedren'in "Kurti" adlarıyla kaydettikleri Kürtlerin, Medyalıların büyük parçasının torunları olduğu vurgulanır...

Qorduenî/Karduchi'lerin Kürtlerin ataları olduğu genel kabul görüyor. Peki Karduchi'le-

rin ataları kimlerdir? 1944-6 yılları arasında İran Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan ve 1966 yılında *The Kurds/Kürdler* kitabını yazan Hasan Arfa, Gutî ve Karduchi bağlantısını ima eder: "İsa'dan önce iki bin tarihli bir Sümer yazısında Kardaka diye bilinen bir ülkeden söz ediliyor. Anlaşılan daha sonra Asuri Kralı *Tiglat Pileser, Kur-ti-e diye bilinen bir kabile ile savaşmış. İsa'dan önce 400-401 yılında Ksenefon kendisinin denize doğru ilerlemesi önünde zorluk yaratan Kardukai dediği dağ halkından söz eder.*" (H. Arfa, 1991:14).

Mezopotamya tarihi alanında kendisinden söz ettiren Pensilvanya Üniversitesi Doğu Bilimleri Başkanı Prof. Ephraim Avigdor Speiser'e göre, Kürtlerden ilk defa Gutilerle birlikte bahsedilir. Prof. Henry Howert'e göre de "Kürdistan" ismi 'Gutium'dan türemiştir (Hasan Baraçkılıç, 2013:184). Antropolog Egon von Eickstedt (1892-1965) Sümer ve Asur belgelerinde Subariler için "Guti" veya "Lullubi" denildiği ve Subarilerin (günümüzde Zebari aşireti) Kürt klanı olduğunu savunmuştur. *Büyük Sovyet Ansiklopedisi* ile *Afrika ve Ortadoğu Halkları Ansiklopedisi*'nde de Gutilerin Kürtlerin ataları olduğu bilgisi geçmektedir.

"Gutî" ile "Karduchi" arasındaki iki bin yıllık zaman dilimindeki değişimi de Asur yazıtlarındaki "Kurtie/Qurti" ile takip etmek olanaklıdır. Zira Aşur/Asur Devleti ile Mittani Devleti arasında yapılan savaşı kazanan Asur Kralı I. Tiglath-Pi-

leser adına hazırlanan zafer silindirinde (MÖ 1125) Azu Dağı'nda yaşayan Kurtie/Qurti halkından söz edilmektedir. Arkeologlara göre bu bölge Hizan Dağı dolaylarında yer alan ve 1935 yılında Aksar olarak değiştirilen Kurtî nahiyesidir. Tarihçi Gernord Wilhelm ve Prof. Ephraim Avigdor Speiser, Tiglath-Pileser'in tabletinde geçen 'Kurtie/Qurti' sözcüğünün evrim geçirerek Klasik Yunan ve Roma metinleriyle, İslam öncesi eski Farsça kaynaklarında Kurtî (Latince'de Cyrti) halini aldığını düşünmektedirler. 🌿

Kaynakça:

Yazının içinde yer verilen kaynakların dışında şu çalışmalardan da yararlanılmıştır:

Azad Zal & Ahmed Kanî; *Kürdistan Yekemîn Rojnameya bi Kurdî* (1898-1902) *Hemû Hejmar* (01-31), *Weşanên J&J, Diyarbakır*, 2018.

Bahoz Şavata; *Kürdlerin Tarihi*, C:1, İBV Yayınları, 1. Basım, 2015.

Habib Dursun; "Jîn Dergisinde Kürt Milliyetçiliği", *Yüksel Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi, Ankara-2013.

Hasan Baraçkılıç; *Kürdistan Uygarlığı*, Do Yayınları, 2. Basım, 2013.

Nazım Kök; *Kürtlerin Kökeni Proto Kürtler ve Mitanniler*, Lîs Yayınları, 1. Basım, 2016.

Hasan Arfa; *Kürtlerin Kısa Bir Tarihi*, Kürtler Üzerine içinde, Özge Yayınları, 1. Basım, 1991.

► MEFTÛNE

MEHMET ONCU

Ji ber ku şert û mercên avhewa û xwezaya Mezopotamyayê bikêr e, gelek cure ajal, giya û riwekên (nebatên) cur bi cur lê hene. Di dîrokê de hilberîna qût û zad, peydekirina riwekan, çandina zadên wekî nok, ceh û genim, kedîkirina ajalên mîna bizin, mih û çêlekan hatiye kirin û li gor dîroka heyî berî 4000 salan li ser heman axê şoreşa çandiniyê dest pê kiriye, bostan û parêz hatine çandin, amûrên

cotkariyê hatine kifşkirin û bikaranîn. Bi van dahênanan (îcadan) mirovahî gihaye qonaxên nû û hîmê şaristaniyan jî dîsan cara yekemîn li ser vê xakê hatiye danîn.

Peydebûna vê şaristaniya herêmê, ku bajarê Amedê li ser rûzemîna wê ye, kartêkirineke mezin li ser xwarinên herêmê jî kiriye û gelek xwarinên taybet û xweserî herêmê hatine afirandin.

Li gorî lekolinên şûnwarnasiyê, dîroka binecîbûnê ya li Amedê nêzikî 10.000 salî ye, ku ev dîrok rastî serdema neolîtîk tê. Ji destpêka bicihûwarbûna li ser axa Amedê vir ve mirovan, zevî çandine û kirine şikarte, bostan av dane jê zebze û fêkî hilanîne. Ji ber ku Çemê Dicleyê di nîveka herêmê de diherike û bi xwe re axên dewlemend li berkenarên xwe vedigire, li ser vê axê zeviyên bixêrûber ên zebze, mêweyan

► Wêne: Zeynel Dogan

(fêkiyan) çêdibin, ber didin û biadan in, her wiha pincar, şînkahiyên cur bi cur li van zeviyan digihên, ku amedî ji wan, gelek xwarinên taybet çêdikin.

Meftûne, xwarineke xwemalî û ji cureyên zebzeyên li ber destan tîn çêkirin. Çêj û tehma wê bi saya berhemên wê ax, av û hewayê ye.

Meftûne, gotinek bi zimanê erebî ye ku tê wateya tirşikê, yanê xwarina ku bi tevîhevkirina zebzeyan tê çêkirin. Gava ku li Amedê tê amedekirin rengekî herêmî li xwe digire. Ji demên qedîm ve li vî bajarî ev xwarin tê çêkirin û di menûya bajêr de cihekî wê yê taybet heye.

Destpêkirina çêkirina vê xwarinê li vî bajarî tê gotin ku bi serpêhatiyekê dest pê kiriye. Çîrok wiha ye:

Rojekê li Amedê, xortek ji malbateke xuyanî dil dikeve keçeke delal û bedew. Keç ji malbateke xizan e. Malbata xort ji ber ku keçikê ji malbateke xizan e li gorî xwe nabînin. Lê ji ber ku lawê wan ne bi dilekî bi heft dilan ji keçikê re bengî bûye malbat neçar e. Rojekê malbata lêwîk biryar dide ku here mala keçikê, wê di halê wê de bibîne ku dilê keçikê sar bikin.

Dayika lawîk, keç û bûkên malbatê dide hev, xwe dixemilînin û berê xwe didin mala bavê keçikê. Ku li sohbet û civatê rûdinin gotin tê ser hezkirina lawîk a xwarinê. Dayika lawîk dibêje ku lawê wê ji xwarinên xweş gelek hez dike û dixwaze hunera keçikê bibînin bê ka ew dikare çî xwarinan û çawan çêke.

Malbat xizan e û tiştê di malê de tune ye ku keçik hunera xwe pê nîşan bide, lê baxçeyekî biçûk li ber devê mala wan e. Keçikê ji zebze û fêkiyên ku ji vî baxçeyî dide hev xwarinekê çêdike. Gava xwarin dipije û datine ber mêvanan, ji ber tehme û çêja xwarinê devê mêvanan dimîne vekirî û nema zanin çî bibêjin. Ji keçikê navê xwarinê dipirsin, ji ber keçikê bi xwe ev xwarin afirandiyê, navê meftûne, lê dike. Ji wê rojê û heta vê gavê li Amedê ev xwarina ku navê wê ji vî serpêhatiyê diafire tê naskirin û çêkirin.

Meftûne, ji aliyê melzeme û rêbaza çêkirinê ve bi gelek cureyî cihê xwe di nav xwarinên Amedê de girtiye ku ev xwarin her li çî deverê bê çêkirin bi nasnameya Amedê ev xwarin tê naskirin û navdar e.

Di nava vê xwarinê de hin caran fêkiyên demsalê yên wekî sêv, bîhok û gerih, kerikên fêkiyan jî tevî navê dikin ku çêjek taybet dide xwarinê. Lê melzemeyên sereke yên vê xwarinê sîr, goşt, xwê, rûn, ava simaqê û zebzeyên werzî (demsalî) ne.

Her çiqas ku goştê meftûneyê parçegoşt be jî, hin kes di meftûneya hirçikî de goştê hûrkişî jî bi kar tîne. Melzemeyên wê yên zebze bi giştî balîcan, hirçik, baqil (beqle), leymûn, ard (arvan), kundir (dolmik), kundirên hişkkirî, îsota tûj, kereng, xiyar, bîhok, gerih, şêlim (binerdik), çewênder/silq, fasûliyên hişk, îsota reş, sêvên şîr û hwd. pêk tê.

Di xwarinê de kîjan zebzeya sereke bê bikaranîn navê wê zebze yan jî fêkiyê li meftû-

neyê tê kirin. Di meftûneya kundirê zivistanê û sêvan de li şûna ava simaqê, ava besîreyê (cûr) tê bikaranîn, di varyanta meftûneya kundirê zivistanê de kundir li pey pijandina goşt tevî meftûneyê tê kirin. Meftûneya xiyaran, an ji xiyarên hişkkirî yan jî ji xiyarên teze û dendik jê derxistî tê çêkirin.

Hemû cureyên meftûneyê kême zêde bi heman rêbazî tîn çêkirin, ji xeynî hinek hûrgiliyan. Her wiha sosên ji bo çêjdarkirina vê xwarinê tîn amedekirin jî, taybetiyeke herêmî didin xwarinê.

Ji van sosan yek jê ava simaqê ye û ya din jî ava besîreyê (cûr) ye. Di meftûneyê de ev her du çêj bi hev re nayên bikaranîn. Ji bilî van her du sosan, di demên dawî de li şûna ava simaqê û besîreyê lîmon jî tê bikaranîn, lê di belgeyên dîrokî de, ava hinarê (tirşa hinaran) jî hatiye bikaranîn. Cureyên meftûneyên ku îro li Amedê tîn çêkirin wiha ne:

- Meftûneya balîcanan
- Meftûneya baqilan
- Meftûneya gerihan
- Meftûneya hirçikan
- Meftûneya kerengan
- Meftûneya kundiran
- Meftûneya sêvan
- Meftûneya xiyaran
- Meftûneya şêlim û silqan

Heke me hemû cureyan pêşkêş bikira dê nivîs gelekî dûdirêj biba. Ji ber wê em ê cureyekê pêşkêş bikin. Melûm e bihar e û wexta kerengan e. Ji ber hindê em ê ya kerengan pêşkêş bikin. Piştî wê jî em ê ya kundiran pêşkêş bikin.

Çimkî pêşiya me havîn e û li Amedê wexta kundiran e.

Meftûneya kerengan

Kereng, berhemeke bejî ye. Berhemeke bistrî ye, pejalên wê li ser rûyê erdê û koka wê jî ya ku em jê re dibêjin kereng û dixwin, di bin erdê de ye. Ji beşa wê ya ku tê xwarin re qîbal (qîval/xîfar) tê gotin. Serê biharan li çol û beyaran û yên herî baş jî di şovên zeviyan de çêdibin. Kereng, li seranserê Kurdistanê tê zanîn û xwarin. Ji kerengan hem xwarin tîr çêkirin hem jî tirşîn û sûravka wan tê çêkirin ango kereng tîr kesidandin û di ber xwarinan de tîr xwarin. Gelek cure xwarinên ku ji kerengan çêdibin hene. Xwarina kerengan a ku li Amedê tê çêkirin û herî navdar, meftûneya kerengan e.

Çêkirina meftûneya kerengan: Kerengên xwe ji pejal û striyan safî bikin, bişon û bixin nav ava sar heta ku xweliya bi wan ve maye xwe berde. Goştê xwe bikin çênî, bi xwê û ava simaqê terbiye bikin, sîran biqêşêrin û bikutin.

Beroşekê deynin ber xwe, goştê xwe yê çênikîrî bişon û berdin beroşê, li êgir bikin bila bikele heta bikemide. Ku goşt kemidî, kerengên xwe ji avê biwerêvin, hûr bikin û berdin ser goşt, qet tev nedin, bila bi hev re bipijjin. Gava kereng pijiyay, ava simaqê bi qasî ku li ser kerengan zêde bibe berî ser xwarinê bidin, kevçiyek salçeyê bidin ber, xwê û îsota reş pê werkin, devika beroşê bigirin, bila di nav hev de bipijjin. Ku goşt pijiya, pijîna xwarinê bes e, sîran bixin ser, tev bidin, ji ser argûnê hildin û bi germî meftûneyê deynin ser sifreyê.

Meftûneya kundiran

Navê vê cureya meftûneyê jî ji zebzeyaya kundirê tê ku li Amedê bi dehan cîsnên kundiran digihin. Ji van kunduran, kundirê avî, kundirê mîranî,¹ kundirê qerewe, kundirê reş, kundirê

stûreq,² kundirê tirşê³ navdar in. Ji van ên herî zêde ku li Amedê tîr xwarin, kundirê şamî û kundirê tirşê ye, lê meftûneya kundirên havînî jî tê çêkirin.

Gava meftûne bi kundirê tirşê tê çêkirin, divê hûn wî kundirî wekî zebzeşan bikin kerî, qalik ji ser rakin, nava wê bikin kab. Qeşartina kundirên teze ne hewce ye.

Di çanda xwarin û metbexa kurdan de bi taybetî jî li Amedê gelek xwarinên ku ji cureyên kundiran tîr çêkirin hene, lê ya herî navdar "meftûneya kundiran" e.

Çêkirina meftûneya kundiran: Kundirên xwe biqêşêrin û bikin kab, nokên xwe bikelînin bixin firaqekê, goştê xwe çênî bikin, bi xwê û simaqê terbiye bikin, ava xwe ya besîreyê (cûr) çêkin, sîrên xwe biqêşêrin û bikutin.

Beroşekê deynin ber xwe, goştê çênikîrî bişon bixin beroşê û bidin ser agir, bila bipije. Dema goşt kemidî, kundirên xwe yên kabkîrî û nokên kelandî berdin ser goşt, salçeyê bidin ber, îsota reş û xwê ya wê têreşînin, bila bêtevdan bi hev re bipijjin.

Gava kundir pijiyay, ava bêsîreyê, bi qasî ku tiliyekê bi ser goşt û kundiran bikeve berdin serê, devika beroşê bigirin, bila bipije. Ku goşt pijiya, xwarin pijiyaye. Sîran bixin ser û ji ser argûnê hilînin, bi germî deynin ser sifreyê. ♪

1 Bi tirkî jê re "bal kabağı" tê gotin û di termînolojiya zanistî de "Cucurbita moschata" e û li Amedê wekî "kundirê şîrî, Kundirê şamî" jî tê binavkirin.

2 Ji ber ku ew kundirê dişibe karçînan (hirmiyay) bi tirkî jê re "armut kabağı" tê gotin.

3 Bi tirkî jî vi cure kundirî re "sakız kabağı" tê gotin.

► Ortadoğu-Suriye denkleminde Kürtler

ARZU YILMAZ

“ Bu haliyle, IŞİD'in yenilmesi ABD için Ortadoğu'da statükonun korunmasını sağlayacak nihai bir hedef olarak belirirken, Kürtler için tam da bu statükonun ortadan kalkmasını sağlayacak ucu açık bir yolda bir eşik olarak görüldü.

Ortadoğu'da Arap Baharı ile baş gösteren altüst oluş ne beklenildiği gibi statükonun ne de sınırların değişmesine neden oldu. Aslında bu beklentilerin en önemli dayanağı olan zayıf siyasal otoritelere karşı ortaya çıkan güçlü toplumsal başkaldırı dinamiğinin henüz sönümlendiğini söylemek zor. En son Cezayir'de ve Sudan'da yaşananlar, bu dinamiğin her an yeniden harekete geçebi-

leceğinin bir göstergesi. Fakat uluslararası sistemin her bir ülkede merkezi farklı biçimlerde tahkim etmeye dönük ısrarlı tercihi ortaya koydu ki, Ortadoğu'da köklü bir değişim şimdilik 'başka bahara' kaldı.

Bu tercihin, uluslararası sistemin işleyişinde yaşanan krize, küresel ve bölgesel ittifaklar arasında baş gösteren ciddi sorunlara rağmen hızla konsolide olmasının en önemli nedeni ise, hiç kuşkusuz, IŞİD'in ortaya çık-

masıydı. Saflarına kattığı kırk bin yabancı savaşçı ve Avrupa'ya taşan şiddetiyle kısa sürede küresel bir tehdide dönüşen IŞİD'le acil mücadele zorunluluğu, Arap Baharı ile birlikte açığa çıkan uluslararası politikadaki dağınıklığa son verdi.

Öte yandan, IŞİD, her ne kadar yöntem ve idealize ettiği yönetim biçimiyle büyük farklılıklar taşısa da, temelde Arap Baharı'nı tetikleyen aynı değişim arzusundan besleniyordu. Bu bağlamda, IŞİD'e karşı mücadele kararlılığı kaçınılmaz olarak başka toplumsal başkaldırı hareketlerinin meşruiyetinin ve dönüştürme kapasitesinin de altını oydu. IŞİD'in Irak ve Suriye sahasında, bu her iki ülke sınırlarını ortadan kaldıracak bir biçimde askeri ve siyasi kontrol sağlaması ise telafisi zor bir yıkımın yanında olası bir değişimin ekonomik ve siyasi maliyetini yüklenmeye kimse'nin niyetli olmadığını ortaya çıkardı. Günün sonunda, Ortadoğu'da istikrar adına devletin bekası bir kez daha toplum hilafına kutsandı. Zira mevcut koşullarda özellikle küresel aktörlerin çıkarları açısından en düşük maliyetli çözüm buydu.

Hak mücadelesinden güç mücadelesine

ABD'nin IŞİD'le Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk'ün ifadesiyle, *"IŞİD'le savaşın daha en başında Amerikalı diplomatlar bir konuda netti. Bu savaş yeni ülkelerin ortaya çıkacağı ya da Ortadoğu'nun yeniden şekilleneceği ucu açık bir sürece dönüşmeyecekti. Hedef yalnızca IŞİD'in yenilmesi ve yerel güçlerin IŞİD sonrası*

yeniden organize olmalarını sağlamaktı".

Fakat bu savaşta, ABD'nin hem Irak hem Suriye sahasında en önemli ortağı Kürtlerin, tam aksine bir çaba içinde olduğu da sır değildi. Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) Başkanı Mesut Barzani, Ortadoğu'da mevcut statükonun kurucu antlaşması olarak kabul edilen Sykes-Picot'un 100. yılında *"Artık bu anlaşmayla çizilen sınırların anlamını yitirdiğini"* ilan ederken, Suriye'nin kuzeyinde oluşan Kürt yönetimi, yeni bir devlet kurma iddiasında olmasa da, amacının Kürtlere Ortadoğu'da siyasal bir statü kazandırmak olduğunu gizlemiyordu.

Bu haliyle, IŞİD'in yenilmesi ABD için Ortadoğu'da statükonun korunmasını sağlayacak nihai bir hedef olarak belirirken, Kürtler için tam da bu statükonun ortadan kalkmasını sağlayacak ucu açık bir yolda bir eşik olarak görüldü. Hiç kuşkusuz, IŞİD'in varlığı Kürtler için soykırım ölçeğinde bir tehdit oluşturuyordu. Ancak, 2014 yılındaki o ilk IŞİD saldırıları sonrasında Amerika'yla gelişen ortaklıkta Kürtlerin asıl amacı bu eşiki geçmek oldu. Bu bağlamda, IŞİD'le mücadele Kürtlere hem askeri olarak güç hem de siyasi olarak meşruiyet kazandırdığı ölçüde sahiplenildi. Öyle ki, Kürt yerleşim alanlarının dışında kalan Suriye'de Rakka ve Deyral Zor ile Irak'ta Musul operasyonlarında IŞİD'e karşı Kürtler en ön saflarda savaşmaktan geri durmadı.

Kimilerine göre, Kürtlerin bu operasyonlara dahil, siyasi hedeflerine ulaşmaları yolunda ödemek zorunda kaldıkları

kaçınılmaz bir diyetti. Çünkü özellikle ABD'nin sağladığı yardımın devamı Kürtlerin IŞİD'le mücadelede yer alması koşuluna bağlıydı. Bu doğru olsa bile, Kürtlerin bu süreçte yüz yıldır sürdürdükleri hak mücadelesi yerine, Ortadoğu ölçeğinde bir güç mücadelesine giriştikleri de bir gerçektir. Buna bağlı olarak söz konusu ABD yardımının yalnızca askeri olması ve fakat siyasi bir kazanım yönünde hiçbir umut vermemesi göz ardı edildi. Bu arada özellikle Suriye'de ortaya çıkan Kürt yönetimine uluslararası destek neredeyse sadece Kürtlerin IŞİD'e karşı verdiği mücadele üzerinden arandı. Zira Kürtlerin IŞİD'le savaşı Kürtler adına değil, insanlık adına verilen bir savaştı...

Nihayetinde Ortadoğu'da askeri bir güç olma iddiası -ki bu aynı zamanda siyasi olarak var olmanın bir önkoşuluydu- Kürtlerin gasbedilen temel haklarının savunulması ve kazanılması hedefinin önüne geçti. Yine ABD'nin IŞİD'le Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk'ün tespitlerine dayanacak olursak, Kürtler *"Amerika'nın bugüne kadar gördüğü en iyi gayrinizami askeri güç"* oldu, ama bu durum günün sonunda siyasi hedeflerine ulaşmalarına yetmediği gibi mevcut kazanımlarının bir bir kaybedilmesine de engel olamadı.

IŞİD'le mücadelede kazanılanlar ve kaybedilenler

Kürtler hiç kuşkusuz IŞİD'le mücadeleden önemli kazanımlar elde ettiler. Her şeyden önce zaten gelişmekte olan ulusal bilinç 'ortak düşman'a

karşı daha da güçlendi. Birbirleriyle savaşmalarıyla matuf Kürt askeri güçleri tarihlerinde ilk kez yan yana mücadele etme pratiği kazandı. Bu bağlamda 'Kürdistan savunması' tüm farklılıkların önüne geçen ortak bir amaca dönüşürken, Kürtlerin askeri ve siyasi olarak kontrol ettiği alanlar genişledi. Bu arada Suriye ve Irak Kürdistanı arasındaki sınır neredeyse tümüyle Kürtlerin kontrolüne geçti. Ama en önemlisi, her bir Kürdistan parçasında Kürtlerin temsiliyetinde Kürtler başat aktör konumuna geldi. Artık Kürtler dışında herhangi bir aktör için Kürtlere rağmen, Kürtler adına bir siyasi tasarrufta bulunma imkânı kalmadı.

Fakat bu tablo, aynı zamanda, Kürt siyasi partileri arasında 2000'li yılların başında sağlanan ve temelde KDP, KYB ve PKK arasındaki güç paylaşımı dengesine dayanan uzlaşmayı da ortadan kaldırdı. Daha çok PKK ve KDP lehine değişen yeni güç dağılımında,

bir yandan bu iki parti arası rekabet artarken bir yandan da rekabetin alanı genişledi. Bu durum, söz konusu kazanımların siyasal alanda bir ortaklaşmaya dönüştürülememesinin en önemli nedeni oldu. Fakat IŞİD'le mücadelenin sonuna doğru gelindiğinde, Kürt partileri arasında süregelen bu rekabetin daha yıkıcı sonuçlara zemin oluşturduğu anlaşıldı. Zira yukarıda da altını çizdiğim gibi, mevcut statükonun her bir ülke merkezinin tahkim edilmesi ve özellikle siyasal sınırların korunması yoluyla korunması hedefi netti. Ve siyasal alanda Kürtlerin çok parçalı duruşu bu hedefin tutturulmasını kolaylaştıran en önemli etken oldu.

Bu bağlamda ilk işaret, Irak'tan geldi. Amerika'nın desteğiyle Bağdat, Irak Anayasası'na göre 'tartışmalı alan' olarak tanımlanan ve büyük ölçüde KBY kontrolünde olan bölgeye hem askeri hem siyasi kadrolarıyla yeniden dönmek istedi. Oysa

Musul Operasyonu'nun hemen öncesinde, Eylül 2016 tarihinde, Bağdat'ta KBY Başkanı Barzani ve Irak Başbakanı Abadi arasında yapılan görüşmede her iki tarafa bağlı askeri güçlerin ayrı ayrı nasıl konuşlanacağı konusunda uzlaşma sağlanmış, hatta bazı alanlardan Peşmerge Irak ordusu lehine çekilmişti. Kürtlerin nazarında Musul Operasyonu çerçevesinde varılan mutabakat ve Peşmerge'nin katkısı "Irak için yapılan son iyilikti". Dolayısıyla, KBY 'tartışmalı alan'a Bağdat'ın geri dönme talebini reddetti.

Bu gelişmeler üzerine KBY'nin, tüm itirazlara rağmen, bağımsızlık referandumunu gündemine almasının nedeni ise başta Kerkük olmak üzere 2003'ten bu yana tartışmalı alanda mevcut *de facto* kontrolüne *de jure* bir nitelik kazandırmaktı. Zira KBY liderlerinin sıklıkla ikrar ettiği üzere, bağımsızlık için gerekli olan ne uluslararası toplumun

ne de en az bir bölge ülkesinin desteği vardı. Referandumun gerçekleştirilmesi, nihayetinde, Irak Kürdistanı'nın hemen bağımsızlık kazanması gibi pratik bir sonuç doğurmayacak olsa da, 'tartışmalı alan'da Bağdat'a karşı Erbil'in elini hukuki olarak güçlendirecekti.

Fakat Irak Kürdistanı referandumunun sonuçları yalnızca Irak bağlamında değerlendirilemezdi. Ortadoğu'da Kürtlerin kazandığı sınır ötesi askeri ve siyasi hareketlilik ve gelişen Kürt ulusal bilinci göz önüne alındığında referandumun diğer parçalarda yaratacağı etki önemliydi. Bu bağlamda referanduma gösterilen sert tepkinin asıl nedeni, Irak'ta doğuracağı sonuçlardan çok bölgede zar zor ayakta tutulmaya çalışılan statükoya karşı yarattığı tehditti. Zaten bu süreçte yapılan birçok açıklama da bu tehdite dikkat çekiyordu.

Sonuçta Irak Kürdistanı'nın kaybı yalnızca toprak olmadı. KBY sistemi tümüyle çöktü ve Erbil-Süleymaniye ayrımı derinleşti. Aynı zamanda Kürtlerin bir millet olarak uluslararası alanda temsilinde önemli bir görev gören KBY Başkanlığı işlevsizleştirildi. Bu bile tek başına, aslında referanduma verilen tepkinin Irak'tan daha fazlasına bir mesaj niteliği taşıdığına göstergesiydi. Bu tepkinin daha nelere kadir olduğu, İngiltere Başbakanı Theresa May'in Türkiye Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ı ağırladığı bir gezi sırasında kullandığı "Kürt terörü" ifadesinden de açıkça anlaşılıyordu.

Günün sonunda, Irak Kürdistanı referandumu Kürtlerin içine girdiği güç mücadelesinde bir yenilgi olarak tarihe geçerken, Kürtlerin askeri ve siyasi varlığı Irak'ta yeniden eski sınırlarına çekildi.

Suriye'de ABD-Kürt işbirliği

ABD dış politika uzmanlarının ve zaman zaman diplomatlarının dile getirdiği üzere, Obama yönetiminin Esad rejimine karşı oluşan muhalefetin desteklenmesi dışında kapsamlı bir Suriye politikası yoktu. Zira Suriye, ABD açısından stratejik bir önem taşımıyordu. Fakat ne zaman ki IŞİD ortaya çıktı, ABD Kürtlere sağladığı sınırlı hava ve kara desteğiyle Suriye sahasına girdi. Bu da aslında NATO müttefiki Türkiye'nin kendisinden beklediği gibi IŞİD'e karşı aktif bir tutum almaması sonucu gerçekleşti. Bu süreçte, Rusya'nın denkleme dahil olması ve Esad rejiminin en azından kısa vadede değişmeyeceği mutabakatının ortaya çıkmasıyla birlikte, ABD, Suriye'de hedefini IŞİD'in yenilmesiyle sınırladı; hatta zaten işlevsiz kalan Suriye muhale-

fetinden de desteğini büyük ölçüde çekti.

ABD'de yönetim değişip Trump iş başına geldiğinde ise Suriye politikası görece daha bir netlik kazandı. Her şeyden önce Trump, ABD'nin Suriye'de kalıcı olmadığını ilan etti. ABD, IŞİD tamamen yenilgiye uğratıldıktan sonra Suriye'den çıkacaktı. Fakat aynı anda devreye giren İran'ı çevreleme politikası, ABD yönetiminde Suriye'deki İran etkisinin de hesaba katılması konusunda görüş ayrılıkları yarattı. ABD'nin Suriye'den çekilmesinin İran ve Rusya lehine doğuracağı boşluk, özellikle Pentagon'daki askeri yetkililere göre, ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından riskliydi.

Bu tartışmalar bir sonuca bağlanmadan, ABD öncelikli hedefi IŞİD'e yoğunlaşırken Kürtlerle Suriye'de kurduğu askeri işbirliğini Türkiye'nin itirazlarına rağmen ilerletti. Bu bağlamda Rakka operasyonu önemli bir eşikti. Örneğin ABD Kongresi ilk kez Kürtlere doğrudan yardım yapılmasını onayladı. Daha sonra bu yardımlar, operasyonlar Deyr al Zor'a doğru ilerlerken artarak devam etti. Günün sonunda ABD yalnızca Suriye-Irak sınırını kontrol altına alma yoluyla İran'ı engelleme kabiliyetine değil, aynı zamanda, Suriye'nin önemli enerji kaynaklarını elinde tutarak Esad rejimi üzerinde bir baskı kurma imkânına da kavuşmuştu. Üstelik tüm bunları Kürtlerle kurduğu işbirliği sayesinde "Olabilecek en düşük askeri ve ekonomik maliyetle" elde etmişti.

Kürtler açısından bu işbirliğinin maliyetinin çok daha yüksek olduğu ise açıktı. Her şey-

den önce Kürtlerin Suriye'de mevcut tüm taraflarla işbirliği yapma stratejisine tekabül eden 'üçüncü yol' Rakka operasyonu tıkanı. Kürtlerin Suriye'de ABD tarafına angaje olmasının en erken sonucu da Rusya'nın Afrin'de Türkiye'nin önünü açması oldu ve Kürt yönetimi Fırat'ın doğusuna sıkıştı. Bu arada Afrin, PKK-PYD-Öcalan ilişkisinin sınırdığı bir operasyona dönüştü. PKK'nin Afrin'de direnişi sürdürme kararına rağmen PYD iki ayın sonunda askeri güçlerini geri çekme kararı aldı. Bu süreçte KCK Yürütme Konseyi üyesi Murat Karayılan'ın yaptığı açıklamaya göre "Bir takım güçler Öcalan'ı devreye sokmaya çalışmıştı". Karayılan bu konuda daha sonra konuşacağını söylese de ayrıntılar bugüne kadar açığa çıkmadı.

Öte yandan, Kürt yönetiminin Fırat'ın doğusunda Arap yerleşim alanlarına doğru genişlemesi hem zaten zayıf olan Arap-Kürt ilişkilerini gerdi hem de Kürt yönetiminin meşruiyetini daha fazla sorgulanır hale getirdi. Bu bilançonun en ağır tarafı ise on bine yaklaşan can kaybına rağmen Suriye'de hiçbir kazanımın garanti altına alınamamış olmasıydı. Bütün kazanımların bir anda elden gitmesinin ne kadar yakın bir ihtimal olduğu ise Trump geçtiğimiz yıl sonunda Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'a telefonda "Biz çıkıyoruz. Buyurun siz girin" dediğinde ortaya çıktı.

Bundan sonrası için...

KCK Yürütme Konseyi Başkanı Cemil Bayık, Trump geri çekilme kararını açıkladığında şöyle dedi: "Dış müdahaleler [Rojava]

devrimi gerçek yörüngesinden saptırdı. [ABD'nin] Geri çekilme demokratik dinamikleri daha görünür kılacaktır". Aslında bu değerlendirme Suriye iç savaşındaki Kürt politikasının bir özeleştirisi sayılabilir. Yalnızca Suriye'de değil, Irak'ta da Kürtler siyasi kazanımları yerine askeri kapasitelerini güçlendirmeye odaklandılar. Enerjilerini uzun bir hak mücadelesinden doğan demokrasi dinamiklerini geliştirmekten daha çok savaşılmaya harcadılar. Hiç kuşkusuz, Kürtler için yabancı aktörlerle işbirliği kaçınılmazdı. Ama bu işbirliğinden sağlanacak faydanın hesabının iyi yapılmadığı da ortaya çıktı.

Günün sonunda, Ortadoğu'da Kürtlerin kazanımlarının garanti altına alınmasının ancak bölgesel aktörlerle sağlanacak bir uzlaşmaya bağlı olduğu bir kez daha görüldü. Bu durum, ABD'nin Ortadoğu'dan, açıkladığı çelişkili hedeflere rağmen, geri çekilme kararlılığını sürdürmesiyle daha da hayati bir önem kazandı. Ortadoğu'da yarın ne olacağını kestirmek güç, ama dünyanın hızla yeni bir Vestfalya (Neo-Westphalian) çağına girdiği bu süreçte mevcut statükonun değişmeyeceği de belli.

Öte yandan, şu da bir gerçek ki Kürt siyasal hareketinin arkasında yatan toplumsal dinamikler halihazırdaki baskı rejimleriyle de artık yönetilemez. Dolayısıyla, her ne kadar "insan hak ve özgürlüklerinin altın çağının geride kaldığı" iddia edilse de, hem Kürtlerin hem de bölgesel aktörlerin demokrasinin nimetlerini göz önünde bulundurmaktan daha iyi bir seçeneğinin olmadığı görülüyor. 🌙

Eşref Keydanî:

► Her kovarek keleheke berxwedanê ye

HEVPEYVÎN: REŞO RONAÎ

Kovara Folklorê Me roja newrozê dest bi weşana xwe kir. Me weke Kovara Dilopê ligel Eşref Keydaniyê edîtorê kovarê hevpeyvînek kir. Keydanî him pirsên me yên bi giştî derheqê kovargeriya de, him jî yên derheqê xebatên folklorîk de bersivand.

Li gorî te maneya kovargeriya çi ye ji bo kurdan?

Ne tenê ji bo kurdan, bi giştî li dinyayê jî her kovarek ekolek e. Pêşiyên wan hene û yên ku didin dû wan hene. Wek îro roj em behsa Hawarê dikin em dibêin "ekola Hawarê" yan jî em behsa salên 1990î dikin em dibêjin "ekola Rewşenê" yan jî "ekola Nûbiharê". Yanê her kovarek di kovargeriya de dibe stûnek û li dora wê stûnê hinek kesên din digihin hevdû û li gorî fikra wê serdemê hin tişt bi pêş dikevin. Ev jî wek ekoleke dibistanê ye. Jixwe em çavênîya zanista li dinyayê dikin li Ewropayê jî gelek tişt bi vî awayî derketine. Kovar hatine derxistin an jî em bibêjin komik hatine avakirin. Li dor van koman insan civiyane û fikrên xwe gotine û ji van ekol derketine û ji van tevgerên edebî û hunerî derketine. Helbet rewşa me ji milletên din piçek cudatir e. Em bibêjin hema va ye sedsal bi awayeke fizîkî

“ Rewşa me ji milletên din helbet piçek cudatir e. Em bibêjin hema va ye sedsal bi awayeke fizîkî bindest û perçekirî ye. Ji bo kurdan her kovarek keleheke berxwedanê ye. Çawa dibe keleha berxwedanê? Gelek kes bi saya van kovaran dest bi nivîsîna bi kurdî dikin

bindest û perçekirî ye. Ji bo kurdan her kovarek keleheke berxwedanê ye. Çawa dibe keleha berxwedanê? Gelek kes bi saya van kovaran dest bi nivîsîna bi kurdî dikin. Ji bo ku weşanxaneyek pirtûkek te biweşîne divê tu çi bikî? Divê tu di qada xwe de gelekî baş bî, divê te lêkolînek baş, romanek baş, helbestek baş nivîsîbe ku weşanxane karibe nivîsa te wek pirtûk biweşîne. Di kovargeriya da ev tişt

tuneye. Di kovargeriya da tu dikarî li ser nivîsekê bixebitî û ew kovar nivîsa te biweşîne. Ev çi bû? Kovarê mil da milê nivîskar. Çi kir? Kesê ku meyla wî ji bona nivîskariya tunebû hêdî hêdî bi wêrekiya kovarê him xwe piçekî rast dike, him bi xwe bawer dike. Axirê dibîne ku ew jî dikare tiştinan biafirîne. Bi vî awayî kovar dibe keleha berxwedanê. Him kovar xurt dibe, him jî hewl dide ku ew kes binivîse. Îja weke millet jiyanek me ya seqamgîr tuneye. Çend salan carekê bûyerên sosret û ecêb tînin serê me. Îja ji ber vê tu nikarî karekî dûdirêj bidî ber xwe û bidomîni. Tim û tim qutbûn çêdibe. Çiqas qutbûn çêdibin em bibêjin hewldanên kovargeriya çêdibin her kovarek û her serdemek bi xwe re nivîskarên nû diafirînin.

Heta niha jî bo kurdan wiha bûye?

Erê wiha bûye. Em bibêjin mesela gelo Hawar tunebûna dê Osman Sebrî hebûna?

Yan jî em bibêjin gelo Rewşen tunebûna Dîlawer Zeraq, Rênas Jiyan hebûna? Tîrêj nebûna Rojen Barnas, Malmîsanij, Berken Bereh gelo dê hebûna? Ji bo van her sê nifşan em karin vê bibêjin. Kovar piçêke din rêyeke rehet e ji bona destekkirina nivîskarek da ku bi nivîskariya hewl bide. Ev rêyeke kin û rêyeke hêsan li ber wî dixe û wêrekiya dide wî kesî. Ev jî li gorî min bi serê xwe girîng e. Ev yek. A duduyan meriv kare bi vî çavî jî lê binêre: li dinyayê çend xalên xurtbûna ziman hene. Yek jê pirtûkên wî yên rêzimanê hebin. Yek jê ferhengên wî yên zimanê hebin. Yek jê divê pirtûkên edebî hebin. Yek jê jî divê kovar bi wî zimanê hebin. Mijar ne muhîm e. Divê bi wî zimanê kovar bî derxistin. Ji ber çi? Ji ber ku kovar xwedî herikbariyek e û ew herikbarî rê li ber wê yeke vedike ku domdarî jî hebe. Divê mirov bi wî çavî li kovargeriya binêre.

Ev qederek e zext û zor hene li ser weşangeriya kurdî. Gelekî

sazî û dezgeh hatin girtin. Lê em dibînin ku ev demek e dîsa geşedanek heye, bi taybetî di qada kovargeriyê de. We jî bi vê geşedanê dest bi weşana xwe kir. Hûn vê geşedanê çawa dibînin?

Em kurd hînî têkçûnê bûne lê em hînî rabûnê jî bûne. Ferqa me ya niha ji 40 sal, 50 sal berê jî belkî ev e. Erê em dîsa têk diçin, dîsa felaket û tofan tên ser me lê em hînî rabûnê jî bûne. Belê rast e; sazî hatin girtin, weşanxane hatin girtin, insan hatin girtin an derketin derveyî welêt. Yanê tiştên neyînî çêbûn. Te dît gotinek heye dibê "Ya ku kevirî kun dike ne şida dilopê ye, berdewamiya wê". Ez bawer im ev tişt bi kurdan re çêbû. Ew jî piçekî girêdayî rewşa polîtîk e. Ew rihê berxwedanê û teslimnebûnê bi ya min bi kurdan re heye. Ev riheke xurt e û dike ku tu afirîner jî bibî. Erê tişt tên serê te, tu dikevî, winda dikî lê tu her dem hewl didî ku tiştên nû biafirî. Te dît gotineke me heye, dibê "Tiştê çû nede dû, tiştê hat jî bernede". Ne hewce ye ji bo yên çûyî em şînê bigirin. Lazim e hewldana me her dem bidome ku ji bo em yên nû biafirînin.

Ka em pê re bên ser meseleya kovarên tematîk. Niha bi zimanê kurdî kovareke derûnasîyê, yeka muzîkê, yeka zanîstê, yeka folklorê hene. Tu çawa dibînin kovarên tematîk?

Ez bi xwe alîgirê wî fikrî me ku hebin. Helbet divê kovarên me yên giştî jî hebin. Yên edebiyatê, siyasetê, hunerê jî bila hebin. Bi ya min sûdewariya kovarên tematîk ji kovarên giştî baştir in. Çima? Kovarên tematîk bêhtir dikin ku kesên ku bi wê mijarê re eleqedar in hevûdu nas bikin, bêhtir li ser mijara xwe

hûr bibin û kesên ku dinivîsin jî bêhtir karibin hevûdu bişopînin û kesên ku pêşengiya vî tiştî jî dikin bêhtir hûrbîniya karê xwe dibin. Niha kovarên giştî tu mecbûr î ji her tiştî perçe perçe tê da biweşîni; edebiyat dibe, polîtîka dibe, muzîk dibe, şano dibe. Belkî kesên ku li wir dest bi xwendina edebî yan jî polîtîk kiribin ji bo wan heya salekê yan du salan dibe ku sûdewar be. Çimkî ew ê hîn ji xwe re bingehêkî ava bikin. Lê yê min wekî xwînerêkî kovarên ku bi perspektîfeke giştî derdikevin bala min nakişînin. Erê dikirim, dixwînim, dişopînim lê dema ez dikirim û dixwînim jî tenê mijarên ku min eleqedar dikin ez dixwînim. Çimkî ez di qada xwe da dixwazim bibim pispor. Ez nikarim bibim pisporê her tiştî. Te dît ew gotinek heye, dibê "Kesê ku her tiştî dizane, tiştêkî nizane". Îja em jî te dît ew derdê xwe yê ku her tiştî dizane lazim e em piçekî bidin alî. Mîmkun nîn e ku em her tiştî zanibin. Ancax em pirr kêmtiştan zanibin. Ev jî dê bi xêra mijarên tematîk bibe. Ez alîgirê tenê kovargerîya tematîk nîn im. Ez alîgirê xebatên tematîk im jî. Divê saziyên te jî tematîk bin. Armanca giştî ya saziyên te divê tunebe. Yek armanc, du armanc... Çimkî gava tu tiştêkî dikî bergeha te fireh be tu nikarî wek kesekî, wek komekî tu nikarî di wê bergehê de bibî keseke hosta û bikaribî di wê çepera bergehê da beramberî hemû tiştan bêyî. Ev tişteke dijwar e. Lê wexta ku bergeha te teng be helbet dê karê te hêsantir be û dê tîra te jî xurttir be wexta ku tu biavêjî nişangeha xwe. Îja wek Folklorê Me heke derfet hebûna belkî di binê

beşên folklorê de meriv tenê kovareke zargotinê derxista, yan jî tenê kovara acil û bergên kurdan, yan jî tenê kovara adet û kevneşopiyên me.

Baş e, em li ser vêya piçekî kûr biçin. Mebesta Kovara Folklorê me çi ye? Kovar dixwaze di qada folklorê de çi bike?

Du tiştên wê yên sereke hene. Yek; li qadê berhevkarîyê bike û bikaribe vê hewldanê belav bike. Aniha xebatên folklorîk tên kirin. Pirr bi profesyonelî nebe jî ji 1650î ve kurd berhevkirina hêmanên folklorîk dikin. Mele Mûsayê Hekarî dest pê kiriye. Lê vêga jî, îro ez nikarim bibêjim ku kurd bi awayeke profesyonel li çar perçeyên Kurdistanê û li Kurdistana Sovyetê û heçî cihê kurdnişîn xebatên folklorê dikin. Armanca ewil ev e; bikaribe xebatên berhevkarîyê bi profesyonelî û li her derê bi awayeke zanistî bê kirin. A duduyan jî lêkolînên li ser materyalên folklorê bîn kirin. Yanê lêkolîn li ser van materyalan bîn kirin. Çimkî tenê berhevdana wan têrê me nake. Erê girîng e, erê muhîm e lê tu ji bo tiştêkî bibêjî 'Ev a min e' qîm nake. Divê tu bikarî wî tiştî analiz bikî û ji wî tiştî ji xwe re tiştêkî derxî yanê. Divê folklorê bibe pişt. Folklorê me ji kurdan re pişt e. Te dît gundî çawa didin piştê xwe pê karê xwe dikin folklorê me jî wisa piştê me ye. Belkî karibe gelek problemên me çareser bike, belkî rê li ber veke ku em arîşeyên li ber xwe çareser bikin.

Çi taybetmedniyên xebatên folklorîk hene û kesên ku bixwazin we re bixebitin, bi we re hewl bidin divê çi bikin?

Ya ewil divê mirov pirr lê miqate be, meriv bi awayeke profesyonel, bêguhertin bikaribe wan binivîse û qeyd bike. Di folklorê de têgehek heye ku jê re dibêjin fakelore yanê folkloraqelp. Mesela li dinyayê jî berê gelek kesan vî tiştî kirine û hinêk kurdan jî vî tiştî kirine; çûne qadê û berhevkarîyê kirine û hatine wê berhevkarîyê ji xwe re rûniştine li gorî xwe nivîsîne, hin tişt lê zêde kirine, hin tişt jê derxistine. Ez viya ji bo zarokan nabêjim. Ji bo zarokan tu dikarî pê bilîzî û biweşînî. Wê çaxê tu yê li binî bibêjî 'Hatiye sererastkirin'. Ev tişteke din e. Lê bi giştî di berhevkarîyê û weşandina deqên folklorîk da divê mirov teqez desttêwerdanê neke, yanê wan li gorî xwe rast neke, bi devoka wan nelîze, bi hevoksaziya wan nelîze da ku bikaribin siberoj bibin materiyalên zimên. Ji ber ku tu pê bilîzî ew nabin hevokên wî/wê kesî/kesê, dibin hevokên te. Hevokên te jî sûdewariya wan, karîgeriya wan tune ye ji bo lêkolînan. Ji ber ku mesela ez dixwazim kurmanciya Qoserê û ya Erxenyê bidim ber hev. Ez diçim du heb deqên ku ji wan deran hetine berhevkarîyê lê pêlîstî didim ber hev. Ez ê çawa analîz bikim? Analîza min dê şaş derkeve. Çimkî li wir xeletiyek heye û ez jî nigên xwe didim ser wan xeletiyên û dixwazim ji wir tişteki rast derkeve. Ji bo ku xeletiyên wisa çênebin, yanê fakelore çênebe, folkloraqelp derneyê holê teqez divê berhevkar hay ji van agahiyan hebin. Di folklorê de xala herî girîng ev e.

Em spasiya te dikin, mala te ava.

Spasxweş. 🌙

ÇÛK FANÎ YE

dilê min bi kul e
dilê min bi kul

diçim eywanê û tilîyên xwe
li ber çermê vekîsandî yê şevê dikişînim
çirayên pêwendiyê tarî ne
çirayên pêwendiyê tarî ne

keseke min bi rojê re
dê nede naskirin

keseke dê min nebe mêvaniya beytikan
firîne jibîr neke
çûk fanî ye

Helbest: Furûx Ferozad

Wergera ji farisî: Muhsîn Ozdemîr

Bir oryantalistin Kürdoloji sevdası

MEHMET BAYRAK

Hep söylemişimdir; Türkoloji gibi Kürdolojinin, Persolojinin, Arabolojinin yani bir bütün olarak Oryantalizmin/Şarkiyatçılığın/Doğubilimciliğin babası da Batı'dır. Keza, bu bilim disiplinlerinin babası niteliğindeki Batı literatürü bilinmeden ve Türk resmi ideolojisinden kurtulmadan, bilimsel üretim yapılamaz ve tarihsel- toplumsal gerçeklikle buluşulamaz. Gerçekten de, 1908 Meşrutiyet Devrimi ile iktidara geçen İttihad ve Terakki Hareketi, adeta devrimin ruhuna ihanet ederek önüne etno-dinsel temizliği, tek-tipleştirmeyi ve Türk-İslamlaştırmayı hedef olarak koyduğu için; kendinden önce Batı'da yapılan Osmanlı memleketlerine ve halklarına ilişkin bu tür çalışmaları özünden saptırarak, öngördüğü yeni toplum dizaynına uyarlamaya çalışıyordu.

Bilimsel çalışmanın inkârı: Güneş-Dil Teorisi

Bundan dolayıdır ki, kadim uygarlıklar, inançlar ve kültürler havzası olan Anadolu-Kürdistan-Mezopotamya hattında

oluşmuş tüm değerlere "Türk-lük" adına ipotek konmaya çalışılıyordu. Bu tutum, Cumhuriyet döneminde Güneş-Dil Teorisi ile daha da ırkçı bir kimliğe bürünüyor ve Amerikan kıtası dahil dünyadaki tüm dil, kültür ve uygarlıklar Türklere dayandırılıyordu.

Sözgelimi, bu kuramın öncülerinden Ord. Prof. Dr. Şemsettin Günaltay ile Prof. Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* adıyla 1938'de yayımladıkları bir kitapta; Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu kongrelerinde savunulan tezlere sözde açıklık getiriyorlardı. Buna göre:

1. Türkistan, en eski kültür merkezi ve Türklerin ana yurdudur.
2. Brakisefal ırkın ana yurdu Orta Asya'dır.
3. Türkler beyaz ırktandır, ana yurtları Moğolistan değil Türkistan'dır.
4. Başta Sümerler olmak üzere Önasya'nın Azyanik denilen kavimleri ve Etiler Orta Asya'dan gelmişlerdir.

▲ Prof. Felix von Luschan

5. Mısır ve Orta Asyalı Brakisefallerin özellikleri vardır.

Daha sonra, 'Güneş-Dil Teorisi'nin Kaynakları' konusunda şöyle deniyordu:

"Türk jenesinin mahsulü olan Güneş-Dil Teorisi'ni büyük şef Atatürk'ün dehası aydınlattı. Türk şeref ve istiklâlinin kurtarıcısı olduğu kadar Türk ilminin yapıcısı olan Büyük Şef, Türk Dil Ekolü'nün kuruluşunu adım adım takip etti. Onun içindir ki, Güneş-Dil Teorisi'nde Kemalist Türkiye'nin yarattığı sosye-

▲ Cafa (Caf) Kürtlerinde kadın ve erkeklerin iç içeliğini yansıtan bir gravür. (Kaynak: Prof. Felix von Luschan, Das Volk der Kurden)

tede (toplum MB) ve edindiği zihniyette göze çarpmakta olan berraklık mütalea edilebiliyor. (...) Güneş-Dil Teorisi, yeryüzü dillerinin hepsinde neolitik devirden başlayarak ileri giden kültür anlamlarını ifade eden kelimelerin ana Türk dili orijininin doğduğunu ispat etmektedir."(s.27, 38)

Sonraki bölümlerde, bu tezlerin ispatı için büyük bir zorlamayla Sümer, Eti (Hitit) ve Hint-Avrupa dillerinin Türk dilinden çıktığı iddia edilir...

Atamalı Türkoloji Profesörü Hasan Reşit Tankut, "Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik" (Ank. 1937) adlı bir başka broşürde ise; bu şehrin geçmişten bu yana aldığı isimlere bakmaksızın, bu ismin "Bakır Diyarı"ndan kaynaklandığını savunur ve broşürü şöyle tamamlar: "Her vasfı ile

öz ve temiz Türk olan Diyarbakır adı yabancı tesirlerle uzun müddet pas ve curuf içinde yaşadı. Atatürk'ün, yurd ve millet-severlik aşkının ilâhî ocağı olan kalbinden bir kıvılcım şimdi onu yeni süzölmüş temiz bir bakır parçası haline getirdi. Ne mutlu Diyarbakır'a." (s. 14)

Tabii bu yaklaşımla, Ankara ismi "Ağanağakarağ"dan, Amazon ismi "Amma uzun ha"dan, Niyagara ismi "Yayğara"dan gelmekteydi... (Sözcüğümi bkz. H. R. Tankut: Güneş-Dil Teorosine Göre Dil Tetkikleri/ Türk Dil Bilgisine Giriş; İst. 1936).

Dahası, birçok gizli raporunu ilk kez yayımladığımız Şark İlleri Asayiş Müşaviri ve Etno-Politika Uzmanı Tankut'un gizli raporlarda dile getirdiği görüşler, resmi görüşüyle taban tabana zitti...

İşte, İ. Yazgan'ın kitabında özellikle "Bektaşiler-Tahtacılar-Kızılbaşlar" ekseninde üzerinde durduğu ancak çalışmaları İttihadçı kalemşörlere tarafından sansürlenene ya da saptırılan 19. yüzyıl Alman araştırmacılarından biri Prof. Dr. Felix von Luschan'dı. Diğer ikisi ise Dr. Georg Jakob ve Dr. Edmund Naumann. Gerçek devletin yarı-resmi yayın organlarında gerekse başkaca güdümlü çalışmalarda bu konularda yapılan sansürlemelere ve saptırmalara ilişkin çok sayıda örnek verilebilir ancak bunlara şimdilik girmiyoruz.

Prof. Felix von Luschan ve Kürdoloji

Prof. Luschan, 1854-1924 yılları arasında yaşamış, arkeolojinin yanında etnografya, antropoloji ve tıp dallarında da

uzmanlaşmış, yazınsal ve görsel bazda Kürdolojiye önemli katkıları olan bir bilim insanıdır.

11 Ağustos 1854'te Avusturya'nın Viyana kentinin Oborhollabrun kasabasında doğan Luschan, birçok dalda yaptığı eğitimlerin ardından Viyana ve Berlin Etnografya müzelerinde ve üniversitelerinde çalışmış, ardından İç Toroslar ve Akdeniz bölgelerinde arkeolojik kazıların yanısıra halk arasında araştırma yaparak, makale ve kitap boyutunda birçok çalışmaya imza atmıştır. Daha 1890 yılında "Die Tachtadschy" (Tahtacılar) üzerine bir çalışma yapmış ve bu, TRT'de iş arkadaşım olup, babasının *Türk Ansiklopedisi* koleksiyonunu bana armağan etme inceliğini gösteren Turan Sadi Selen'in babası Hamit Sadi (Selen) tarafından bir makaleye konu edilmiştir: "Anadolu Etnografyası/Tahtacılar" (*Türk Yurdu*, Sayı:21/ 1926).

Bu kısa tanıtım yazısında değinilmese de, Yazgan'ın yaptığı bütüncül çeviride birçok ilginç belirlemeye rastlıyoruz. Birinde şöyle deniyor mesela: "Elimizde yeterli bilgi olmamasına rağmen, Tahtacılar ile Kuzey Suriye'de yaşayan Ansarihler'i, Fellahlar'ı, Batı Kürdistan'da Kürtçe konuşan Kızılbaşlar'ı, Orta ve Yukarı Mezopotamya'da yaşayan Êzidiler'i karşılaştırmalıyız. Böylece bu coğrafyada yaşamakta olan halklar arasındaki bağlantıyı bulabiliriz." (s. 110)

Sahada antropolojik çalışmalar

Luschan, birçok kez gittiği Anadolu ve Mezopotamya/

Prof. Luschan, 1854-1924 yılları arasında yaşamış, arkeolojinin yanında etnografya, antropoloji ve tıp dallarında da uzmanlaşmış, yazınsal ve görsel bazda Kürdolojiye önemli katkıları olan bir bilim insanıdır.

Semsur/Komagene bölgesindeki Kürt yerleşkelerinde Kürtler üzerine antropolojik, etnolojik temelde birçok incelemeler yaptı ve bunları önce ünlü Alman etnografya ve seyahat dergisi *Globus*'da görseller eşliğinde makaleler halinde yayımladı, daha sonra da bir bölümünü 1922'de *Völker, Rassen, Sprachen (Halklar, Irklar, Diller)* adıyla Berlin'de yayımladı. O, Kürtler'in kökeni konusunda temel tezlerden biri olan (Mitanniler) tezini savunan antropologlardan biriydi.

Prof. Luschan'ın Kürtler açısından önemine ilk dikkatimizi çeken araştırmacı İlhami Yazgan oldu. Yazgan, yirmi yıl önce kaleme aldığı bir yazıda, Luschan'ın Kürtlerle ilgili belirlemelerini şöyle aktarıyordu:

"Kürtler üzerine yapılmış antropolojik çalışmalar ne yazık ki bugüne kadar yeterince ilgi görmedi. Kürdistan'ın doğusunda yaşayan Kürtler, istisnasız koyu tenli ve birlikte yaşadıkları İran halkı gibi oldukça kısa kafa yapılarına sahipler. Kürdistan'ın batısında yaşayan Kürtler ise Doğu Kürdistan'da yaşayan Kürtlerden farklıdır. Üç grup arasında

yaptığım incelemede, Batı ve Doğu Kürdistan'da yaşamakta olan Kürtler arasında büyük farklılıklar olduğunu tespit ettim. Bu farklılığı bulmak için, 115 yetişkin Kürt erkeğini Karakuş'tan, 26 Kürt erkeğini 2 bin metre yükseklikteki Nemrut Dağı'ndan, 80 Kürt erkeğini de Hititler'in başkentine yakın olan Zincirli'den seçtim.

Karakuş'ta yaşayan 115 Kürt erkeği üzerinde yaptığım incelemelerde, 71 tanesinin, uzun kafa yapılarına sahip olduğunu gördüm. Nemrut Dağı'nda yaşayan 26 erkekten 15 tanesi ise Karakuş'ta yaşayan 71 erkek gibi uzun kafa yapılarına sahipti. Zincirli'de ise 80 erkekten 11 tanesi uzun kafa yapılarına sahip çıktı. Yani uzun kafa yapılarına sahip olarak belirlenenlerin hepsi sarışın ve mavi gözlüydü. Uzun kafa yapılarına sahip tipler, Karakuş'ta yüzde 62, Nemrut'ta yüzde 58, Zincirli'de ise yüzde 39'u buluyordu. Üzerinde inceleme yaptığım 221 Kürd'ün yüzde 53'ü böylece uzun kafa yapılarına sahip olarak kayıtlara geçti. (...) Kürtler başlangıçta sarışın, mavi gözlü ve delikosefal özelliklere sahipti. Daha sonra coğrafik koşulların etkisi; Türkler, Ermeniler ve İranlılarla olan kaynaşmalarından sonra, yavaş yavaş koyu tene ve kısa kafa yapılarına büründüler. (...) Ben Kürtlerin birlikte yaşadıkları Persler, Türkler ve Ermenilerle bir bağlarının olduğunu yadsımıyorum; ama şu anda sarı tenli, sarı saçlı, mavi gözlü ve uzun kafataslı çok sayıda Kürd'ün yaşadığını da görmemiz gerekir diye düşünüyorum..." (Hevi gaz. Sayı: 82-83/ 1998)

Prof. Luschan'ın gerek Globus'da yayımlanan makalelerinde gerekse kitaplarında gravür ve fotoğraf tarzında çok sayıda görsel malzemeye tanık oluruz. Çoğu 1890'lı yıllarda yayımlanan bu yazı ve görsellerin çoğunluğu "Das Volk der Kurden" (Kürt Halkı) ana başlığıyla veriliyor.

Birlikte çalıştığı, Berlin Etnoloji Müzesi'nde müdür olarak görev yapan ve 1924'te burada vefat eden Dr. Ritter'in de, yaşadığı dönemde Kürtlerle ilgili birçok makalesi yayımlandı. Kuşkusuz sadece Ritter değil; Dr. Edward Dicson'un, Dr. Lidley'in ve Albert Katz gibi şahsiyetlerin de Kürtlerle ilgili muhtelif etnolojik, folklorik ve biyolojik çalışmaları ya makale olarak ya da ünlü seyyahların kitaplarında yayımlandı.

Layard'ın 1853'te yayımladığı ünlü *Seyahatname*'de, kimi uzmanların görüşü doğrultusunda, Kürdistan'ın botanik özelliklerinden biri olarak meşe ağacı türleri ve meyvesi üzerinde özellikle durulur. Öte yandan, Alman araştırmacı Albert Katz tarafından ortaya çıkarılan "Kürtler'in Hesap Metodu" ilginç bir etnolojik ve folklorik özellik olarak sunulur. Kısaca, bu tür örnekleri alabilmesine çoğaltmak ve örneklemek mümkündür.

Ancak biz bu kadarıyla yetinip Prof. Luschan'ın Kürt antropolojisi, etnolojisi ve görsel tarihine önemli bir katkı yaptığını yeniden vurgulayarak bitirelim. Onun, "Das Volk der Kurden" anabasıyla yayımladığı ürünler, başlıbaşına bir eser niteliğindedir. ♪

NEQEBA ÎLAHÎ

Piştî vegerek ji nişka ve

Di tengtirîn neqeba xwedê de li min
hatiye xezebê

Bi daw û delingê tenêtiyek
qewwî re rû bi rû me

Bi êşên estetîk û şareza têm ezmûnkirin
Bi şadûmaniyên kirêt û gemarî têm şabaşkirin

Kes nizane kî ji kê dera xwe de çiqas diêşe

Kî dizane kî ji kê dera xwe de çiqas bi êş e

Hekîmê Loqman jî matmayî maye

Derman; verişîna marê kor e

Gelo xwedê jî em piştguh kirin

(Estaxfurullah)

Sînore sebrê şikyaye

Rehma azadiyê qediyaye

Çira bextewariyê tefyaye

Şêir ji dinyayê dest kêşaye

Yanê bo aqilfirrandinê hemû delîl û çavkanî li

ber desta ye

Nexwe xwedêhebîna dikî

Bi bayêbezê bazde

Û were bi bişirînedanên ronak dilêm ba bide!

Qedrî Sipranî

► MIROV, GERDÛN Û HEQÎQET

ADAR JIYAN

“Gelo zanebûna mirov a sînordar çi qasî têra naskirina gerdûnê dike?

Dibe ku mirov ji ber ku nikare xwe bigihîne sînorê gerdûnê, ew bêsinor kiribe? Heke zanebûna mirov sînordar be, wê çaxê çawa dikare tiştêkî (gerdûneke) bêsinor bisêwirîne?

Her mirov, di nava bêsinoriya gerdûnê de dijî û her yek ji wan jî xwediye zanebûneke sînordar e. Bergeh û sînorên hizra mirov, fikr û feraseta mirov, bi qasî zanebûna mirov teşe digirin. Ne pêkan e ku herkes her tiştî zanibe. Derheqê gerdûnê de hem tiştên ku mirov dizanin hene û hem jî tiştên ku mirov nizanin hene. Belê teqez tiştên ku mirov nizanin, her gav ji tiştên ku dizanin zêdetir in.

Ji zanebûnê re dawî nîn e; belê ji nezaniyê re jî. Zanebûn, sînorê nezaniya mirov firehtir; nezani, sînorê zanebûna mirov tengtir dike. Lewre mirovek

çiqasî zana dibe -ji ber ku bi nezaniya xwe dihese-nezaniya wî/wê jî ewqasî zêde dibe. Her wiha nezaniya merivekî/ê çi qasî zêde be -ji ber ku bi nezaniya xwe nizane- xwe ew qasî jî zana dibîne.

Tiştê ku mirov ber bi zanebûnê ve dike meraq e. Mirov bi qasî ku meraqan dike xwe motacî zanebûnê dibîne. Meraq ji pêdiviyê tê. Pêdivî, kana nûvedaniyê ye. Pêdiviya mirov bi çi hebe; mirov dikeve timtêla/ meraqa wî tiştî. Ew mirov ji bo ku meraqa wî/wê nemîne, dikeve nav lêgerînê. Bi saya wê lêgerînê, di gelek neqeb û bihurran re derbas dibe. Ew neqeb

û bihur gelek tiştan hînî mirov dikin. Hîn bûn, pêlik û destpêka zanebûnê ye. Di xwezaya her mirovî/ê de meraq heye û ew meraq mirov motacî zanebûn û hizirandinê dike.

Hizirandin, li gorî asta zanebûnê kêr û zêde dibe. Her kes difikire; belê her kes kûr û dûr nafikire. Bêguman zanebûn, hizirandinê kûrtir; hizirandin, zanebûnê xurtir dike. Hizirandin, ji hiş û mêjiyê mirov derdibe. Tiştê ku mirov ji heyîn û heyberên din vediqetîn e yek jê hiş e (aqil e). Belê tiştê ku mirov dike mirov, tenê ne aqil e; hevqirtina aqil û zanîne û têkiliya wijdan û exlaq e. Mirov jî, wekî hemû heyîn û heyberên ku di gerdûnê de cih digirin, gelek dijberiyên di xwe de dihewîne.

Bi qasî ku tê zanîn di gerdûnê de heyîna herî hişdar mirov e. Belê ew hişdarî her gav nabe egera serbilindayî û rûmetdariya mirov. Gelek caran jî dibe sedema serberjêrî û bêrûmetiya mirov jî. Hiş behreyeke nêtar e. Di riya başiyê de were bikaranîn baş; di riya xerabiyê de were bikaranîn, xerab e. Ango hizrên ku ji hiş û mêjiyê mirov der dibin her gav ne erênî ne. Lewre hiş û mêjî tiştên neyinî jî bi ber mirov dixin û tiştên nemayê (nelê û nebûyî) jî bi mirov didin kirin. Gava ku hiş ne di xuxreya başî û tiştên fêdedar de be, teqez dê xisar jê sadil bibe û tu fêdeya wî li mirov (û mirovahiyê) nabe. Îcar bi rastî çi baş û çi xerab e; çi fêdedar û çi xisardar e, ew jî mijara nîqaşêke din e. Belê qene tu kes (li gorî xwe) li hemberî 'başiyê' dernakeve û tu kes jî (li gorî xwe) rasterê 'xerabiyê' naparêze. Her mirov

başî û xerabiyê (gelek tiştên din) li gorî zanebûna xwe û hin caran jî li gorî fikr û feraset û berjewendiyên xwe rave û şîrove dike. Ji bo wê, zanebûna mirov û fikr û feraseta mirov ne heqîqet bi xwe ne. Her yek ji wan lêgerîn û hewldanên riya heqîqetê ne.

Mexsed û armanca lêgerîna mirov, xwegihandina heqîqetê ye. Riya xwegihandina heqîqetê, hizirandin e. Belê hizirandin jî bi saya zanebûnê bi dest dikeve. Îcar her zanebûn jî meriv ber bi heqîqetê ve nake. Lewre heqîqet, ne tiştêkî demdemî guherbar e; belê rê û rêçikên ku meriv ber bi heqîqetê ve dikin demdemî û guherbar in. Tiştê ku dibe mijara nîqaşê ne heqîqet bi xwe ye. Nîqaş û gengeşiyên derbarê heqîqetê de ne. Hebûna gerdûnê (xweza, feza, asîman, stêrk, roj, hîv û hwd.) rasteqîniyek e (lewre herkes heman tiştî qebûl dike û tu mirov hebûna van tiştan înkâr nake). Belê fikr û baweriyên derbarê sedema afirandina wan de, hewldan û lêgerînên riya heqîqetê ne (ji ber ku her kes ne xwediyê heman fikr û baweriyê ye).

Cudahiya heqîqet û rasteqîniyê

Ji do heta îro şer û pevçûnên navbera mirovan jî li ser van fikr û boçûnên cuda ne. Her alî xwe wekî rêwiya riya heqîqetê dibîne. Û heqîqeta xwe jî wekî rasteqîniyekê li ser mirovan dide ferzkirin. Dibe ku heqîqet yek be; belê riya ku meriv ber bi heqîqetê ve dikin (ne yek e) gelek in.

Her mirov li gorî agahî, zanebûn û fikra xwe diaxive, dinivîse û

derdibire. Her agahî, zanebûn û fikrên mirov dibe ku ne heqîqet bin. Belê meriv dikare wan di çarçoveya lêgerîn, lêpîrsîn û şîroveyan derbarê heqîqetê de binirxîne. Gelek kes heqîqet û rasteqîniyê tevî hevdu dikin. Belê ya rast, heqîqet û rasteqîni ne heman tişt in. Lewre rasteqîni sîwana tiştên şênber/berbiçav e ku tu şik û guman jê nayêkirin. Belê heqîqet baweriyaya derbarê rasteqîniyê ye. Ango tiştê ku ji hêla herkesî ve tê qebûl kirin, rasteqîni ye. Nimûne, hebûna gerdûnê rasteqîni ye. Rasteqîni nayê mandelekirin û veşartin. Mirov jî wisa ye. Tu kes hebûna mirov înkâr nake. Lewre mirov jî hebûneke berbiçav e. Belê tiştê ku dibe sedema nîqaş û gengeşiyê, derbarê pêkhatin û afirandina gerdûn û mirov de ye. Ew gengeşî û nîqaş, azîneyên lêgerîn û xwegihandina heqîqetê ne. Nîqaş û gengeşiyên ku tene kirin hemû jî fikr û baweriyên mirovan ên cuda der dibin. Fikr û bawerî li gorî herkesî diguherin; demdemî û razber in. Ji bo wê ne heqîqet û ne jî rasteqîni ne. Tenê lêgerîn û lêpîrsînên derbarê heqîqetê de ne.

Mirov heta îro li gorî zanebûna xwe ya sînardar, dikeve nava lêgerîna gerdûneke bêsînor. Bêsînorbûna gerdûnê jî dîsa li gorî zanebûneke sînardar hatiye diyarkirin. Gelo bi rastî jî gerdûn bêsînor e, yan mirovan ew bêsînor kirine? Bêsînorbûna gerdûnê heqîqet e, rasteqîni ye yan sêwirandin e? Gelo zanebûna mirov a sînardar çi qasî têra naskirina gerdûnê dike? Dibe ku mirov ji ber ku nikare xwe bigihîne sînorê gerdûnê, ew bêsînor kiribe? Heke zanebûna mirov sînardar

be, wê çaxê çawa dikare tiştêkî (gerdûneke) bêsinor bisêwirîne? Pirsên wisa û gelek pirsên din motacî bersivê ne.

Teqez mirov di mêjyê xwe de sînorekî datîne. Û ew sînor jî sînore zanebûna mirov e. Na heke zanebûna mirov bêsinor be; wê çaxê dikare xwe bigihîne sînore gerdûneke sînordar. Bêguman dibe ku ev herdu nêrîn jî neheqîqet bin; lêgerînên ber bi heqîqetê ve bin. Yanî li gorî zanyariya îro, tu zanîn ne misoger û ne jî xala/xeleka dawî ye. Tiştê ku îro em dizanin ev e; gerdûn hebûneke bêsinor, belê mirov xwediyê zanîneke sînordar e.

Mirov tenê li gerdûna ku bixwe tê de ye nagere; her wiha li gerdûna ku din ava xwe de jî digere. Bi vegotîneke din, di zik hev de du gerdûn hene. Yek mirovê gerdûnê ye û ya din jî gerdûna mirov e. Ji bo wê tê gotin ku "her mirov bi serê xwe gerdûnek e" yan jî "çeça /muheselaye gerdûnê ye". Bi rastî jî, çî taybetiyên tiştên ku di rewşa heyîn û heyberên di gerdûnê de

cih digirin hene, hemû bi mirov re peyde dibin. Hemû nakokî, dijberî, ahengdarî, lihevî û nelihêvî di mirov de mewcûd in. Hem zanebûn, hem nezani; hem başî, hem xerabî; hem dilnermî, hem dilhişkî; hem xemgînî, hem kêfxweşî; hem hezkirin, hem nifrînî; hem dostanî, hem dijminayî; hem serberjêrî, hem serbilindayî; hem şerûdî, hem xêrdoşî; hem rêberî, hem rêbirî; hem wêrekî, hem newêrekî; hem qelsî, hem xurtî; hem serdestî, hem bindestî; hem koletî, hem azadî û gelek xislet û xisûsiyetên dijber hemû pevre di mirov de bicih dibin.

Her wekî din jî gerdûn tevahiya hemû heyîn û heyberan di xwe de dihewîne. Belê her heyber ne gerdûn bixwe ne, parçeyekî gerdûnê ne. Hemû pevre gerdûnê tamam dikin. Bo nimûne mirov, ne gerdûn bi xwe ye; parçeyekî gerdûnê ye (wekî darekê, wekî stêrkekê, wekî çemekî, wekî kulîlkekê, wekî pisîkekê tenê parçeyekî gerdûnê ye). Belê hemû tiştên ku di gerdûnê de cih digirin

wateya gerdûnê didin. Bi vegotîneke kurtir, her hebûnek ne mewcûda gerdûnê ye; belê gerdûn, mewcûda her hebûnê ye. Ji bo wê, kî derbarê gerdûnê de çî dibêje bila bibêje, ew ne behsa tevahiya gerdûnê dike; tenê behsa aliyekî (parçeyekî) gerdûnê dike.

Dijberî, nakokî, hevahengî, têkelî û tevliheviyên ku di gerdûnê de cih digirin bi hemû awayî di mirov de jî bi cih bûne. Derbarê gerdûnê de çî were gotin, dê hemû rast bin (belê dîsa jî têra nasandina gerdûnê nakin). Her wiha derbarê mirov de çî were gotin dê hemû rast bin, belê dîsa ew jî têra nasandina mirov nakin. Ji bo her aliyê mirov bêsinoriyek heye. Zanebûn û nezaniya mirov jî wisa ye. Her mirov li gorî xwe tiştêkî dizane. Li gorî vê pîvanê, ne bi tevayî mirovên zana û ne jî bi tevayî mirovên nezan hene. Tu mirov ne bi tevayî zana û ne jî bi tevayî nezan dibin. Di heman mirovî de hem zanebûn û hem jî nezani pevre cih digirin. 🌙

▲ Nuri İyem

► ‘Ne olursa olsun, asla bir yere gitmeyiz artık’

FATİME TEKİN

‘Antalya’da olduğum yıllarda köyümü çok özliyordum, kokusunu özliyordum. Mesela şu anda Van’da yaşıyorum.

Buranın bir saatini, Antalya’nın 100 yılına değişmem. İnsanlarımızı, sohbetlerimizi, toprağımı, doğduğum yeri özliyordum. İnsan kendi toprağını özlemez mi?

Hayalimde, aklımda hep bir gün geri dönme vardı ve öyle de yaptım.

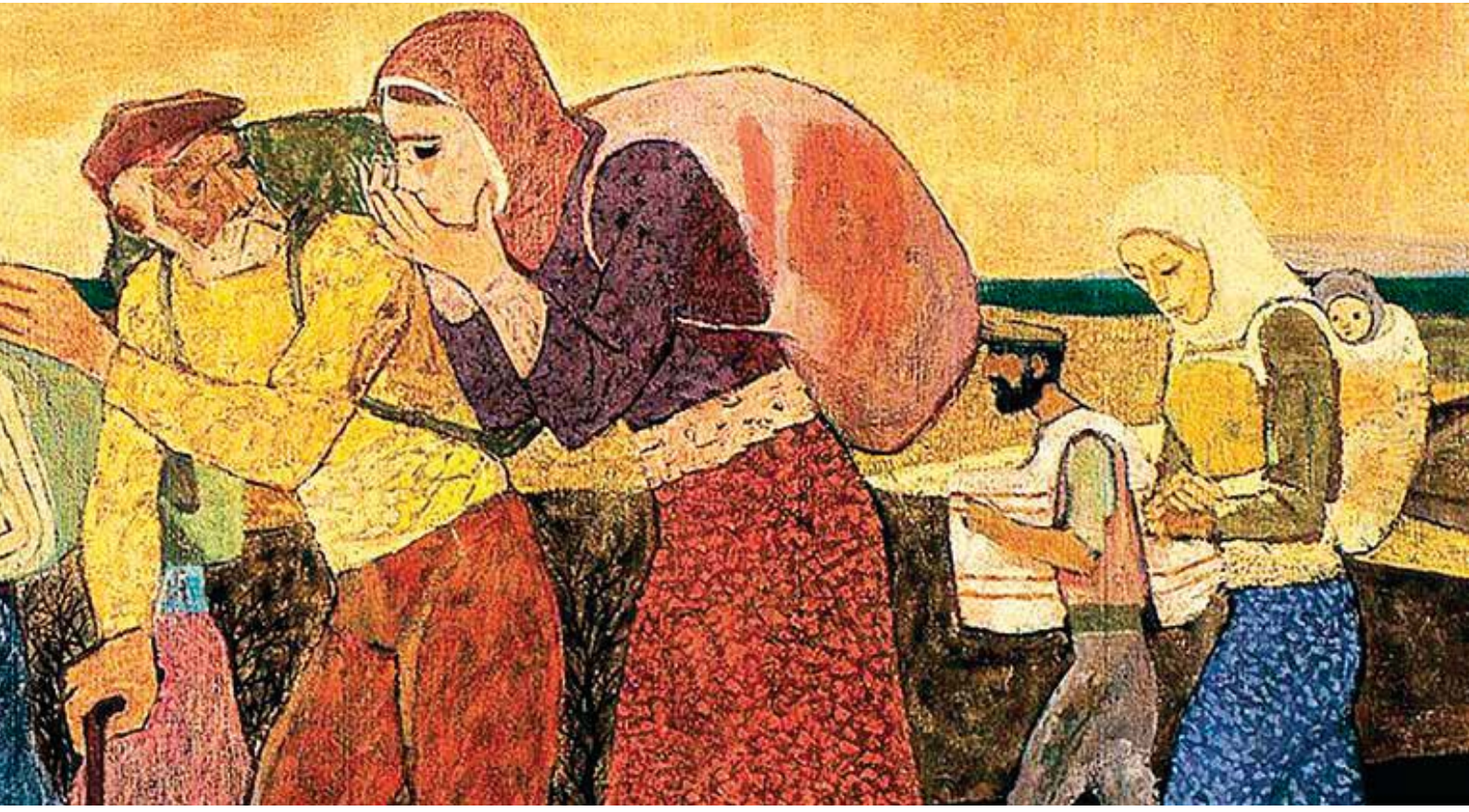
Antalya’yı verselerdi kalmazdım zaten.

Doksanlı yıllar denilince hepimizin hafızalarında faili meçhuller, köy boşaltmalar ve zorunlu göç canlanır. Savaşın bu en kanlı yıllarında milyonlarca insan yaşadıkları topraklardan zorla koparılıp kentlere, bilinmezliklere savruldu. Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği’nin (GÖÇ-DER) raporuna göre, o yıllarda 3 bin 438 köy zorla boşaltıldı, 4-4.5 milyon kişi zorla göçertildi.

Türkiye’nin birçok metropol kentinde yaşam mücadelesi vermeye başlayan Kürt yoksul-

larının hikâyelerini, İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Mersin gibi illerde yaptığımız görüşmeler ve tanıklıklarla aktarmaya çalışmıştık. Bu yazıda ise kente göç edip de 20-30 yıl kaldıktan sonra yeniden köyüne, toprağına dönenleri anlatacağız.

Van’dan Arif Acar’ın hikâyesi mesela. 76 yaşında ve Beytüşşebap doğumlu. Yüzündeki derin çizgiler, yaşamının haritası gibi. Bazen gözleri doluyor anlatırken, bazen de sözcükler çıkmıyor ağzından, dalıp dalıp gidiyor.

'İnsan kendi toprağını özlemez mi?'

"Benim dükkanımı, her şeyimi talan edip yaktılar. Hakkâri'ye gittim, Van'a gittim. '92 Newrozunda gözaltına alındım, işkencelerden geçtim. Bir yıl zindanda kaldım. O dönemde zorbalık vardı, benim de zoruma gidiyordu bu durum. Göç etmeden kilim satıyordum, evim, arabam, dükkânım vardı. '92'den sonra her şey değişti,

iki günde bir askerler bizim evdeydi. Tutuklandım, yaklaşık dokuz ay cezaevinde kaldım. Çıktıktan sonra artık burada yaşayamam dedim, eşyalarımı her şeyimi bıraktım ve 1993 yılında Antalya'ya gittim. 23 yıl kaldım.

Antalya'ya gittiğim zamanı iyi hatırlıyorum. İlk gün kızım ve amcam bize ev ayarladılar, Muratpaşa'da. Yıllarca çalıştık, kilim işi yaptık, çocuklarım

otellerde çalıştı. Ben yine de siyaseti bırakmadım. Orada da tüm göç ettirilen Kürtler için baskı vardı.

Antalya'da olduğum yıllarda köyümü çok özlüyordum, kokusunu özlüyordum. Mesela şu anda Van'da yaşıyorum. Buranın bir saatini, Antalya'nın 100 yılına değişmem. İnsanlarımızı, sohbetlerimizi, toprağımı, doğduğum yeri özlüyordum. İnsan kendi toprağını özlemez mi?

Hayalimde, aklımda hep bir gün geri dönme vardı ve öyle de yaptım. Antalya'yı verselerdi kalmazdım zaten. Oradaki insanlarla da çok farklıydık, hiç alışamadık birbirimize. Antalya'da ekonomik olarak da kötü değildim ama orada nefes alamıyordum.

Buraya geldiğim gün o kadar mutluydum ki anlatmam. Cehennemden cennete gelmiş gibiydim sanki. İnsanlarımızla, akrabalarımızla beraberim ve çok mutluyum. Ben hep

▲ Arif Acar

mücadele ediyordum şimdi de mücadele ediyorum. İnsanın toprağı, annesi, babası, oğlu, kızı gibidir bence. Topraksız olunca insanın hiçbir şeyi olmaz..."

Mardin'in ilçeleri, köyleri de o zor yıllardan ve göçten nasibini oldukça sert biçimde aldı. Oralarından Hasibe Mengir Kawa'nın hikâyesini dinleyelim. 55 yaşında ve Mardin'e bağlı Konaklı'da yaşıyor.

'Altı ay boyunca kömürlükte kaldık'

"Ben 1979'da evlendim. Sonra 1980 darbesi oldu ve mücadele ile tanıştım. 1988'de eşim tutuklandı. Köyde yaşıyorduk. Yoğun bir devlet baskısı vardı üzerimizde, evimiz basılıyordu, askerler sürekli kapımdaydı. Korkudan kimse bize selam bile vermiyordu. 5-6 ay tutuklu kalan eşim eve geldiği zaman adım bile atamıyordu. Ekonomik olarak da kötüydük ama bir yere gitmeyeceğiz diyorduk. Rahat bırakmadılar, korucu

olacaksın diye dayattılar eşime. Kabul etmedik tabii. Mecburen köyden ayrılıp Mardin'e geldik. Sonra İstanbul'a gitmek zorunda kaldık.

İlk şehri gördüğümde oturup ağladım. Oradaki akrabalarım dediler midye yapacaksınız, biz de midye ile uğraşmaya başladık. Altı ay boyunca dayımların kömürlüğünde kaldık. Sonra nohut pilav sattık ve bir aile ile ev tuttuk. İki yıl geçti, yine eşim tutuklandı. Tek başıma yaşam mücadelesi vermeye başladım. Yine midye işi yaptım. Başımıza çok şey geldi, paramızı yiyen, bize eziyet eden çok insan tanıdık. Eşim bırakıldı ama çok geçmeden kızım tutuklandı. Sürekli bir baskı, sürekli bir mücadele..."

'Zorunlu gittim, güle oynaya döndüm'

Beş çocukla İstanbul'da yaşamak çok zordu. 22 yıl yaşadım orada. 22 yıl boyunca emek verdim, ayaklarımın üzerinde kaldım, dilimi, kültürümü koruyarak yaşadım. O 22 yıl boyunca sürekli çocukluğum, doğduğum, evlendiğim köy, Mardin hep aklımdaydı. Hep dönme hayalini kuruyordum. Bir gün karar verdim ve kalan ömrümü topraklarımda mücadele ederek geçireceğim diye. 7 yıl önce geri döndüm. Tabii etrafındaki dikkat etmemi, siyasetten uzak durmamı istediler.

Toprak annedir, anne de çocuklarını hep korur ve kucağında saklar. Burada kendi dilimi konuşuyorum. Bastığım topraklar benim. Özgürce dolaşıyorum. Tarlada ekin ekıyorum, hayvan besliyorum. İstanbul'u hiç sevmedim, zorunlu gittim, güle oynaya geldim. İlk geldi-

ğim gün sevinçten ağladım. Bir daha da gitmeyi düşünmüyorum. Ben yarın öbür gün göçüp gittiğimde çocuklarım arkamdan, 'annemiz bizim için mücadele verdi' desinler istiyorum..."

Sıra Mardin'de tesadüfen karşılaştığımız Şaziment Acayı'nın hikâyesinde... 66 yaşındaki Acayı da 25 yıl İstanbul'da yaşadıkdan sonra geri dönenlerden.

'Hiç oraya ait hissetmedim kendimi'

"Konaklı köyündenim. Gelip hepimize işkence ettiler bir gün ve gözlerimizin önünde hayvanlarımızı öldürdüler. Dayanamadık ve göç etmek zorunda kaldık. Hiçbir şeyimizi almadık. Çıkin gidin, diyorlardı. Köyde 40 hane vardı, hepsini yaktılar. Canımızı kurtarmak için kaçtık. İstanbul'a gittik. İş yok güç yok, eşya yok. Gider gitmez midye işi yaptık. Başta bilmiyorduk; Romenler vardı,

Şaziment Acayı

onlar bize öğretti. Bahsettiğim 1993 yılıydı.

Çöpten yastık, yorgan toplayıp öyle yatıyorduk ilk başta. Zor yıllardı. En pis işleri yapıyorduk. Bodrumda kalyorduk, evimiz hep rutubetliydi. Köy aklıma geliyordu, bağıımız bahçemiz vardı. Havası güzeldi. 25 yıl midye işi yaptım İstanbul'da. İki gelinim var, İstanbul'da halen midye işi yapıyorlar.

İstanbul'da da çektiğimiz eziyet devam etti. Eşim tutuklandı. 4 yıl cezaevinde yattı. O çıktı, oğlum tutuklandı. Bir yıl sonra çocuğumu görmeye gittim ama Kürtçe konuşamazsın dediler ve görüşmeme izin vermediler. Cezaevini ayağa kaldırdım, ben kürdüm, ne yapayım, Türkçe bilmiyorum dedim. Bağırdım, herkes kendi dili ile konuşuyor, ben niye konuşamıyorum diye. Beni çekip kapıya attılar. Bağırmaya devam ettim; ben Kürdüm, ben Kürdüm, dedim. Oğlumü görmedim, çok üzüldüm, o kadar zoruma gitti ki...

Köyde ne giydiysen İstanbul'da da onu giydim. Dışarı adımımı attığım gibi insanlar dönüp kendi aralarında 'bu Kürt' diyorlardı. Öyle tuhaf bakıyorlardı ki insan değilmişiz gibi. İstanbul'da da Türkçeyi öğrenmedim.

İstanbul'da ev de aldık, çocuklarımız da evlendiler, orada yaşıyorlar ama ben ve eşim bir türlü oraya ait hissetmedik kendimizi. Zorla göç ettirilmiştik çünkü. Özlüyorduk. Eşim ile her akşam oturuyor dönme planları yapıyorduk. Ancak 25 yıldan sonra dönebildik. 6 yıl önce karar verdik ve geldik.

'Mardin'e yaklaştıkça ağlamaya başladım'

İstanbul'dan geldiğim ilk günü hatırlıyorum, benim gibi başka kişiler de vardı köyüne dönen. Mardin'e yaklaştıkça ben ağladım, yanımdaki arkadaşım da ağladı. Hep dua ediyordum köyümü göreceğim miyim bir gün diye, gördüm, onun sevincini yaşadım.

Şimdi toprağımızı ekiyoruz. Üzümlerimiz var. Bademlerimiz var. Toprak bizim, istediğimizi yapıyoruz. Çok güzel, çok iyi hissediyoruz burada. İstanbul'da evler rutubetli, yaşam zordu. Tüm dünyayı da verseler bana toprağıma değişmem. Bizim buralar güzel, cennet cennet..."

Hüseyin İnendi 50 yaşında ve şimdi Cizre'de yaşıyor. Sözcükler boğazında düğümlenerek başından geçenleri anlatıyor:

"O yıllarda bize yaşayacak bir alan bırakmadılar. Bize 'ya korucu olacaksınız ya da gideceksiniz' dediler. Köyden çıktık, Cizre'ye geldik ama orada da baskı vardı. Gözaltına alındım. O dönem birkaç defa gözaltına alınan biri sonra mutlaka öldürülüyordu. Biz de mecbur kaldık, üç kardeş 1995 yılında İstanbul'a gittik.

'Gördüğüm rüyalar hep köyüme aitti'

İlk gittiğimizde üç aile dar bir evde kalyorduk. Ev bulamıyorduk çünkü. Şırnaklı deyince istemiyorlardı. Bir gün kontrat imzaladığımız halde, ev sahibi Kürt olduğumuzu öğrenince vazgeçti. Çok sorun yaşadık. Eşim Türkçe bilmediği için hastanede çok zorlandı ve

Hüseyin İnendi

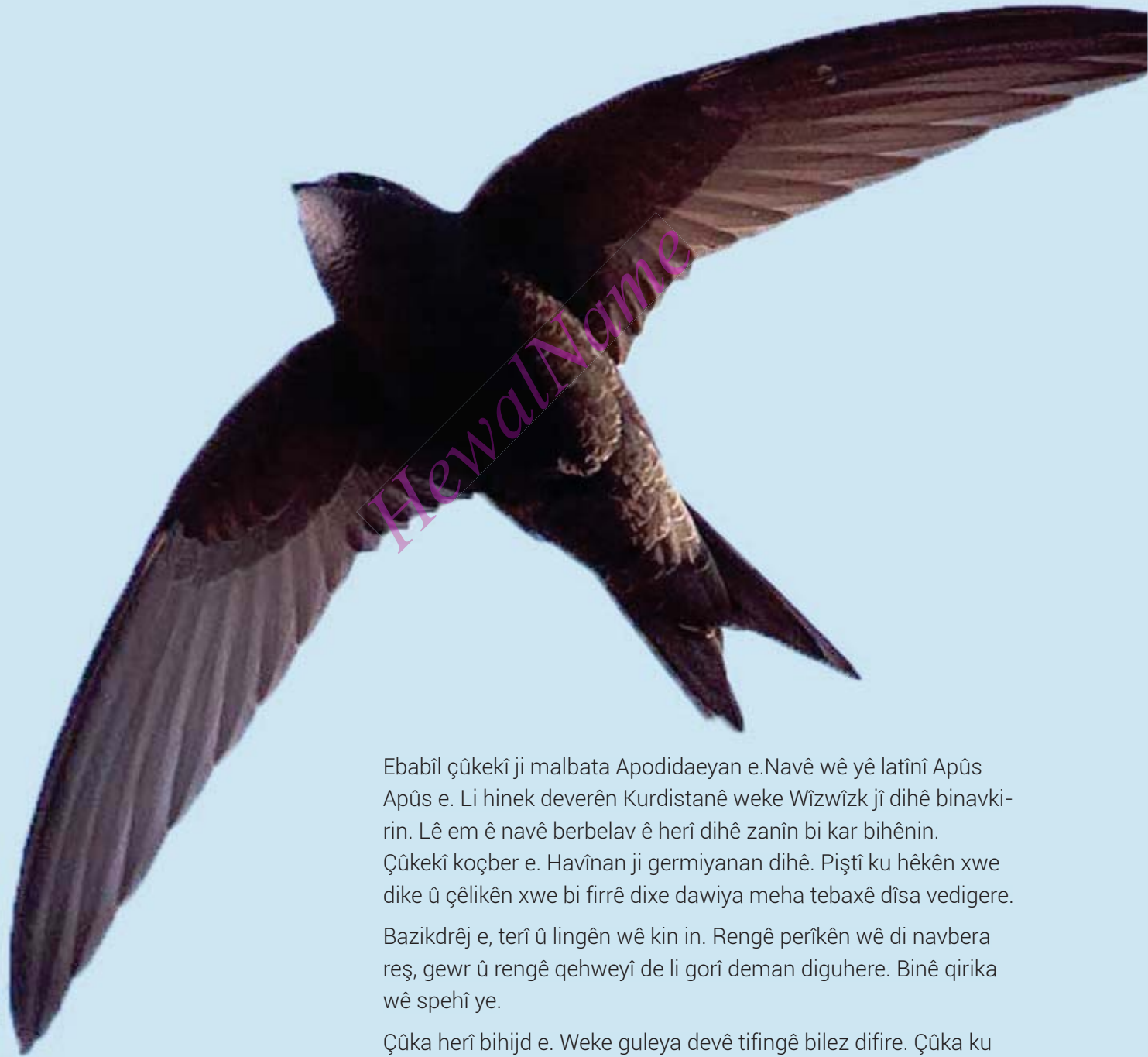
sürekli insanlar bize buradan gidin diyorlardı. Yıllarca orada inşaat işinde çalıştık ve yaşam mücadelesi verdik.

Hep köy hasreti ile yatıp kalkıyordum, rüyalarımda görüyordum. En çok da toprağı, koyunlarımı özlüyordum. Akralarımı, arkadaşlarımızı, sohbetlerimizi, dağları, ovaları özlüyordum. Aklımdan bir an olsun bile çıkmıyordu. Hiç bilmediğimiz bir yer, bilmediğimiz insanlar, çok çok zorlandık. Bir gün karar verdik ve artık bu hasretlik bitsin istedik. Oralar bizim değildi, hiçbir zaman da olmadı. Oraya dair rüya bile görmedim, gördüğüm rüyalar da yine köyüme, toprağıma aitti.

22 yıl sonra gelince, yeniden doğmuş gibi hissettim. Hiç pişman değilim, keşke hiç gitmeseydim ve burada kalsaydım, diye düşünüyorum. Ben son sokağına çıkma yasaklarında da çıkmadım buradan, tekrar İstanbul'a dönmeyi istemedim ve Cizre yıkılınca bile yine burada kaldık. Üç ay boyunca tank top sesleriyle uyuduk, uyandık ama hiçbir yere gitmedik. Ne olursa olsun asla bir yere gitmeyiz bir daha..."

Ebabîl

Ebabîl çûkekî ji malbata Apodidaeyan e. Navê wê yê latînî Apûs Apûs e. Li hinek deverên Kurdistanê weke Wîzûzk jî dihê binavkirin. Lê em ê navê berbelav ê herî dihê zanîn bi kar bihênin. Çûkekî koçber e. Havînan jî germiyanan dihê. Piştî ku hêkên xwe dike û çêlikên xwe bi firrê dixwe dawiya meha tebaxê dîsa vedigere. Bazikdrêj e, terî û lingên wê kin in. Rengê perikên wê di navbera reş, gewr û rengê qehweyî de li gorî deman diguhere. Binê qirika wê spehî ye.

Çûka herî bihîjd e. Weke guleya devê tîfingê bilez difire. Çûka ku dikare herî zêde li hewayê bimîne jî ew e. Ji ber ku lingên wê

biçûk û kêr hêz in heger rewşeke awarte tune be zû bi zû danakeve erde.

Gişê pêdiviyên xwe li hewayê, di rewşa firînê de temîn dike ango li hewayê radizê, dixwe û vedixwe û dîsa li hewayê hevjiña/ê xwe dibijêre û dikeve têkiliya zayendî.

Bejna wê 16-18 cm ye. Firehiya bazikan bi hawayê vekirî di navbera 38-40 cm ye. Giraniya wê

ji di navbera 35 û 55 graman de diguhere. Ji ber ku lingên wê kin in danakeve erdê, heger dakeve jî nikare bi firrê bikeve. Ji bo ku karibe bifirre divê derkeve ciyekî hinek bilind da ku lingên wê ji erdê bîn birrîn. Ji ber taybetiya van lingan nikare li erdê birêve jî biçê. Jixwe navê xwe ê latînî jî ji ber vê sedemê girtiye: Apus ango bêling.

Hêlîna xwe di qulikên tehtan de, li ciyê bilind, di diwarên şikeftan de û di yên avahiyan de ji kevzê û hiriyê bi tifa xwe çêdike. Di meha gulane de 2-4 hêkên her yek 3,5 gram dike û bi qasî 19-20 roj li ser wan nêr û mê bi doran qurp dimînin. Çêlik di 40 rojî de bi firrê dikevin.

Temenê wê 7 sal e. Monogam in û di jiyana xwe de bi temamî 4-5 caran hêkan dikin û çêlikan derdixin.

Li ser ciyê avî, zeviyên ajotî û li ser ciyên niştocih dihê dîtin. Li hewayê bi granî bi mêş û kêzan û carinan jî bi moristan û serteşiyana xwedî dibe.

Di ola îslamê de di "Metqala Fîl" de behsa wê dihê kirin.

Li gorî ku di Qur'anê de dihê qalê rojekê waliyê Yemenê Ebrehe bi mebesta ku erebên diçin Kabê bikşîne û wan bike xristiyan li bajarê Sanayê bi navê "Kulleys" dêrek mezin ava dike. Kesekî ji qebîleya Fûqaymê ji bo bertekê diçe û di hindurê dêrê de dirî. Eblehe dema ku vê yekê dibihîse pirr aciz dibe û biryar dide ku Kabeyê xera bike. Bi hezaran leşker û filan berhev dike û ew jî li fîla xwe ya bi navê "Mahmûd" siwar dibe û ji bo vê mebesta xwe bihêne cî dikeve rê û ber bi Mekkeyê ve diçe. Di rê de çî artêşên ku derkeve pêş wan têk dibe û diçe. Hinek leşkerên xwe li bajarê Taîfê dihêle, yên din jî ber bi Mekkeyê ve dişîne. Leşkerên ku li Taîfê dimînin dest datînin ser ji 200 zêdetir deveyên Ebdilmuttalibê serekê Kureysîyan ê kalikê Hz. Muhammed û gişê heywanên gundiyan. Li ser vê yekê Ebdilmuttalib diçe ba Ebrehe û doza dayîna deveyên xwe jê dike.

Ebrehe dibêje "Tu hatiyî û doza deveyên xwe ji min dikî, halbûkî ez hatime Kabeyê xera bikim. Tu bi malê xwe ketiyî, qet behsa Kabê nakî. Ebdilmuttalib dibêje "Ez xwediyê deveyan im, wê xwediyê kabê wê biparêze." û radihêje deveyên xwe û diçe.

Artêşa Mekkeyê dizane ku nikare bi vê artêşa mezin a bifîl, bêçare radiweste ka wê Ebrehe çî bike. Niyeta Artêşa Ebrehe jî bi xelatan Kabeyê girê bidin û bi filan wan xelatan bikişînin û

bi vî hawayî Kabeyê xera bikin. Dema ku wê têkevin Mekkeyê

rêberê Ebreheyê ku navê wî Nufeyl bin Habîb e di guhê deveya Ebrehe ya bi navê Mahmûd de dipispise, dibêje "Ho Mahmûd, li ser çokên xwe rûnê! Nebî tu pêş ve biçî, bi selametî

vegere!" Li ser vê yekê Mahmûd li devê deriyê Mekke çokan dişkîne û rûdine. Dikin nakin ranabe. Di vê navbêhnê de li ezman bi colan(kêrî) Ebabîl xwiya dikin. Di nava dev û lingên her yekê ji wan de kevîrên bi qasî nokan mezin in hene. Çûk van kevîran bi hev re diavêjin ser artêşa Ebrehe. Kevîr weke gulana di qewdê wan re derbas dibe. Ebrehe jî direve lê kevîr li wî jî îsabet dikin û ew jî dimre.

Aktorên sereke di vê mijarê de bi rastî Ebabîl in, lê ji ber ku Ebrehe bi filan ketiye vî şerî navê şer bû ye "Metqala Fîlan".

Di çanda Kurdî de jî di "Gîtê Leglegê" de behsa wê derbas dibe. Dibêjin dema zivistan qediya û germahî hinek din jî zêde bû Legleg Ebabîlê dişîne zozanan, dibêje ka biçê binêre giya

çiqas şên û bilind bûye. Ebabîl dihê û vedigere dibêje "Giya li çokê ye." Legleg jî li ser vê yekê radibe kar û barê xwe dike û koç dike. Dihê dibîne ku hê nû serê giya derdikeve. Bang li ebabîlê dike û pê re dixeyide "Virrek! Ez bi te xapiyam û zû hatim. Ka te digot giya li çokê ye!?" Ebabîl jî dibêje "Herê giya li çokê ye, lê gorî çoka min ne ya te"...

şimdi Dersim'den Hewreman'a, bir adımlık yoldur kardeşlik

► Kakailer Dersim'de

KEJÊ BEMAL

Çoğumuz zanneder ki, yolcu yolunu arar; oysa yolcusunu arayan yollar da vardır bu yerkürede. Öyle yollar ki boynunu бүker, gözünü yüzlerce yıllık bir sabırla ufka diker ve bekler. Kar yağarken bekler, gün ağarırken, gece inerken, kışın ayazında, fırtınada, baharda, sıcak kavururken, sabır taşları çatlarken bekler...

Bazı yollar beklemenin lanetine tutulmuştur, ne yolcusu gelir ne kendisi gidebilir. Üzerinden geçen milyon tane ayakta hiçbir sırrını anlatacağı yolcusu değildir! Susarak, biriktirerek, artık gelmeyeceğine inanmanın arsızlığı ile de bekler. Gelmelidir beklenen çünkü! Gelip bu yüzlerce yıldır süren laneti dağıtmalıdır.

Gelip sır gibi saklayıp biriktirdiği, unutulmaya yüz tutmuş bu hikâyeyi en baştan dinlemelidir.

Düğünler geçer bu yolların üzerinden...

Ölümler, sevdalar, ayrılıklar, kavuşmalar...

Nereye gittiğini bilmeden kendini ona vuranlar...

Kavuşmanın hızlı adamları ile kendisine doğru koşanlar...

Savaşlar, yangınlar, silahlar, silahlılar, kurtlar, çakallar...

Bir beklediği yolcular geçmez.

Gelse oysa... Alsa onu bu yükün altından. Ne bir daha göç görse, ne zulüm, ne kan, ne bayraklara sarılı gencecik bedenler...

Anlatsa da yolcusuna atalarının üzerine basa basa kan revan ilk bu yoldan nasıl geçtiğini, bitirse artık bunca yıllık tanıklık yükünü.

Öyle acılı bir kervana tanıklık etmiştir ki, hiçbir sevinç ona üzerinden kan revan geçen bu kavmin hikâyesini unutturamamıştır.

Kavim, yolun sonunu yurt bellemiş, obasını kurmuş, nesilden nesile aktarmaktan yorulup oraya nasıl geldiğini unutmuş ama yol unutmamıştır.

Sırrı bilen son torun da bu dünyadan göçerken, karar vermiştir yol, bir gün bu kavmin geride

bıraktıkları çıkıp gelirse eğer kardeşlerini bulmaya, duyduğu ve bildiği her şeyi onlara artık sonsuza kadar susmanın huzuruyla anlatacaktır.

Her çile bir gün biter...

Her yolcu yoluna, her yol yolcusuna, her karanlık şafağına, her sır ifşasına kavuşur!

Bizim yolun da çilesinin bittiği günler nihayet gelmiştir.

Döne kıvrıla yamaçlarından dağ oyuklarına taşıdığı, mumların erirken fısıldadığı sırların ulaşacağı kardeşler kervanı aynı yola düzölmüştür.

Şimdi heyecanla ve adım adım, kayıp kardeşlere sırları anlata anlata yolun sonuna getirip kavuşturma zamanıdır.

Yolcusuna kavuşmuştur artık yol. Üçler, beşler, yediler, kırklar aşkına... Şimdi sırların ifşa semahına durma vaktidir.

İnternet haber sitelerinin birinde küçük bir haber başlığı:

"Kakailer Dersim'de"
Nihayet kavuştular diyorum.
Gerisi çorap söküğü...

Aslanan kayıp kardeşlerin
birbirini bulmasıydı. Aradan
geçen onca kayıp zamanın
şaşkınlığını bir atsınlar hele
üzerlerinden.

Peki kim bu Kakailer?

Haklarında handiyse yok
denecek kadar az çalışma
yapılmış, çok az bilgi ve belge-
ye ulaşabileceğiniz, Kürtlerin
Goran koluna mensup, Yarsan,
Ehli-Hak veya Kakilik diye de
adlanmış inanca sahip, kutsal
kitapları *Serencam*'ın da dili
olan Kürtçe'nin Gorani lehçesi-
ni kullanan bir topluluk.

Kakailik, Senkretik yapıda,
heterodoks bir inanç.

Temizlik, dürüstlük, iyilik, affe-
dicilik, yardımlaşma, dayanış-
ma temelleri üzerine şekillen-
miş bir öğreti.

Bu girizgâhtan sonra şimdi
asıl sormamız gereken soruyu
soralım:

Kakailerin Dersim'de iş ne, neyi arıyorlar?

Yanıtı için bundan birkaç yıl
öncesine götüreyim sizi.

Yer, Güney Kurdistan'ın Masif
Bölgesi...

Neredeyse tamamı kütüpha-
neye dönüştürülmüş bir evde
Felakaddin Kakai ile röportaj
yapıyorum. Söz Dersim'e
gelip dayandığında, heyecanla
yerinden kalkıp iki fotoğrafla
geri dönüyor. Masaya bırakıyor
fotoğrafları. Biri siyah beyaz,
diğeri renkli, aynı yerin kuş
bakışı çekilmiş fotoğrafları.

"Bak Keje Can" diyor, "Ne görü-
yorsun?"

"Çok güzel bir yer" diyorum,
hayranlıkla.

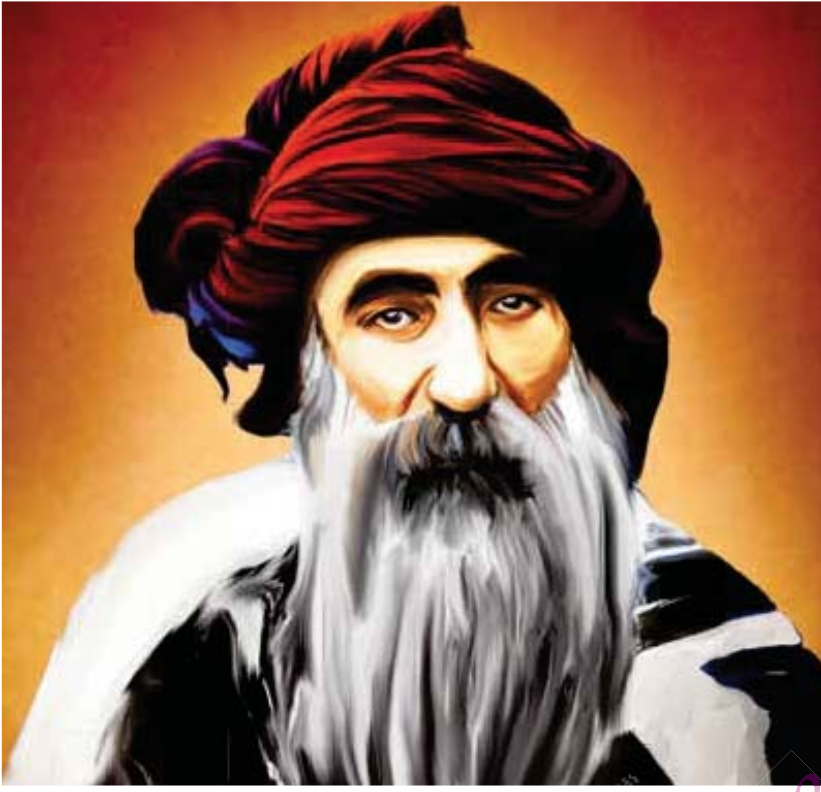
Gülümsüyor ve "ikisi aynı yer
değil, biliyor musun?" diyor.

Şaşkınlıkla fotoğrafları bir daha
inceliyorum. "Birbirine benzer
değil, resmen aynı yer işte"
diyorum.

Tekrar gülümsüyor, fotoğrafla-
ra bakıyor ve gözleri parlıyor.

Renkli olanı ayırıyor, bana uza-
tırken "*Burası Dersim*" diyor.
Sonra da siyah beyazı uzatıyor
hüzünle "*Burası da bizim hac
yerimiz. Hewreman'da Hawar
ismi verilen bir vadi. Halep-
çe'den başlayıp, İran-Irak sını-
rında Pirdiwar yakınına kadar
uzanıyor. Bizim ata yurdumuz.*"

Şaşkınlıkla yüzüne bakıyorum,
"*Bu nasıl şaşırtıcı bir tesadüf-
tür*" diyorum. Devam ediyor;
"İnan bana yaşamda hiçbir
şey tesadüf değildir. Her şey
bir nedenler zinciri ile birbiri-
ne bağlı gelişir. Sen eğer ana
yurdundan sadece inancın
yüzünden kıyama uğrayarak

kaçarsan, geride bıraktığın her şey seninle gelir. Ve kendine yeni bir yurt-yuva ararken, beynin de yüreğin de taşıdığın hatıralar da sana rehberlik eder. Yol gösterir. Yurduna en çok benzeyen, sana onu en çok çağrıştıran yerler ararsın, yeni yuvanı kurup, yaralarını sarmak, yeniden var olmak var edebilmek için. İnancın da seninledir. Tek farkla, artık yaşayabilmek ve yaşatabilmek, türünün devamlılığını sağlayabilmek için bunu uygun koşullar gelişinceye kadar sır olarak saklarsın!

Dersim'de Zazaca konuşulur, bizim dilimiz Kürtçe'nin Gorani lehçesi. Birbirine çok benzer. Ve ortalama bu iki lehçeyi bilenler birbirini sıkıntı çekmeden anlar... Hayatım boyunca Dersim'i görmeyi çok istedim biliyor musun? Bugüne kadar yaşam koşullarım el vermedi. Şimdi uygun zaman.

Ölmeden önce gidip mutlaka göreceğim. Bu düşünürken bile heyecanlanmama sebep olan bir tutku benim için. Dinimizin temellerini şekillendiren büyük velilerimizden Şaxuşin, nesep olarak Seyid Rıza'ya dayanıyor örneğin. Marksist yazar Hesnan Tebbari der ki, 'Kakailik isyana dayalı bir dindir. Düşünsel bir başkaldırdır...' Zagros nere-sidir? Loristan'ın güneyinden taaa Dersim'e kadar uzanan bir dağ silsilesi. O dağlar hepimize mesken, yurt, yuva olmuş."

'Aslolan insandır, dinler ya da ırklar değil'

Yeniden habere dönüyorum. Gözlerim doluyor. Geçen yıllar içinde Sevgili Felakaddin Kakai'yi kaybetmiştik çünkü. Ama Dersim'e gelmişti. Duyduğumda çok mutlu olmuşum.

Şimdi gelip kardeşlerini bulan bu Kakailer buralara kadar getiren, onların birbirine

sarılmasını, sevgi ve gururla izleyenlerin arasında bu sevgi dolu ruhun da olduğunu düşünüyorum.

Adını "Kak", kardeşlikten alan bu öğreti, tıpkı yatağı değiştirilse de bir gün mutlaka denize akan nehirler gibi kardeşlerine kavuşacaktı. Ve vuslat gerçekleşip kayıp parçalar yerine oturduğunda, bize düşen, insan temelli bu kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma ve sevgi öğretisini hayranlıkla izlemek olacak.

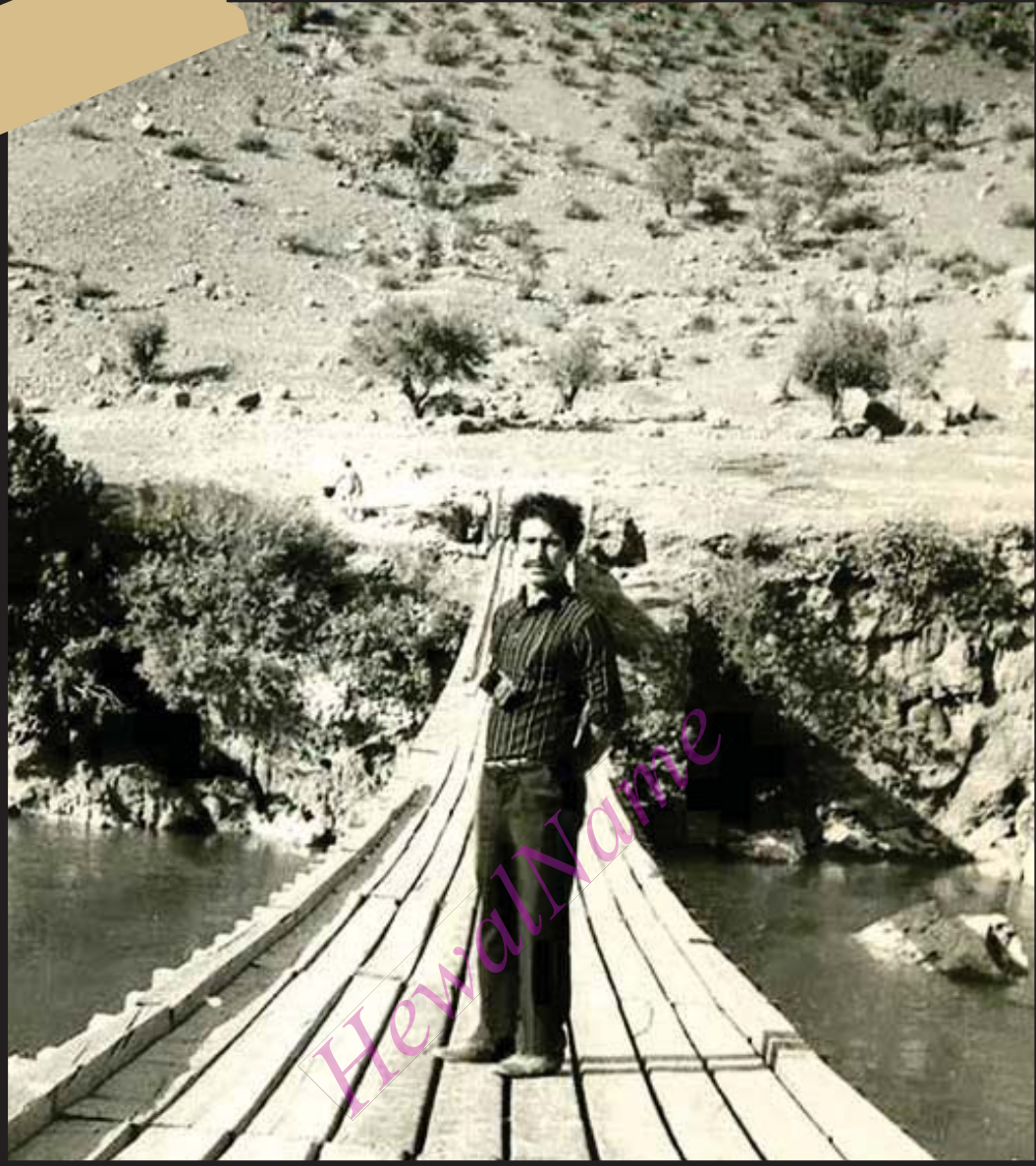
Egoizmin, faşizmin, bencilliğin veba salgını gibi hızla yayıldığı bu çağda, belki de insanlığa üflenecek nefes tam da varlığını insan ve doğaya saygı, sevgi, dayanışmadan alan bu ve benzeri öğretilerin kendisidir.

"Kakai öğretisine göre biz tüm dinlere, ırklara, insanlara saygılıyız. Bizde insana sevgi ve değer olmazsa olmaz koşuldur. Dolayısıyla hiç kimseyi ait olduğu dinden dolayı aşağılamayı, incitmeyi ya da yok etmeyi aklımızdan bile geçirmeyiz. Çünkü aslolan insandır, dinler ya da ırklar değil," diyen bir öğretiler söz konusu olan.

Aşikâr olan gerçeklik, egemenlerin farklılıklara tahammülsüz toplulukları yönlendirerek palazlandığıdır.

Gelin görün ki yapılan tüm kirli hesaplara, sürgünlere rağmen "Aynılar Aynı Yerde" buluşuyor sonuçta.

Şimdi Dersim'den Hewreman'a, Zagros sırtlarından bir adımlık yoldur kardeşlik! Şimdi Hewreman'da cizbe düşmüş bir Derweş'in nefesidir Seyid Rıza'nın ruhuna karışan! İşte tam da şimdi Pir Şaliyar'ın düğünüdür! 🌹

Deştan köprüsü, korkulukları takılmadan önce...

HEYKELİ DİKİLECEK KÖPRÜ!

ENVER ÖZKAHRAMAN

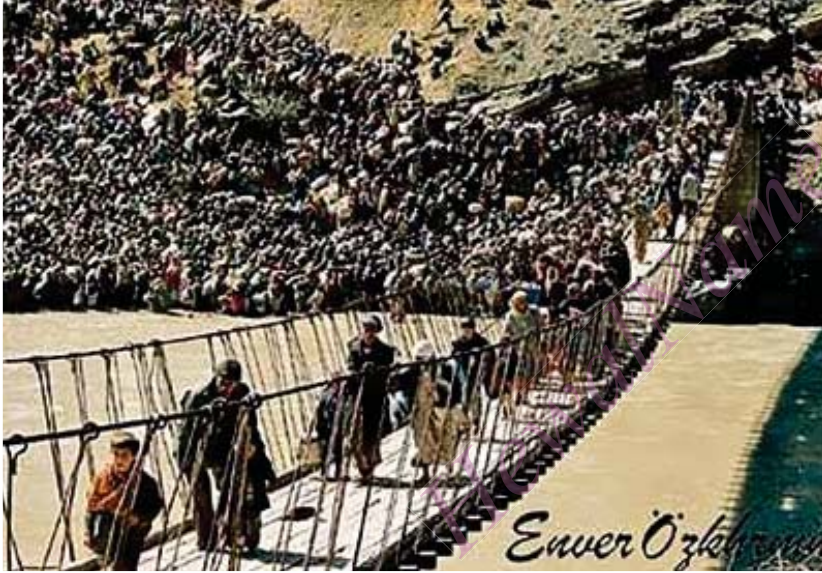
"Şavatadan Hakkâri'ye yol gitmezo" diyen Anayasa şairinin dillerden düşmediği zamanlardı ki 'Çılgın Zap'ın iki yakasını buluşturma konusunda devletten önce davrananlar vardı. Devrimci gençlerin kazma kürekle, amelelik yaparak inşa ettikleri Gençlik Köprüsü üzerinden Şavata'dan (Şavata köyü) Hakkâri'ye yol gidiyordu artık.

O günkü ismiyle YSE –Yol Su Elektrik– Köy İşleri Bakanlığı'na bağlıydı. Vilayetlerdeki faaliyetleri ise valiliklere bağlıydı. 1970'li yılların başında zamanın Hakkâri Valisi, belli aylarda çılgınca akan Zap'ın üzerine köprü yapılması konusunda YSE'yi görevlendirmişti.

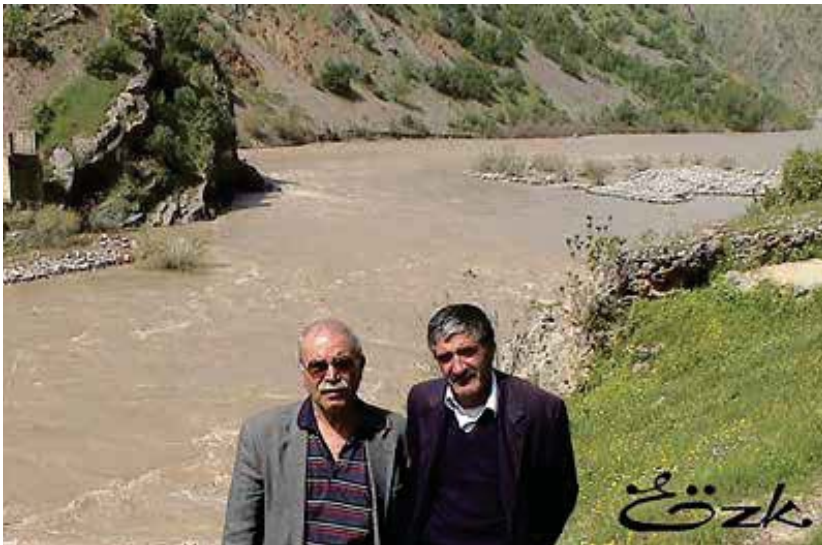
Ama valiliğin karar verdiği köprü niçin bizim Çukurca'da, sınıra iki karış mesafede kurulacaktı, anlayamamıştım doğrusu. Karşıdan kim gelecekti de bu köprüden geçecekti. Evet,

Deştan Köprüsü, Biyadır çobanlarına da yaramıştı.

20 yıl sonra, 1991'de, böyle bir işe yarayacağını nereden bilebilirdim?

Ve bugün... Köprünün yerinde yeller esiyor.

susuz derelere köprü yapıldığını biliyorduk da buna anlam veremiyorduk. Köprünün öteki yakasının biraz ötesi Irak topraklarıydı zaten.

Deştan Köprüsü'nün hem etüd işini hem de masaüstü statik hesaplarıyla çizim işini YSE'li bir görevli olarak istemeye istemeye yapmıştım. Zap'ın karşı tarafındaki yamaçta bu köprüden yararlanabilecek ne bir köy ne bir kom vardı. Değim gibi, yamaçın arka tarafı ise Irak sınırıydı.

Henüz ihale furçasının olmadığı, taşeron şirketlerin, müteahhitlerin devlete dadanmadığı yıllardı ve her kamu kurumu kendi işini kendi elemanlarıyla yapıyordu. Köprünün inşaat çalışmalarında sık sık şantiyesine uğruyor, Zap'ta yakaladığımız azman balıkların asırlık çınarın altında közlüyor, işçilerle sohbetler ediyorduk. Her defasında da bu asma köprünün buraya niçin yapıldığına dair sitemlerde bulunuyorduk.

Yapılıp bittikten sonra da Çukurca'ya her gidiş gelişimizde Deştan Köprüsü'ne bakar; "niç niç niç" diye hayıflanır, söylenirdim:

"O kadar ihtiyacı olan köy dururken, bu köprüyü buraya boşu boşuna yaptık."

Yapımından 20 yıl sonrasıydı... Öyle günlere tanık olduk ki, o işe yaramaz dediğim Deştan Köprüsü gözümde 'heykeli dikilecek' bir minnet abidesi oluverdi adeta. Zap azgınca akarken kendi bildiğince, yaşlı gözlerle tanık oluyordum: Diktatör Saddam'ın kimyasal zehirlerinden kaçan 300-400 bin Kürt, çoluk çocuk, kız kızan, ellerini kollarını sallaya sallaya köprüden bu tarafa geçip kurtuldular.

Zap'ın öteki yakasından beri yakasına aile aile, köy köy, raf raf geçerlerken, ben defalarca o eski şantiye yerindeki o asırlık çınarın altında oturup ağladım. Bir taraftan da "Allah'ın hikmetine sual olunmaz." diye, köprü'nün yapımında emeği geçen herkese dualar ettim. "Aptal adam, hani ya bu köprü bir işe yaramıyordu, yaaa böyle çuvallarsın işte?" diye söyleniyor, kendime kızıyordum. Deliler gibi söyleniyor, lanetler okuyordum bağıra çağıra.

İşte o günlerdi, o çınarın altında ağlarken, "Ulan bu köprü'nün heykeli dikilmeli heykeli-ii..!" diye bağırıyıştım!

Yazık ki bugün bırakın heykeli dikmeyi, köprü'nün kendisinin yerinde yeller esmekte. Evet, 300-400 bin Kürdü selamete kavuşturduktan bir müddet sonra, bizzat onu yapan "Devlet baba" tarafından dinamitlenerek yıkıldı, ortadan kaldırıldı Deştan Köprüsü.

Gerekçe: "Gece Apocular geçiyor!"

Devletti, hem yapardı hem de döner yaptığını yıkardı! 🌹

Nezîreyek bo Mahmûd Derwîş

Binivîse!

Kurd im ez

Di bêrîka min de nasnameya te ya zordariyê

Lê tu çi dikî bike, zehmet e karê te.

Lewra min du zarok hene

Yek hêvî, yê din jî azadî ye.

Binivîse!

Navê min diyar e,

Paşnavê min çiyayî

Bi tîrêjên rojê dijîm

Hevtemenê gulgenim û zeytûnê me

Binivîse!

Kedkar im, ne parsekê te

Ji kevirî derdixim nanê xwe

Lê ez bi ked û xebat bi dawî dibim

Tu bê ked û kar zêde dibî

Ev e nakokiya dijwar

Binivîse!

Navnîşana min jî ev e

Ji gundekî nenas û şewitandî me

Sirgûnkerî me, hemû rê min dinasin

Dinasin tunebûn û birçîtî

Sûcê te, dê serê te bixwe

Dizanî! Ez zirarê nadim moriyekê jî

Lê tu ji birçîbûn û hêrsa min ditirsî dizanim!

Belkî ne ez

Lê dê tirsê te

Dê çar dîwar bibin sebebê qetla te

Savaş Yadırğı

Kayadan ve taştan da
olsa, hayat durmaz!

BARIŞ AVŞAR

Doliche

Roma'ya göre 'korsanlık' eden halklar/şehirler bu eyalet sistemi ile hizaya sokulacaktır. İşte Doliche de bu kata eklenmiştir. Fakat gel gör ki sonunda Roma'nın galip ordusu şehrin tanrısı tarafından ele geçirilir! 'Gökyüzü tanrısı' olarak adlandırılan ve Doliche'de doğan Iuppiter Dolicheus, kendi gayet 'dünyevi' dinlerinden kaçıp 'gizem ve heyecan' arayan Romalı askerleri peşine takıp sürükleyecek ve tüm Roma topraklarında ordu içinde büyük taraftar toplayacaktır.

İnsanlığın en eski atölyelerinden biri Gaziantep yakınlarındaki Doliche'dedir. Milat'tan önce 600-300 bin yıl arasına tarihlenen ve Anadolu'daki en eski insan yerleşimlerinden biri olan bölgedeki atölyede çakmak taşından eşyalar yapılmıştır. Bir tepedeki atölyenin hemen yakınındaki yaşam alanı ise 'Şarklı Mağara' içindedir. Kayaların ve taşların arasında kurulan hayat, burada çok sonraları bir kent formunda devam ederken bir kayadan 'doğan' Hint/İranlı tanrı Mithra, bir versiyonu/devamı gibi görünen Iuppiter Dolicheus'la tanıştırmızı: Doliche şehrine de adını veren ve ona ait bir Mezopotamya tanrısıyla...

Bir elinde balta, diğerinde yıldırım demeti ile bir boğanın üzerinde görürüz onu dimdik. Ancak kökeni ve nasıl bir dini gelişimin parçası olduğu bütün ayrıntıları ile netleşmemiştir. Doğduğu şehir için de durum çok farklı değildir. Henüz yapılacak çok kazı var!

Ama biliyoruz ki, Doliche'de taş ve kaya ile başlayan hayatın

sayfaları arasına, gün gelmiş ünlü Roma hakimi Caesar da katılmıştır. Bizzat gelerek değil ama Brutus ve diğerlerinin hançer darbeleri ile dünyadan göçüp giderken! Gaius Julius Caesar'ın ardından onun varisi Octavianus ile yine Caesar'ın subayı Marcus Antonius ve Mısır Kraliçesi VII. Kleopatra arasındaki savaş Doliche'nin kaderini de etkileyecektir.

Roma iktidarını elde etmek için Yunanistan kıyılarında yapılan Aktium Savaşı'nda, daha sonra ilk imparator olup Augustus adını alacak Octavianus, Antonius ve Kleopatra'nın gemilerini yakar. Son darbeyi de İskenderiye'de vurur ve rakipleri ölümün kucağına koşarken o iktidarını güçlendirir.

İşte Doliche, bu iktidar güçlendirme kapsamında Suriye eyaletine bağlanır. Sırları bugün halen tam olarak aydınlatılmamış kent, böylece yeni bir yola çıkar. Bazı batılı tarihçilerin «tekerrür sevdası»ndan ibaret yorumlarından mı yoksa milliyetçiliğin ortaya çıkışından itibaren tarihsel bilgi üzerinde

yarattığı tahribatın etkisinden mi bilinmez ama Aktium Savaşı, 'Truva'dan sonra Batı'nın Doğu'ya karşı ikinci zaferi' olarak da anlatılmıştır. Kazanan batı, kaybeden doğuya 'şekil' verirken Doliche'nin payına da Suriye eyaleti sistemi içinde 'zapt edilmek' düşmüştür.

Doliche'nin Roma'yla imtihanı!

Roma'nın 'Suriye eyaleti' kurması da yine 'başıbozuklukla mücadele' kapsamındadır. Bölgesel güçlerin zayıfladığı Roma'nın da tam hakimiyet sağlayamadığı uzun bir dönem boyunca Ege-Akdeniz kıyıları boyunca isyan edip sorun çıkararak -Roma'ya göre

'korsanlık' eden- halklar/şehirler bu eyalet sistemi ile hizaya sokulacaktır. İşte Doliche de bu kataraya eklenmiştir. Fakat gel gör ki sonunda Roma'nın galip ordusu şehrin tanrısı tarafından ele geçirilir!

'Gökyüzü tanrısı' olarak adlandırılan ve Doliche'de doğan Luppiter Dolicheus, kendi gayet 'dünyevi' dinlerinden kaçıp 'gizem ve heyecan' arayan Romalı askerleri peşine takıp sürükleyecek ve tüm Roma topraklarında ordu içinde büyük taraftar toplayacaktır.

İdari olarak Roma'nın bir eyaletinin parçası oluveren Doliche, dini açıdan Roma ordusunu ele geçiren inanışın merkezidir! Ta ki yine doğudan

gelen Hıristiyanlık güçlenip yeni dini iktidar olana dek.

Mithra kayadan doğmuş kızgın bir boğayı zapt etmiştir. Luppiter Dolicheus taştan araç yapılan topraklarda doğmuştur ve bir kabartmada bir boğanın üstünde gösterilmiştir. Hindistan/İran'dan Mezopotamya/Anadolu'ya oradan Roma/Avrupa'ya uzanır gider insanın ve tanrılarının öyküsü. Savaş ve işgal, kayadan ve taştan doğup büyüyen hayatı felç etse de durduramaz. İnsanlar, inançlar, acılar, mutluluklar oradan oraya taşınır ama hayat durmaz.

En güçlü olduğu anda hayata kendine göre hiza vermeye kalkanlar bile onu durduramaz. 🌹